

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GLADSAXE- BOGEN

I

Udgivet af
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR GLADSAXE KOMMUNE

1979

GLADSAXE-BOGEN

GLADSAXE- BOGEN

I

TRÆK AF GLADSAXE-HERLEV
KOMMUNES HISTORIE
FRA DE ÆLDSTE TIDER TIL 1909

VED

C. L. B. Cramer

2. OPLAG

Udgivet af
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR GLADSAXE KOMMUNE

1979

Reprografisk fremstillet hos
Poul Kristensen, Herning

INDHOLD

Forord	7
Kommunens første Beboere	9
Under Kirkens Herredømme	16
Under Kronen	25
En mærkelig Historie	36
Gladsaxe Kirke	38
Udskiftningen	46
Fattigvæsenet 1803—41	51
Social Forsorg 1841—67	57
Andre sociale Problemer	62
Sogneforstanderskabet	64
Sogneraadet	78
Kommunens Skolevæsen	85
Fattigvæsenet fra 1867	97
Vejvæsenet	101
Brandvæsenet	107
Sundhedsvæsenet	109
Forskellige Byrder	111
Sognefogeder og Oldermænd	114
Levevilkår i Kommunen omkring 1870	116
Fabriksdrift omkring 1800	119
Det nye Aarhundrede	125
Herlev	126
Søborg, Ødemarken	128
Bondebebyggelsen	132
Villabebyggelsen	139
Bagsværd	147
Kommunens øvrige Byer	155
Sognenes Adskillelse	160
Sogneforstanderne 1842—67	164
Sogneraadets Medlemmer 1868—1909	168
Formænd	174
Kommunens Folketal 1645—1930	175
Kildeangivelser og Henvisninger	177
Register	180
Billedfortegnelse	184

FORORD

Fra Bestyrelsens Side var det oprindelig Tanken, at denne Bog skulde have været anlagt som et Festskrift i Anledning af Kommune­styrets 100 Aars Jubilæum. Imidlertid fremkom fra forskelligt Hold Ønsker om Udvidelse af Stoffet, saaledes at den medtog – om end i begrænset Omfang – lidt af Kommunens Historie fra ældre Tider.

Ud fra sine Forudsætninger er Bogen ikke blevet en Hjemstavnsbog i egentlig Forstand; saaledes er f. Eks. Landbrugs­historien ikke be­handlet, en Side af Emnet, der ellers nok kunde have været fristende at tage op her, hvor det drejer sig om en Kommune, der i Løbet af ganske faa Aar saa fuldstændigt har skiftet Ham fra udpræget Bon­desamfund til moderne Forstadskommune.

Den foreliggende 1. Del behandler Perioden fra de ældste Tider til Aaret 1909, hvor Kommunen deltes i to: Gladsaxe og Herlev Kom­muner. Senere er det Tanken at udsende et Bind omhandlende Tiden fra 1909 og opefter, alene behandler Gladsaxe Kommune.

Paa Bestyrelsens Vegne bringer jeg Gladsaxe Sogneraad, Herlev Sog­neraad, N. E. S. A., Strandvejs-Gasværket og Landmands­banken, Sø­borg, Privatbanken, Søborg, Sparekassen for København og Omegn, Søborg, samt Søborg Bank en hjertelig Tak for økonomisk Støtte til Bogens Udgivelse.

Chr. Frimodt-Møller.

Under Arbejdet med denne Bog har jeg tænkt mig, at den i nogen Maade kunde bidrage til at forbinde Fortid og Nutid i Gladsaxe-Herlev Kommune. Bortset fra Overlærer Vedsmands Af­handlinger i Kommunens Vejvisere foreligger der saa godt som intet skrevet om Fortiden her.

Oprindelig var det Meningen, at Overlærer Ingvard Nielsen og jeg skulde dele Arbejdet. Hans alt for tidlige Død 1945 afbrød desværre Samarbejdet og er Skyld i, at Bogen standser 1909.

Under Udarbejdelsen fandt jeg saa meget Stof af Interesse, at jeg nu og da har maattet give Fremstillingen en noget sammentrængt Form for nogenlunde at holde Bogen indenfor den fastlagte Ramme.

Først og fremmest maa jeg takke Kommunalbestyrelsen for Tilla-delsen til at benytte Raadhusets Arkivmateriale og Raadhusets og Arkivernes Personale for stor Venlighed og Hjælp.

Desuden skylder jeg adskillige Mennesker Tak for Raad og Daad og Udlaan af Billedmateriale.

C. L. B. Cramer.

Efter at Gladsaxe-bogen II af Mogens Lebech, der beskriver Gladsaxes historie fra 1909 til 1941, udkom i 1971, blev restoplaget af Gladsaxe-bogen I hurtigt udsolgt. Ikke mindst på baggrund af den i disse år glædeligt stigende interesse for historie, ikke mindst lokalhistorie, har det været kedeligt ikke at kunne imødekomme de mange forgæves forespørgsler.

Det er derfor en stor glæde at kunne genudgive Glad-saxe-bogen I af C. L. B. Cramer i et nyt fotografisk optryk. Bogen er bortset fra enkelte rettelser identisk med 1. oplag fra 1949. Denne genudgivelse havde ikke været mulig uden Gladsaxe kommunalbestyrelses økonomiske beredvillighed. Jeg udtrykker på bestyrelsens vegne vor store taknemmelig-hed herover.

Marts 1979

Ebbe Fels

KOMMUNENS FØRSTE BEBOERE

*Alvorligt taler ved Alfarvej
med Grønsvær tækket de gamles Grave.*

(Johs. V. Jensen)

Hver Plet i Danmarks Jord taler til os, og ogsaa i vort lille Samfund ligger de gamles Grave langs Alfarvej og hvisker om de henfarne Slægter.

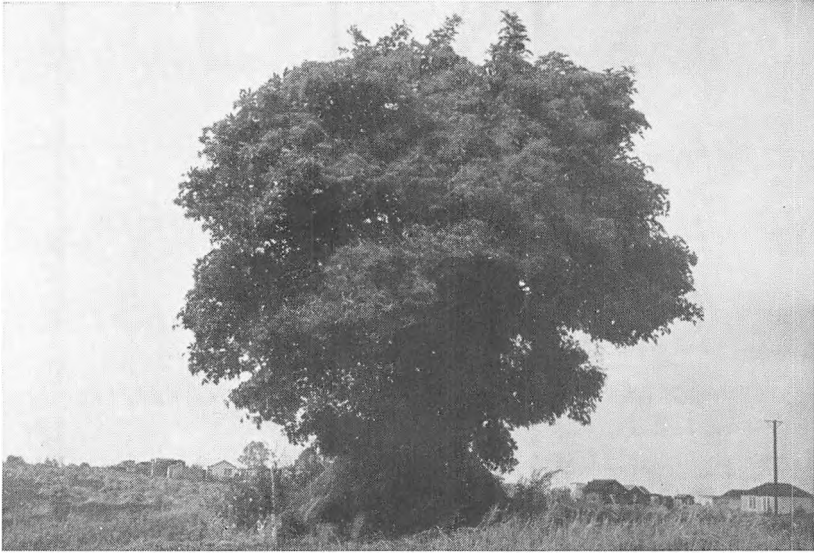
Overalt finder vi Spor af Flid og Virke. Hvornaar de første Mennesker har slaaet sig ned i vor Kommune, ved vi ikke saa nøje, men antagelig ligger det ca. 10.000 Aar tilbage i Tiden. Dengang saa Danmark ganske anderledes ud end nu. Ikke blot var Sjælland landfast med Skaane, men heller ikke Kystlinien lignede den Kyst, vi kender og holder af.

Da man for nogle Aar siden foretog Opgravninger i Vandbassinerne i Utterslev Mose, bragte Gravemaskiner nogle Benspidsler med Modhager for Dagens Lys, og disse primitive Jagtvaaben skal stamme fra disse fjerne Tider, da de første omstrejfende Jægere drev deres Jagt her.

Under en Ekskursion i Historisk-topografisk Selskab 1944 paaviste Overinspektør Dr. Therkel Mathiassen¹⁾ en Boplads i Utterslev Mose paa Søborgsiden lige Vest for den store Bro ved Hareskovvej. De talrige Rester af Flinteffald er et Vidnesbyrd om disse Menneskers Flid og Udholdenhed med at skaffe sig Vaaben i Kampen for den haarde Tilværelse.

Fra den efterfølgende Tid, den saakaldte Køkkenmøddingtid, finder vi intet Spor her i Kommunen.

Omkring Midten af det tredie Aartusinde før vor Tidsregning sker noget betydningsfuldt. Sydfra kom et nyt Folk vandrende ind over Danmark og bredte sig hurtigt. De forstod at dyrke Jorden. Krat og lav Skov blev ryddet med slebne Stenøkser og brændt af. I den af Asken gødede Jord saaede man Hvede og Byg. Disse Mennesker havde ogsaa Husdyr: Okser, Faar og Svin.

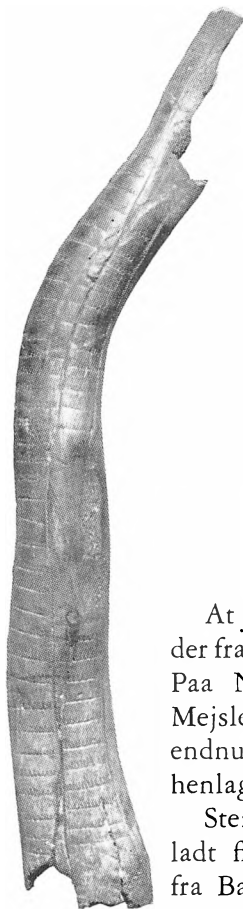

Nr. 1. Resten af Dyssen paa Mørkhøjgaards Jord

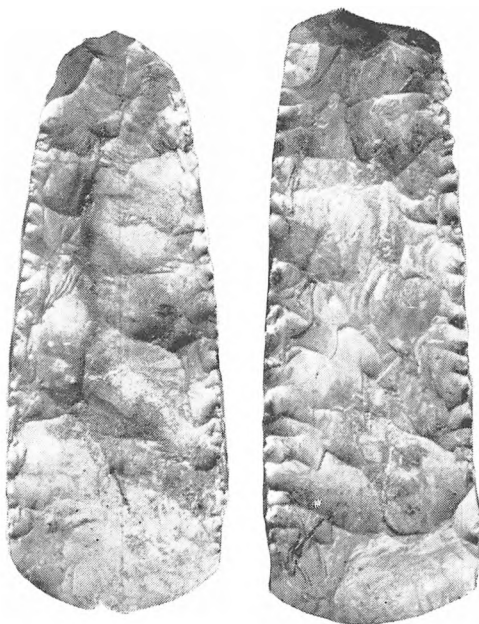
Deres Boliger har antagelig været lerklinede Hytter. Af dem er intet Spor fundet her i Kommunen. Derimod har vi et andet Spor af dem: deres Grave, de saakaldte Dyssegrave. Endnu 1764²⁾ fandtes der i Gladsaxe Kommune 7 Dyssegrave med Overliggere, og Antallet maa tidligere have været endnu større. Af disse har vi nu kun Dyssen paa Mørkhøjgaards Jord Syd for Gladsaxe Kirke. Desværre er Overliggeren fjernet, saa Dyssen langt fra virker saa imponerende, som da den for Aartusinder siden blev opkastet over en af Egnens afdøde Stormænd. Ogsaa Jorden, der sandsynligvis engang har dækket Bærestenene, er væk. Gravkammeret mellem Bærestenene er saa snævert, at det synes, som om kun een Person i sammenbøjet Stilling har kunnet ligge der.

I gamle Dage hørte Marken med Stendyssen ikke til Mørkhøjgaard, men til en Gaard i Gladsaxe. Gamle Folk fortæller, at Gaardmanden flere Gange forsøgte at fjerne Stenene, men hver Gang skete der en slem Ulykke paa Gaarden, saa han maatte opgive sit Forehavende. Paa den Maade blev Dyssen bevaret lige til vore Dage. Ved Lov af 7. Maj 1937 om Naturfredning er det nu under Straf forbudt at beskadige de gamle Gravminder.

Ved Skovbrynets Station findes et andet Minde fra omtrent samme Tid. Det er en Langdysse. Dyssen blev 1936 udgravet af Nationalmuseet, men der fandtes intet Spor hverken af Skelet eller Gravgoods; ganske afgjort staar vi dog atter over for en ældgammel Begravelsesplads.

Nr. 3.
Ornamenteret
Spidsvaaben

Nr. 2. Offerfund af to uslebne, tyndnakkede
Flintøkser

At Jorden har gemt og endnu gemmer mange Minder fra disse fjerne Tider, er der talrige Vidnesbyrd om. Paa Nationalmuseet findes adskillige Flintøkser, Mejsler, Flintedolke og Lerkar fra vor Kommune, og endnu den Dag i Dag bringer Plov og Spade Oldtidens henlagte eller hengemte Vaaben for Dagens Lys.

Stenalderens sidste Periode, Dolketiden, har efterladt flere Minder. Nationalmuseet har Flintedolke fra Bagsværd og fra Langholmen i Utterslev Mose. Dolkene er Efterligninger af de Bronzevaaben, der da brugtes ude i Europa, og vidner om, at Danskerne var Verdens dygtigste Flintehuggere.

Nr. 4. Kirsebærhøj

Rigest og mægtigst er dog vore Minder fra Bronzealdertiden. De mange Gravhøje, der den Dag i Dag ligger spredt ud over Kommunen, er kun en ringe Rest af den Mangfoldighed, der engang har raadet her. Alle bærer de Vidnesbyrd om, at mange Folk har levet her — og antagelig i Velstand, siden man har kunnet afse Tid til saa store Foretagender, som det jo faktisk maa have været, naar den Tids Værktøj tages i Betragtning.

— Bronzealderen har været en lykkelig Tid. Klimaet har været saa varmt og tørt, at Kvæget kunde gaa ude hele Aaret.

De Bronzealderhøje, vi har her i Kommunen, stammer fra Tiden mellem 1500 og 800 før Kristus, og ogsaa disse er fredet ved Naturfredningsloven.

Mest imponerende virker „Kirsebærhøj“ paa Ærtemarken Øst for Gladsaxe. Men ogsaa „Garhøj“ paa Holmevej i Søborg og „Espenhøj“ paa Gladsaxe Møllevvej er anselige Høje. „Sneglehøj“ paa Mørkhøjgaards Jorder har sit Navn efter en Sneglegang, der fører til dens Top.

Endnu den Dag i Dag sker det, at Ploven eller Spaden afdækker et Minde fra Bronzealderen. Saaledes fandt man Juni 1927 i en Have ved Vejen Toppen Nr. 10 i Søborg en Spydspids, en

Dolk og Bæltetøj af Bronze og en itubrukt Bøjlenaal af Guld. Dr. Therkel Mathiassen mener, at disse Fund engang har ligget i en Bronzealderhøj, maaske sløjfet for Aarhundreder siden.

Ogsaa i Bagsværd — lige Øst for Højgaard — er der fundet Brudstykker af en Sværdklinge og en Dobbeltknap af Bronze.

— Undertiden finder vi i vort Land større eller mindre Sten, hvori der er hugget nogle mærkelige skaalformede Fordybninger. — Disse Sten skal stamme fra Bronzealderen eller Den yngre Stenalder. Antagelig er disse Fordybninger Led i en religiøs Kultus og Udtryk for Tilbedelse af Solensom Gud — eller de er Frugtbarhedssymboler.

Ogsaa her er vor Kommune repræsenteret, idet derved Bagsværd er fundet en større Sten med disse

Nr. 5. 2 Spydspidser, Dolk, Bæltkrog og Knap

gaadefulde Fordybninger.

Fra de efterfølgende Aarhundreder — den saakaldte Jernalder — er der ikke efterladt mange Spor. Hen mod 400 Aar før Kristus kom der svære Tider for os. Klimaet blev fugtigere og koldere, saa Kvæget ikke som før kunde gaa ude hele Vinteren. Kelterne bredte sig over Mellemeuropa. De spærrede Handelsvejene, saa vi ikke kunde faa Bronze.

Kulden klarede man ved at bygge en Ende til Huset, saa Kvæget kunde være inde i den kolde Tid, og Menneskene iførte sig Bukser, der hidtil skal have været ukendt.

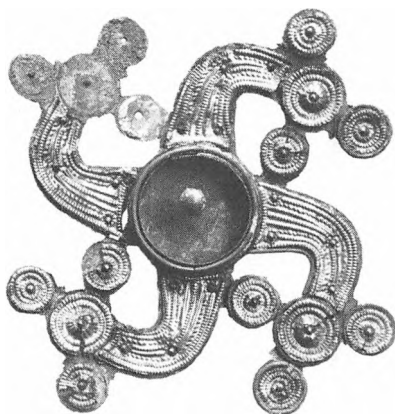
Jernet var i denne Periode det vigtigste Metal, og snart lærte

man, at dette Metal kunde udvindes af den hjemlige Myremalm.

Men som sagt. Tiden var blevet fattigere. Der var ikke Raad til de pompøse Stendysser eller de imponerende Jordhøje paa de fremtrædende Bakkekamme. Som oftest brændtes Ligene, og Asken nedsattes i Urner, eller Liget henlagdes i dybtliggende Grave under flad Mark.

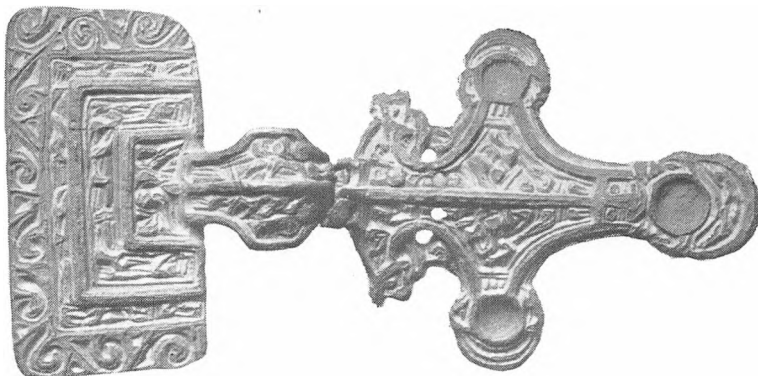
Det kan endnu hænde, at et nyt Vejanlæg eller store Udgravninger afdækker en rusten, halvt fortæret Jernkniv eller en irret Smykkenaal, som har hvilet i Jorden i mere end tusinde Aar og nu bringer Bud fra disse fjerne Dage.

Ved Anlægget af Slingerupbanen 1905 fandt man i en Gennemskæring Nordøst for Højgaarden i Bagsværd en Grav, der indeholdt nogle Skeletdele, en stor hagekorsformet Smykkenaal af Bronze belagt med Sølv og et Par smukt dekorerede Lerkar.

Nr. 6. Hagekorsformet Smykkenaal af forgyldt Sølv

Lignende Fund er gjort ved Anlægget af Ringvejen 1943 og i Vadgaardens Grusgrav 1918. Et af de smukkeste Fund stammer fra 1850. Da gik en ung

Nr. 7. Smykkenaal af Bronze med Guldbelægning

Karl, Johan Nielsen, og skar Tørv i Gyngemosen — der nu er inddraget i Parkanlægget omkring Utterslev Mose — for sin Husbond, Sognefoged Cadovius. Under Arbejdet fandt han en 14 cm lang Smykkenaal af Bronze med Spor af Forgyldning og pyntet men Dyrornamentik. Naalen stammer fra 400—800 eft. Kristus og hviler nu inde i Nationalmuseets Montrer.

Mærkeligt nok er Herlev Sogn umaadelig fattigt paa Oldtidsminder. Hverken af Dysser eller Høje finder man Spor. Der er egentlig kun at berette om et Fund fra Tibberup Mose 1878, da man fandt en af en Egetræsstamme udhulet Baad, 4 Alen lang, en Aare af Egetræ, et Lerkar, Brudstykker af et større Lerkar samt nogle Menneske- og Dyreknogler.

Vikingetiden har ikke efterladt sig Spor her i Kommunen.

Først omkring 1000 Aar efter Kristi Fødsel — den historiske Tids Begyndelse — har vi de første skrevne Beretninger om Land og Folk — og ogsaa fra Gladsaxe-Herlev Kommune.

UNDER KIRKENS HERREDØMME

Hvis vi ved den historiske Tids Begyndelse — altsaa for ca. 1000 Aar siden — fra et højt Punkt kunde kaste et Blik ud over vor Kommunes Omraade, vilde vi faa et Billede, der adskiller sig overmaade fra Kommunens Udseende i Dag. Dette er noget ganske selvfølgelig. 1000 Aar er et langt Spand af Tid, og ikke alene selve Naturen, men ogsaa Menneskene og „deres Puslen hernede“ ændres betydeligt i et saadant Tidsrum.

Mod Syd vilde vi finde store Sø- og Mosestrækninger. Søborg Sø og Utterslev Sø hed det i gamle Dage, men ogsaa Kommunens øvrige Moser var i de Dage større og mere vandfyldte end nu. De smaa Vandløb, der nu snor sig gennem Landskabet, var dengang Aar. Buddinge Aa — der nu gaar under det mere beskedne Navn — Vadrenden — førte Vand til Søborg Mose. Sakse fortæller, at Aaret 1141 stod her et Slag mellem Ærkebisp Ricco og Tronkræveren Oluf Haraldsøn. Mod Vest førte Kagsaa Vandet fra Moserne ud i Damhussøen, og Værebros Aa og Tibberups Aa paa Grænsen mellem Bagsværd og Hjortespring havde Forbindelse med Sønderøen. Tibberups Mose (Bagsværd Mose og Fedtmose) var en ret stor Sø, kaldet Tuberops Sø.

Men Kommunen var ogsaa dengang mere skovrig. Nord for Søborg Sø op imod Buddinge, Mørkhøj og det nuværende Søborg bredte Sokkelunden sig og gik mod Øst over i Emdruplunden. Et Minde om Sokkelunden har vi i Herredets Navn „Sokkelund Herred“ samt i Gaarden „Lundegaarden“ i Søborg. Lundegaarden er en Udflyttergaard fra Buddinge, og den blev omkr. 1770 bygget paa en Mark, der i de gamle Markbøger kaldes Lundevangen eller Lunde Ager, vel sagtens fordi der paa den i lange Tider var Rester at se af Lunden. Et ret stort, smukt Egetræ staar endnu paa Hyl-

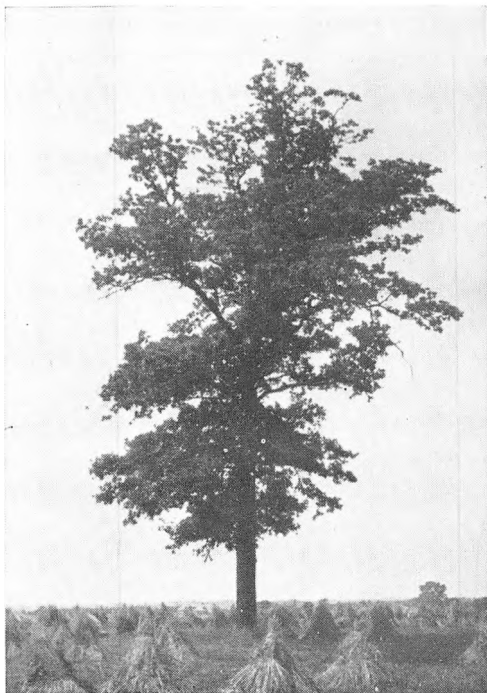

legaardens Mark, antagelig det sidste Vidne om den forlængst ryddede Skov. Ogsaa fra Gladsaxe og over mod Ballerup strakte sig Skov, Tibberup Skov eller Toberup Skov^a), og endelig dækkedes en stor Del af det nuværende Bagsværd af Skov.

Mest vilde vi dog nok undres over desvage Spor, der fandtes af Beboerne og deres Færden. Tilsyneladende syntes hele Omraadet at være ubeboet, og kun ved nøje Undersøgelse vilde vi finde, at hele Bebyggelsen var sammentrængt i de gamle Bondebyer: Bagsværd, Buddinge, Gladsaxe, Herlev, Mørkhøj og Tibberup.

Hjortespring og Søborg er af langt yngre Oprindelse. Men vi vil intet Spor se af enligt liggende Gaarde — Enestegaarde, som de kaldtes — eller Huse saa lidt som af Herregaarde eller adelige Slotte.

Hvornaar de gamle Bondebyer er opstaaet, er der ingen, der ved. Professor Arup har fremsat den Teori, at de skylder den store, tunge Hjulplov deres Oprindelse. Hjulploven stammer fra det gamle Rom og var et stort og ret uhaandterligt Redskab, der fordrede et Forspand af 8 Okser og adskillige Mænd til at styre Forspand og Plov. Andre Forskere mener, at Landsbyens Oprindelse gaar uhyre langt tilbage, og har fremsat andre Teorier. Faktisk er det

Nr. 8. En gammel Eg paa Hylleager

a) 1660 „findes Toberup Skov øde“ (Kancellibrev). Endnu omkring 1850 laa der et Par smaa Skove: Uhlanerskoven og Skinderskoven paa den Spids af Hjortespring, der strækker sig ud mellem Ballerup og Værløse Overdrev („Karen Marie Olsens Erindringer“).

jo, at man finder Landsbydannelser i næsten alle Lande fra de aller-ældste Tider. Vi maa altsaa nøjes med at fastslaa, at de gamle Landsbyer i Gladsaxe og Herlev Kommune er uhyre gamle, og at Slægt efter Slægt har levet der gennem Aarhundreder eller vel snarere Aartusinder og oplevet lyse og mørke Dage.

Byernes Stavemaade har i Løbet af de mange Hundreder Aar ændret sig.

I Roskilde Bisps Jordebog ca. 1370 hedder Byerne: Glatsaxa^a), Mirkøwe^b), Bakswerdhe og Buthinghe og Tuberup, men i Kong Valdemars Gavebrev fra 1186 hedder det Marhogæ og Barsuerthe^c). Herlev hed tidligere Herlue og Herløwe^d).

Gaardenes og Husenes Udseende har selvfølgelig ogsaa været underkastet Ændringer. Paa Valdemarstiden — ca. 1200 — var Bygningerne af Træ; da havde man Træ nok, men Skovene mishandlede, og de forsvandt; saa maatte man finde anden Bygge-maade. I lange Tider blev det Bindingsværk. Bjælkernes Melle-mrum blev udfyldt med Ris paaklinet Ler. Taget var Straatag, og en Storkerede har der nok været paa hver Gaard. Vi havde mange Storke, for her var Føde nok til dem. Husene var smaa og lave, og indeni var der mørkt. Kun sparsomt Lys kom ind gennem Hullet i Taget, hvor Røgen fra Ildstedet trak ud, eller gennem de smaa, blyindfattede Ruder^e). Vinduerne kunde ikke lukkes op, saa Luften har næppe været synderlig god. Gulvet var Lergulv eller Stengulv, og Møblementet bestod af et Egetræsbord med faste Bænke udenom og maaske en Løjbænk i Kakkellovnskrogen, hvor Bonden og hans Karle holdt af at hvile sig og sove.

Gaardene har ligget grupperet omkring en aaben Plads, hvor Bystævnet afholdtes. Alt taler for, at hver By siden Oldtiden har afgjort sine fælles Anliggender paa Bystævnet, og alle Byerne har sikkert været fælles om visse Ting, bl. a. ogsaa det gamle Gude-hov, som antagelig har ligget i Gladsaxe. Dertil har Byerne søgt, og deraf opstod Ordet Sogn, der er et Ord, der er beslægtet med Ordet „søge“. Som vi senere skal høre, havde man ogsaa fælles

a) kan muligvis betyde „den straalende, glitrende Sten“ (Dr. Marius Kristensen). b) Myr = Mosc. c) Bar = Fyr, Gran; verde = Skraaning. d) Endelsen „lev“ betyder det nedarvede, det, der stammer fra en bestemt Person. Endelsen forbindes oftest med et Personnavn. Det er dog uvidst, om Endelsen „lev“ har denne Betydning her. e) Ruder har sikkert ikke været anvendt i Bønder-gaarde for i det 16. Aarh.

Tingsted i Buddinge, og der har sikkert ogsaa alle Byerne engang i det 11. Aarhundrede besluttet at antage den nye Kristentro, og saa har man bygget den første Kirke af Træ i Gladsaxe, der, hvor det gamle Gudehov har ligget. Saadan var det Sædvane at gøre, og paa den Maade blev Gladsaxe stadig Midtpunktet for Gladsaxe og Herlev Sogne.

Hver Gaard har bestaaet af flere adskilte Bygninger; det var først omkr. Reformationstiden, at Gaardene almindeligvis kom til at bestaa af 4 sammenbyggede Bindingsværkslænger.

Uden for hver Gaard laa Toften, der var Særeje, men Resten af Jorden var fælles Ejendom og dyrkedes i Fællesskab efter et meget indviklet System^a). Uden for Fællesmarkerne laa Overdrevet, hvor Byhyrden drev rundt med nogle fattige, smaa Kreaturer. Høsten var ringe dengang. Naar Bonden høstede 4—5 Fold, var han godt tilfreds. Kaarene var altsaa trange. Ogsaa Besætningerne var smaa. Gaarde paa 5—6 Tdr. Hartkorn havde 1718 4 Heste, 3 Køer og 6 Faar^b).

Toften var altsaa den eneste Jord, som dengang var Selveje. Navnet er bevaret helt op til vor Tid i Ord som Toftgaard og Toftteager. Da man byggede firlængede Gaarde, blev det almindeligt, at Gaardene havde en Port til Toften og en Port til Gaden, og saadan har det været op til vor Tid.

Det var jo ikke alle i Landsbyen, der havde Gaard, men da Landbruget var saa godt som eneste Næringsvej, arbejdede de jordløse Folk paa Gaardene, med mindre de var Smede eller — sjældnere — drev andet Haandværk.

Den første Skribent, der omtaler os, er gamle Saxe^b). Han beretter, at Svend Estridsøn skænkede Roskilde Domkirke det halve af Støvnæs Herred som Mandebod for Drab af 2 Hirdmænd i Domkirken. Støvnæs Herred er det gamle Navn for Sokkelund Herred, der omfattede Brønshøj, Herlev^c), Gladsaxe, Gentofte, Søllerød med Øen Hveen, (der altsaa havde Tingsted i Buddinge), Valby, Ovre ydre (= Ovre ved Stranden = Hvidovre) og Ovre øvre (= Ovre ved Dammen = Rødovre). Det var tre af Herre-

a) Markbogen 1682: Søren Andersen, der drev en Kongen tilhørende Gaard i Gladsaxe, havde sin Jord paa mere end 60 forskellige Steder. b) død ca. 1220. c) Herlev hørte omkr. 1700 en Tid til Smørum Herred (Præsteindberetning 1657).

dets nordlige Sogne, Roskilde Domkirke fik, og hertil hører antagelig Gladsaxe Sogn. Hvordan Kongen er kommet i Besiddelse af al den Jordejendom, saa han kunde skænke den væk, melder Historien intet om, men Kongen synes altsaa at have været Ejer fra de ældste Tider.

Senere kom hele Støvnæs Herred paa Bispens Hænder. I et Brev af 21. Oktober 1186*) stadfæster Pave Urban den III, at Roskilde Bispestol har bl. a. Mørkhøj med dens Tilliggender og Bagsværd. Der er mange andre Vidnesbyrd, bl. a. Valdemar den II's Jordebog fra 1231 og Roskilde Bisps Jordebog fra ca. 1370, der viser, at Gladsaxe og Herlev til Reformationen 1536 har tilhørt Roskilde Bispen og i ca. 350 Aar været Kirkens Ejendom. Vor nærmeste Herre har været Biskoppens Høvedsmand paa Borgen Hjortholm ved Frederiksdal. Biskoppen har tit boet paa Hjortholm, og herfra findes mange betydningsfulde Skrivelser angaaende den opvoksende By Havn — senere kaldet København.

Hvorledes har Kaarene nu været for Bønderne i de ca. 350 Aar under Kirkens Herredømme? Indbyggerne har hjulpet hinanden med Bymarkens Drift, har selv dyrket Toften, og Byens Kvæg har under Byhyrdens Opsigt græsset paa Overdrevet, men al Beboelse har været trængt sammen i Landsbyer. Uden for disse har ingen povet at bo uden Røvere og Ugerningsmænd.

Bønderne har ikke selv ejet Gaardene, men været Fæstere under Kirken og har maattet betale Leje og Afgifter til Kirken og udføre Arbejde gratis, naar Kirken ønskede det. Men alt taler for, at Bønderne har haft det langt bedre end de Bønder, der var Fæstere hos Herremændene. Rimeligvis har det gamle Ord, at det er godt at bo under Krumstaven, ogsaa her bevist sin Sandhed. Præsternes større Oplysning og Dannelse har vel medført, at de knap var saa haarde ved de stakkels Bønder, som de raa uvidende Herremænd^o).

Et lille Træk^o) fra den Tid viser maaské Herremændenes Syn paa Bonden. En adelig Frøken skal have sagt:

Mon jeg skulde tro, der kommer Bønder i Himlen? Det tillader jeg dem aldrig. Og om ogsaa jeg vilde gøre det, saa tillader ikke min Søster Birthe det“.

Christian den II klager i et Brev til Søren Nordby, „at en Bonde

eller hans Barn blev byttet med en Hund, skønt den fattige Bonde dog er Adelens jævnlig for Gud — og Jesus Christus har taalt Døden saavel for den ene som den anden“.

I talrige Skøder fra den Tid finder man Eksempler paa, at Kvæg og Bønder regnedes lige.

Men som sagt: Kirken har jo nok brugt Bønderne, men den nøjedes vel med at klippe dem og flaaede dem ikke levende⁶⁾). Og direkte Gavn har vel mange af Beboerne faaet gennem den katolske Kirkes Barmhertighedsgerninger. Ingen anden end Kirken tog sig dengang af syge, gamle, Invalider og hjemløse. Man kan vel sige, at alt det, der nutildags gaar under Navn af social Forsorg, varetoges af Kirken.

I disse Aar blev vore Kirker bygget. I Aarene 1150—1200 blev Trækirken i Gladsaxe erstattet af en Stenkirke. Siden er der dog sket mange Ændringer. Taarnet kom først et Par Hundrede Aar senere, og selve Rummet er udvidet, men den centrale Bygning har den ærværdige Alder af ca. 800 Aar.

Lidt senere blev Bagsværd Kirke bygget. Indtil Reformationen var Bagsværd et Sogn for sig med egen Kirke og Kirkegaard. Om Kirkens Oprindelse beretter en gammel Bog fra 1738 ^{5a)}):

„I Gladsaxe er der en Landsby, Bagsværd, hvor en adelig Dame skal have bygget en Kirke, fordi hun og en anden adelig Dames Hunde ikke kunde forliges, naar de to Damer var i Kirke i Gladsaxe“.

I alt Fald omtales Bagsværd Kirke i Roskilde Biskops Jordebog ca. 1370, og der findes adskillige andre Beviser for Kirkens Tilstedeværelse. Til Eksempel kan nævnes, at Biskop Lage Urne i sit Testamente af 26. April 1529⁶⁾) betænker Bagsværd og Herlev Kirker med Gaver. Ved Reformationen skulde der indføres Besparelser, og da Bagsværd Sogn var saare tyndt befolket, maatte denne Kirke dele Skæbne med saa mange andre. Kirkebygningen blev nedrevet, og da Sten dengang var kostbare, fik de en anden Anvendelse. Allerede 1505 kom Gladsaxe Kirke til at tilhøre det nys oprettede Universitet i København, og af Universitetets Regnskab for 1539⁷⁾) fremgaar det, at Kongen har givet 100 Mark til Hjælp ved Nedrivningen af Bagsværd Kirke, medens Universitetet har betalt Resten⁸⁾). I Universitetets Gaard finder man nu Resterne

Nr. 9. Herlev Kirke

af Bagsværd gamle Kirke. Bagsværd Kirke maatte altsaa bidrage til Universitetets Opbygning.

Hvor Kirken har ligget, er vanskeligt at sige. I Markbogen fra 1682 staar der om Bagsværd: „Kirkebjerg Agre ligger mellem Lyngbakken og Haslehøj“. Medens Buddinge har et gammelt Kort med Agrenes Navne paaført fra 1771, er det ældste Kort fra Bagsværd fra 1809, og her er Agrenes Navne ikke paaført. Forøvrigt laa den gamle Bondeby anderledes end Villabyen. Bondebyens Gade gik først nærmest vinkelret paa Landevejen og drejede derpaa mod Øst hen forbi Gadekæret. Et Sted derinde paa en Bakke har Kirken rimeligvis ligget. Vort eneste Haab er antagelig, at man engang ved Udgravninger finder Stedet, hvor den gamle Kirke og Kirkegaarden har ligget.

Herlev Kirke er enestaaende derved, at den er en af de faa Kirker, hvor man med Bestemthed kender Bygherrens Navn. Hans Ligsten er oprejst mod Muren i Vaabenhuset — før laa den foran Koret.

Sagnet^o) beretter, at de Herlev Folk en taaget Morgenstund begav sig til Gladsaxe Kirke, men de kunde ikke finde den og naaede

først efter lang Søgen hjem. De bad da til Gud, at han vilde skænke dem deres egen Kirke.

Den følgende Nat viste en Engel sig for den fornemste iblandt dem og befalede ham at lægge Grunden til en Kirke i Herlev. Gjorde han det ikke, vilde han blive blind. Selvfølgelig vilde Manden gerne redde sit Syn, og han tog fat.

Mandens Navn var Mathias Johannes^{a)} — paa Dansk Mads Jensen eller Hansen. Hvem han var, ved vi ikke, næppe en Adelsmand, da der staar et Bomærke paa Gravstenen. Maaske var han Forvalter paa Bispegodset^{b)}.

Kirken blev indviet til Treenigheden og hed Trinitatis Kirke. Indtil 1659 opbevaredes her den Pil¹⁰⁾, hvormed Kong Hans blev truffet under et af sine Felttog, og som stødte 2 Tænder ud af hans Mund.

Det berettes, at Kong Hans ofte drog paa Pilgrimsrejse til Herlev Kirke.

Grevefejden 1534—36 var en haard Tid for Kommunens Beboere. Først kom Lybækkerne og tog hele Sjælland. Hjortholm blev stormet og ødelagt 1535. Siden den Tid har kun Stenhobe og Jordvolde mindet om den stærke Borg.

Da Christian den III kom herover fra Jylland og belejrede København, indkvarterede han ogsaa sine Lejetropper her i Kommu-

Nr. 10. Ligstenen over Herlev Kirkes Bygmester

a) Han døde 1480.

nen, men Beboerne flygtede rædselsslagne ud i Skovene. Dette var dog ikke Kongens Mening. Han vilde have Jorden dyrket. Kongen kaldte derfor Bønderne tilbage og lovede, at alt, hvad hans Krigsfolk havde taget fra dem, skulde blive afleveret igen.

Bønderne viste dog sammen med de øvrige Bønder i Herredet Karakterstyrke, idet de nægtede at hylde Christian den III paa Sjællands Ting.

De foretrak nok Bondevennen Christian den II').

UNDER KRONEN

Ved Reformationen 1536 skete der en stor Forandring. Bønderne i Gladsaxe og Herlev Sogne blev Kongens — Kronens Fæstebønder, idet Kronen overtog al Kirkens Gods. Et Par Gaarde i Gladsaxe blev dog skænket til Universitetet sammen med Kirken.

1651 ejede Kongen i Gladsaxe 10 Gaarde, i Buddinge 9, i Mørkhøj 6, i Bagsværd 10, i Herlev 9 og i Tibberup 6. Resten af Gaardene var givet til Hospitaler og Universitetet. Af Selvejere fandtes der ingen.

Denne Ændring var atter en Gevinst, idet Bøndernes Kaar her i Kommunen kom til at ligge milevidt over de Kaar, som Herremændenes Fæstebønder havde i det øvrige Land. Selvfølgelig maatte Bønderne her gøre Hoveriarbejde — altsaa Arbejde uden Betaling — for Kronen og svare Landgilde^a). Naar man manglede Arbejdskraft til Veje, Bygninger o. l., sendte man Bud efter Bønderne. Særlig under Christian den IV maatte Bønderne medvirke ved de mange Nybygninger og Anlægget af Frederiksborg Landevej, der netop fandt Sted i denne Konges Regeringstid, idet Kongen ønskede at skaffe sig en mere direkte Forbindelse mellem Frederiksborg Slot og Hovedstaden, end den gamle Kongevej kunde yde.

Man faar dog det Indtryk, at Kronen ikke har været nogen streng Herre.

9. Januar 1599¹²) har Kongen nogen Bygning for paa Københavns Slot og anmoder derfor om, at Lensmanden sørger for, at nogle Bønder i Sokkelund Herred — hvortil altsaa Gladsaxe hører

---

a) der svarer til vore Dages Prioritetsrente.

— skal køre 10 Læs Kampesten om Vinteren, naar det er Op-holdsvejr, og 10 Læs om Sommeren.

Men Bønderne kørte ingen Sten.

En Skrivelse fra 10. Januar 1600¹²⁾ rykker derfor. Stadig ingen Sten. 1600 og 1601 kom der heller ingen Sten. Endelig 20. Juli 1603 trues med Baal og Brand, om de Sten ikke kommer. Da der ikke findes flere Skrivelser om Sagen, maa man formode, at Stenene er ankommet. Det er vist det, man nutildags kalder elskværdig Ulydighed.

I en Skrivelse af 30. Marts 1553¹²⁾ forlanges det, at Bønderne skal hjælpe med Rensningen af Graven omkring Københavns Slot — dog skal det paases, at det ikke falder Bønderne svært at ud-føre Arbejdet under Pløjning og Saaning. Et saadant Hensyn tog Herremændene sædvanligvis ikke. Alt tyder altsaa paa, at Befolkningen her i Sognene sammenlignet med de øvrige Sogne i vort Land har haft ret gode Vilkaar. Dertil bidrog ogsaa Soggenes Be-liggenhed saa nær ved København.

Pontoppidan skriver 1764 om Amtets Bønder: „Da Bønderne i dette Amt drager adskillige Fordele af Københavns Nærhed, saa er de mestendels velhavende fremfor andre, særdeles de, som rejser ned i Landet og indkøber Viktualier og samme igen paa Torvet udsælger“.

I Sognepræstens Indberetning 1657 anføres: „I Gladsaxe Sogn er ingen Herregaarde“.^{a)}

Alle Gaarde tilhørte Kongen eller offentlige Institutioner som Universitetet, Vartov o. l., idet det i disse Tider var almindeligt, at Staten ikke gav rede Penge til en Sag, men Bøndergods.

En kort Tid tilhørte Bøndergaardene i Bagsværd og Bagsværd-gaard eller Haugaarden eller Hougaarden, som den ofte kaldtes, Frederiksdal Gods, der var kongelig Ejendom.

Frederik den Tredjes Dronning havde et Gods i Søllerød Sogn, der hed Dronninggaard. Kongen vilde ikke staa tilbage for Dronningen og oprettede Frederiksdal Gods i ringe Afstand fra Dronninggaard, og hertil lagde han Bagsværd Bøndergaarde. Efter Kongens Død 1670 tilfaldt Frederiksdal Gods (og altsaa ogsaa

a) Naar Carsten Nielsen i „Berlingske Tidende“ 25. Jan. 1943 omtaler Gladsaxegaard som Kommunens Ophav og Stedet, hvor Leonora Christine tog Oph. efter Løsladelsen, er dette en Forveksl. m. Husumgaard.

Bagsværd) Dronning Charlotte Amalie, Christian den Femtes Dronning. I Markbogen 1682 staar Dronningen som Ejer af Bøndergaardene i Bagsværd, og det hedder: „Bagsværd har 7 Gaarde foruden Haugaarden, som ligger ved Vildtbanen og har 5 Gange saa meget Jord som hver af Bøndergaardene og har Svins Olden“. I de Tider sattes en Skovs Værdi efter det Antal Svin, der kunde opføres ved dens Olden. Vildtbanen maa altsaa have været en god Skov.

1714 døde Dronningen, og Kongen overtog igen Gaardene i Bagsværd, men allerede Nytaarsdag 1716 skænkede Kongen sin Søster Prinsesse Sophie Hedevig Frederiksdal Gods med Bagsværdgaard og øvrige Gaarde paa Livstid. Skønt Bagsværdgaard var en stor Gaard, var den ingen Herregaard, og dens Jord dreves i Fællesdrift med Byens øvrige Gaarde — dog velsagtens ved Bøndernes Hjælp. Dette fremgaar af Markbogen 1682, der giver os et levende Billede af Jordens Fordeling.

Bagsværd Jord var fordelt i 3 Vange: Gladsaxe Vang, Øster Vang og Skovvangen. Nævnte Aar var hele Gladsaxe Vang tilsaat med Byg, Skovvangen var lagt ud med Rug, medens Øster Vang laa hen som Fælle. Bagsværds 7 almindelige Bøndergaarde og Haugaarden, der altsaa regnedes for 5 Gaarde, havde delt Agrene saaledes, at hver Gaard fik nogenlunde det samme Areal.

Det oplyses, at Sæden males paa Frederiksdal Mølle.

Det har hidtil ikke været muligt at finde Stedet, hvor den store Gaard har ligget. Indtil Udskiftningen laa alle Gaardene i Bondebyen omkring Skolen. Først omkring 1770 flyttede Gaardene ud til deres nuværende Beliggenhed. Det synes dog, som om Haugaarden har ligget lidt udenfor — nærmere Lyngby, idet nævnte Markbog siger, at Bagsværd Sø ligger Vest for Haugaarden.

Derimod lader det sig gøre at sige, hvilke Matrikler, der har tilhørt den store Gaard, idet denne Jord indtil 1891 regnedes for privilegeret Jord.

Ejendommen havde Matriklerne 4,5a—f, 9a—e, 10a, 10b, 12, 13, 16b, 22, 23a, 23b, 25a, 25b, og deraf kan vi slutte, at bl. a. Gaardene Bondehave, Frydensgave, Kongshvile er Resterne af Bagsværdgaard.

Prinsessen var en socialt interesseret Dame, og hun maa for-

modentlig have fundet det fordelagtigt at faa Bagsværdgaard delt, saa flere af hendes kære Undersaatter kunde tjene deres Brød ved Jorden. Hvad nu Grunden har været, saa delte hun 1717 Gaarden i 5 Bøndergaarde. Gaardens Byggemateriale¹³⁾ blev kørt til Frederiksdal og anvendt til Opførelsen af et lille spartansk Slot eller snarere et langt Hus, der laa paa Sydsiden af Mølleaaen paa Bakken^{a)}, og hvor Prinsessen sædvanligvis holdt Hof om Sommeren.

1735 døde Prinsessen, og Gaardene kom atter i Kongens Besiddelse.

Bagsværd Sø har fra gammel Tid været knyttet til Kongens Ejendomsret til Bagsværd. Kongen værnede især om sin Ret til Fiskeri, der var en af de saakaldte „Herligheder“, og selv om han undertiden pantsatte de Bagsværdgaarde, forbeholdt han sig altid „Herligheden“, Fiskeretten. En Undtagelse var den tyske Kansler Lente, der — da Kongen trængte haardt til Penge efter Svenskekrigene — en kort Tid havde Retten til Fiskeri som Pant for Laan ydet Kongen.

Anderledes gik det, da Christian den Sjette skænkede sin Yndling Schulin Frederiksdal Gods og i 1744 gav ham Retten til Fiskeri. Dermed mistede Bagsværd sin Sø, idet Fiskeretten i gamle Dage var det samme som Ejendomsretten. Siden har Bagsværd Sø tilhørt Frederiksdal, og Grænsen mellem Gladsaxe og Lyngby-Taarbæk Kommuner gaar nu ude i Søen.

Gladsaxe Sogn har altsaa aldrig haft en Hovmark, og Bønderne har aldrig maattet yde Hoveriarbejde paa Hovmarken hos nogen Herremand. Derved indtager Sognet en ikke ualmindelig Stilling, men dog en ret sjælden Stilling blandt Landets øvrige Sogne.

Herlev Sogn har derimod haft en rigtig Herregaard, hvor Bønderne maatte gøre Hoveriarbejde.

Blandt Kronens Skøder finder man et Skøde fra 10. Juli 1673, der giver Christian den Femtes Yndling Overjægmester von Hahn¹⁴⁾ adeligt Frihedsbrev til den adelige Sædegaard, som Kronen ved et Gavebrev fra April 1672 havde skænket ham, nemlig i Tibberup $\frac{1}{2}$ Boelsgaard, 6 Fjerdingsgaarde og nogle Husmænd. Han udvidede sit Gods, saa hele Landsbyen Tibberup forsvandt.

a) Gartneri med Drivhuse nu paa dette Sted.

Gaarden gav han Navnet Hjortespring^a). Ogsaa i de omliggende Bondebyer skaffede han sig Gaarde. Han fik et meget daarligt Omdømme, og Sagnet lader ikke denne „Bondetyran“ have Ro i sin Grav. Om Natten maa han jage over Markerne gennem Bøndernes Gaarde som fordums Kong Valdemar. I Ledøje kaldes han „den onde Jæger Hahn“, og der er sagt om ham, at han var Aarsag til mange Familiers Undergang.

1738 kom Gaarden igen under Kronen, der lod Bygningerne nedrive og anvendte Jorden til Høavl for Livgardens Heste, og 1770—1771 udskiftedes den i 11 Bøndergaarde. Paa denne Maade opstod Landsbyen Hjortespring, men selve Tibberup opstod ikke mere. Kun Navnet Tibberup Aa og Tibberup Bro minder endnu om, at her gennem mange Aarhundreder har ligget en Landsby med Gaarde og Huse.

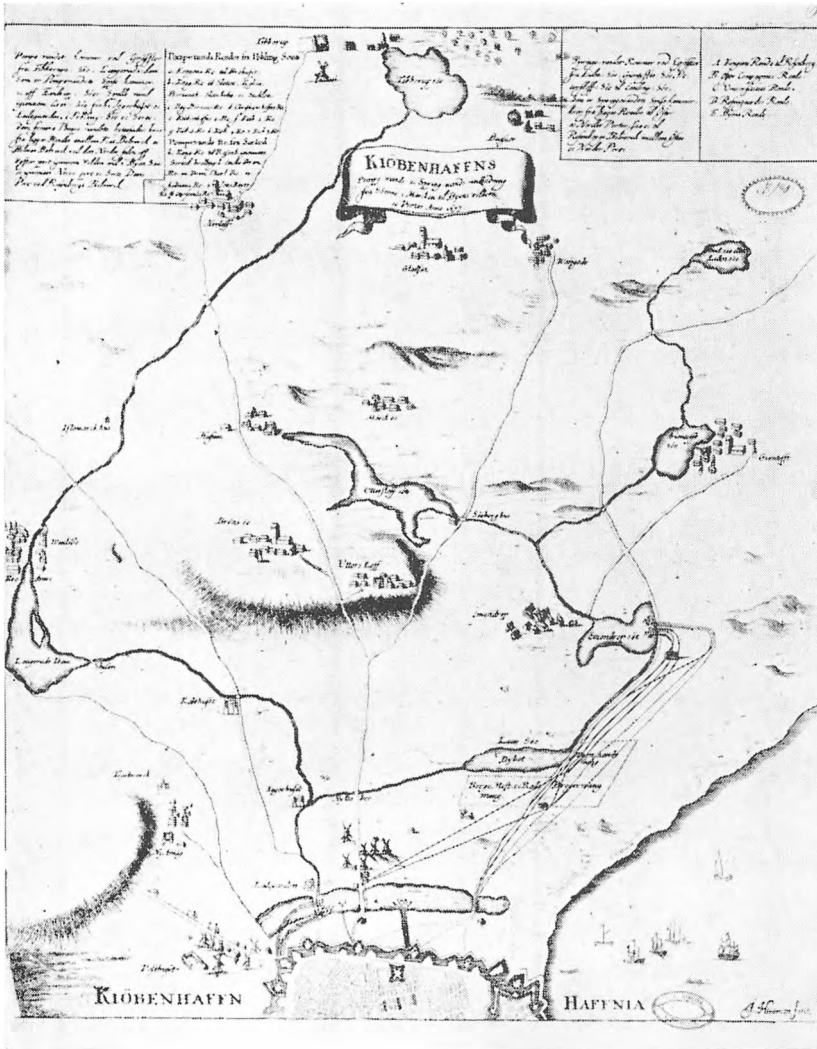
Endnu 1805 skriver Skoleholderen i Herlev, at Skolens Jord ligger paa Hjortespring Hovmark.

Paa et gammelt Kort af Johan Husmann fra 1677 over det københavnske Vandvæsens Søer og Vandløb er Tibberup Mose en ret stor Sø med Afløb til Damhussøen, hvorfra Vandet førtes videre til Københavns Vandforsyning. I flere Hundrede Aar troede man, at København fik Vand fra Tibberup Sø, men trods gravede Grøfter kom der i Virkeligheden ingen Vand derfra. Søen havde Afløb mod Nord. Først i det 19. Aarhundrede opdagede man Fejlen.

Her ved den gamle Søbred havde Tibberup (1370 kaldet Tubbethorpfang eller Tuberup^b) ligget i Aarhundreder, da Joakim von Hahn afbrød dens Historie og anlagde Herregaarden Hjortespring „med en stor Frugthauge med alle Slags Frugttræer udi“ (Markbogen 1682). Da Kronen 1738 overtog Godset, fik Mosen Navnet Kongens Mose, men en Vej gennem denne delte Mosen i Fedtmosen^c) (mod Vest) og Bagsværd Mose (mod Øst). Kun det sydlige Stykke beholdt Navnet Tibberup Mose.

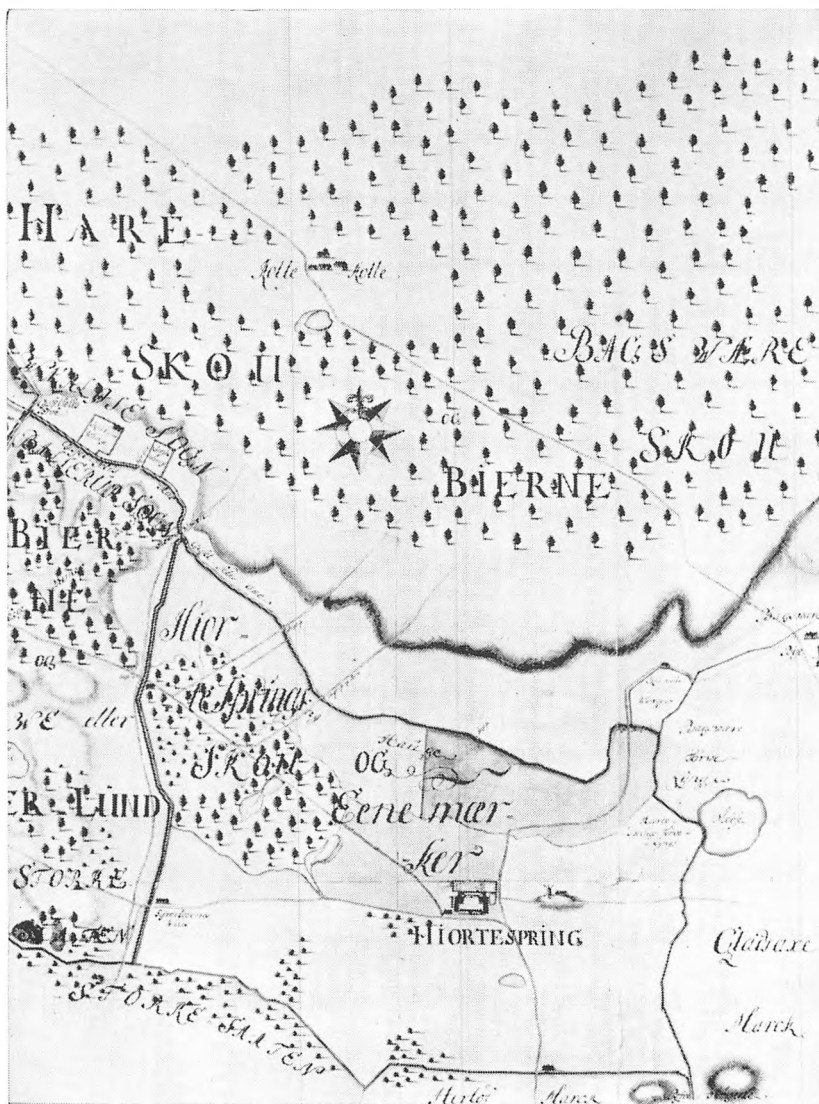
Overleveringen har undertiden udpeget Hjortespring som det Sted, hvortil de fordrevne Bønder fra den nedlagte Landsby Stokkerup paa Eremitagesletten drog hen og slog sig ned 1670. Dette er ikke rigtigt. Der kom ingen samlet Udflytning fra Stokkerup.

a) Den gravede Kanal i Haven paa den nuværende „Gammelgaard“ tyder paa, at Herregaarden maaske har ligget her. b) Tube er et Egennavn. Rup = thorp = Udflytterby. c) opr. Fedmosen.

Nr. 11. Johan Husmanns Kort fra 1677

Bønderne fra Stokkerup overtog øde Gaarde i Omegnen, og dem var der nok af efter Svenskekrigen. I Følge Tingbogen boede der saaledes 1671 Stokkerupmænd baade i Buddinge og Gladsaxe.

Nr. 12. Herregaarden Hjortespring

Tibberup Mose var i gamle Dage paa Grund af sine gode Tørn
 en rig Indtægtskilde for sine Ejere.

1670 blev Gladsaxe og Herlev Sogne Rytterdistrikter. Det kneb

for Kronen at skaffe Underhold til den ret store Rytterhær. Man traf da den Ordning^{a)}, at hver Gaard i Rytterdistriktet skulde stille en Rytter eller betale 48 Rdl. aarlig. Paa den Maade blev Sognene en Slags Rytterkaserne¹⁶⁾. Det gav en Del Uro og Liv. Ofte lejede Kongen sine Ryttere til fremmede Lande, saa mange af Rytterne har nok været vilde og forvovne Karle. Nogen særlig fin Forretning for Bønderne var det heller ikke.

Disse Aar har nok været nogle af de uroligste Aar i Sognenes lange Historie. Ydermere var disse Aar fyldt med mange og voldsomme Krige.

Eet Gode fik Sognene da. 1722 byggede Kongen Rytterskolen i Gladsaxe, og samtidig byggede Kongens Søster, Arveprinsesse Sophie Hedevig, en Skole i Bagsværd. Disse 2 Skoler var Sognenes første egentlige Skoler. Før den Tid kunde meget faa Mennesker her læse og skrive. Som Underskrift i Dokumenter og Skøder finder man sædvanligvis kun 2 Forbogstaver eller Bomærket i Stedet for et Navn.

De værste Aar var i Svenskekrigenes Tid 1658—60. Aldrig har Danmark oplevet saa onde Aar, som dengang. Karl Gustav havde bygget en hel By til sine Soldater i Brønshøj paa det Sted, hvor nu Bellahøj Skole ligger. Byen skal have haft 30,000 Soldater, og vi var jo omtrent nærmeste Nabo til de raa Krigere. I gamle Breve og Beretninger er da ogsaa Gladsaxe og Mørkhøj nævnt „som særlig medtaget“¹⁶⁾. Vi kan sikkert gaa ud fra, at der ikke har været et ærligt Hus tilbage i disse 2 Byer. Svenskerne tog Tag, Sten, Døre, Vinduer, Sengetøj, ja, overhovedet alt og slæbte det til Brønshøj.

Da de gamle Kirkebøger og Optegnelser brændte sammen med Gladsaxe Præstegaard Maj 1750, kan vi ikke se, hvor mange der har mistet Livet her i vort Sogn, men det synes at have været over Halvdelen af Indbyggerne.

1645 lod Christian den Fjerde nemlig lægge en Hovedskat paa Danmarks Befolkning, og da lader det til, at Befolkningstallet for Gladsaxe og Herlev Sogne var i alt ca. 421 Personer, men 1660 levede der i Gladsaxe Sogn kun 124 Personer og i Herlev 43¹⁶⁾.

a) ændredes flere Gange.

Saa langt faldt Tallet. En Ringsted Borger skriver i en Indberetning: „Der er ingen Barmhertighed hos Kongen af Sverige“¹⁷⁾).

5. Juni 1660¹⁸⁾) saa man et underligt Optog paa den gamle Tingvej gennem Mørkhøj. Folk fra Gladsaxe, Mørkhøj og Budinge havde faaet Lov til efter Freden at hente al deres Ejendom i Lejren. Man kom slæbende med Vinduer, Døre, Sten, Stole og al Slags Indbo. Naar blot Bønderne ved Vidne kunde godtgøre, at det var deres Ejendom, fik de Lov at hente den. En Smule Haab lyste vel i de stakkels fattige Menneskers Øjne, at Freden nu vilde bringe blidere Dage. Haarde Tider havde de gennemlevet. Værst havde utvivlsomt Julen 1659 været, da faa Mennesker her i Kommunen havde Tag over Hovedet, og man maatte gaa ud paa Markerne og lede efter Kaalstokke og Aadsler for at opretholde Livet.

I et Memorial¹⁹⁾) til Kongen fra Rigmarskal von Korbitz hedder det 1661:

„— at de fast den ganske Jul igennem ikke have haft Brødkrummer eller anden Viktualie at opholde dennem med end Kaalstokke, som de have samlet og opgravet af Jorden, ja en Del have søgt Aadsler paa Marken og taget deraf til Fortæring. Saa Elendigheden er større end noget Menneske gør dem Tanker om“.

Blandt Ødelæggelserne i de Aar var ogsaa Sokkelunden. Paa den Tid, Svenskekrigene udbrød, var den nok ikke saa stor mere²⁰⁾). 28. Juni 1660²¹⁾) fik Lensmanden over Københavns Len og Amt von Korbitz kgl. Befaling til at lade opkræve dygtige og bekvemme Mænd til at lade undersøge, hvorledes Skovene var mishandlet ved Magt eller forhugne.

I Synsprotokollen hedder det:

„I Emmendrup Lund og Sokkelund findes ingen af de store Træer, som tidligere voksede der — kun Underskov.“

Og den gamle Tingbog siger 14. Februar 1660: „Emmendrup Lund, Sokkelund findes ganske øde og ikke til nogen Svins Olden kan takseres.“ Ogsaa Toberup Skov eller Tibberup Skov Vest for Gladsaxe synes udslettet 1660.

Nu er det ikke sikkert, at Svenskerne skal have hele Skylden. Bønderne var slemme til at tage de unge Træer og benytte Skovene til Græsning. Og sligt ødelægger jo en Skov.

Fra Arilds Tid laa Tingstedet for Sokkelund Herred i vort Sogn. I Markbogen fra 1682 hedder det: „Ryebjerg Aas ligger mellem Toftaasen og Tinghuset“. Altsaa 1682 laa Tinghuset her endnu. Paa det gamle Kort over Buddinge By fra 1771 ses Ryebjerg Aas og Toftaasen, saa vi kan nemt finde, hvor Tinghuset laa, og det maa være der, hvor nu Tinghøjbatteriet ligger. Der fandtes i gamle Dage en Bronzealderhøj, hvori der er fundet en Grav fra Bronzealderen. 1888 sløjfedes Højen for at give Plads til Befæstningen. Den gamle Tingvej fra Husum er ogsaa væk (nedlagt 1869). Gennem Mørkhøj By løb fra gammel Tid Tingbækken, som det ses af gamle Kort. Ved Udskiftningen blev Tingbækken erstattet af en gravet Grøft. Men her paa Højen og ved Højen har vi Herredets ældgamle Tingsted.

Mærkeligt nok findes de gamle Tingbøger for Sokkelund Herred for 1621—83 endnu inde paa Landsarkivet. De er skrevet med snirklede, gotiske Bogstaver og er vanskelige at læse — ogsaa fordi Sproget dengang var anderledes end vort Sprog, men de er en vidunderlig Kilde til at øse Viden af om den Tids Mennesker. Og vi kan ved Hjælp af dem danne os et Billede af Livet paa Tinge for Aarhundreder siden.

Inderst paa Tingstedet laa en stor Sten. Tyvtestenen blev den ofte kaldt. Her stod den anklagede under Rettergangen. Der udenom laa nogle Stokke paa 4 Sten, hvor 12 Tingvidner eller Stokkemænd havde Sæde. Herredsfogden, som Dommeren hed, var Bonde. Sin juridiske Viden erhvervede han sig i Praksis. Paa Christian den Tredjes Tid bestemtes, at der paa Tinget skulde være en Skriver til at indføre Domme, Skødebrev og andre behandlede Forhold i Tingbogen.

Først ca. 1650 blev Tinghuset bygget. Indtil da holdtes Møderne under aaben Himmel — sædvanligvis hver Torsdag. Var denne Dag Helligdag, blev Fredag Tingdag. Folk var mere haardføre dengang og tog ikke saa megen Notits af Vejret, og hvad enten det var Sommer eller Vinter, tog Folk i alskens Vejr Opstilling og overværede Retsforhandlingerne.

Paa Tingstedet maatte ingen være bevæbnet, og der maatte ikke øves Vold mod nogen — ikke engang mod den fredløse.

Ogsaa al højrøstet Tale var forbudt. Her raadede Tingfreden, og at bryde den var en Udaad, som straffedes med Døden.

I Tingbøgerne kan vi læse om Ulvene, der hærgede Egnen og plagede Befolkningen, om Troldkvinders gale Streger, om Overfald og Mord, Arvestridigheder, Skovenes Forfald, saa Bonden ikke kan faa sine Svin oldenfodret i Skoven, Krigens Ødelæggelser og meget andet. Hele Egnens Liv træder malende og levende frem for os gennem de gulnede Blade.

En ejendommelig Skik var det, at man kunde faa sit Skudsmaal paa Tinge. 1654 bad selve Ridefoged Frederik Frederiksen om sit Skudsmaal paa Herredstinget i Buddinge.

Tingfogden eller Herredsfogden fik oprindelig intet for sit Hverv, men da han ofte maatte forsømme sit eget for at passe Embedet, blev det efterhaanden almindeligt med en vis Aflønning. Et kongeligt Brev fra 25. Juli 1579 paalægger Bønderne at betale en Skæppe Korn til Herredsfoged Laurids Knudsen til Ibstrup (senere Jægersborg), fordi han maa forsømme sin Næring for at holde Ting.

1683 blev Sokkelund, Smørum og Ølstykke Herreder slaet sammen til Københavns Birk med Tingsted i Ballerup. Tingstedet paa Tinghøj blev nedlagt.

Endelig 1819 opstod Nordre Birk med Tingsted i København.

EN MÆRKE­LIG HISTORIE

I nden vi forlader disse fjerne Tider, maa vi standse ved en mærkelig Historie, der giver et levende Billede af den Tids Overtro og Uvidenhed.

Oppe i Gladsaxe Kirke — i Korets Nordvæg — findes et Epitafium af Sandsten. Øverst ses en knælende Mand med graat Haar og Pelskrave og sort Kappe samt en knælende Kvinde i sort og med opstaaende Krave. Nedenunder staar bl. a.:

„Ligger herved begravet Hans Nielsen kaldet fra Vor Frue Kirke i København i Aaret 1619 og indsat St. Mikkelsdag en Sognepræst her at være — samt hans kæreste Hustru Malene Andersdatter, som blev begravet Mandag den 20. Maj 1650 — der de havde levet sammen 34 Aar 2 Mdr. Han hensov udi Herren 1653. Gud give dem en ærefuld Opstandelse i Christo. Amen”.

Samme Hans Nielsen udgav 1625 som Sognepræst i Gladsaxe et lille Skrift, som den Dag i Dag opbevares paa det kongelige Bibliotek. Indledningen til Skriftet lyder meget varslende:

„Sørgeligt Spektakel og Vunderte­gn

Nu nyeligen set paa et nyfødt Pige­barn

udi Mørkhøj, liggendes i Sokkelund Herred udi Gladsaxe Sogn til et ynkeligt Skuespil for alle dem, som genstridigen mod Guds alvorlige Trusel holde hart ved deres nye Moder, høje Toppe og forargeligt Klædedragt”.

Og saa beretter den gode Præst, at Johanne Eyerlersdatter, Mørkhøj, 43 Aar gammel, den 16. August 1625 fødte et Pige­barn. Paa

Nr. 13. Sognepræst Hans Nielsens Epitafium

Hovedet havde det nyfødte Barn en høj Top af Kød, der gik op i en Spids som de Hatte, den Tids forfængelige Damer gik med. Barnet døde og blev begravet 17. August. Moderen døde 21. August. Hans Nielsens Begravelsestekst var: Jesus græd over Jerusalem.

Skriftet ender saaledes:

„At saa er Sandhed, vidner jeg med egen Haand

Hans Nielsen
Guds Ords Tjenere
uværdig for den Menighed der samstedts”.

Det var altsaa Præstens Mening, at Tildragelsen skulde opfattes som et Tegn fra oven til Straf for den Tids Moder og Pyntesyge.

Og som saadant har jo sikkert ogsaa den uvidende Befolkning optaget Tildragelsen. Men de gode Damer i Mørkhøj maa jo ogsaa have været ret forfængelige i de Dage, og navnlig synes de at have gjort meget ud af Hattene.

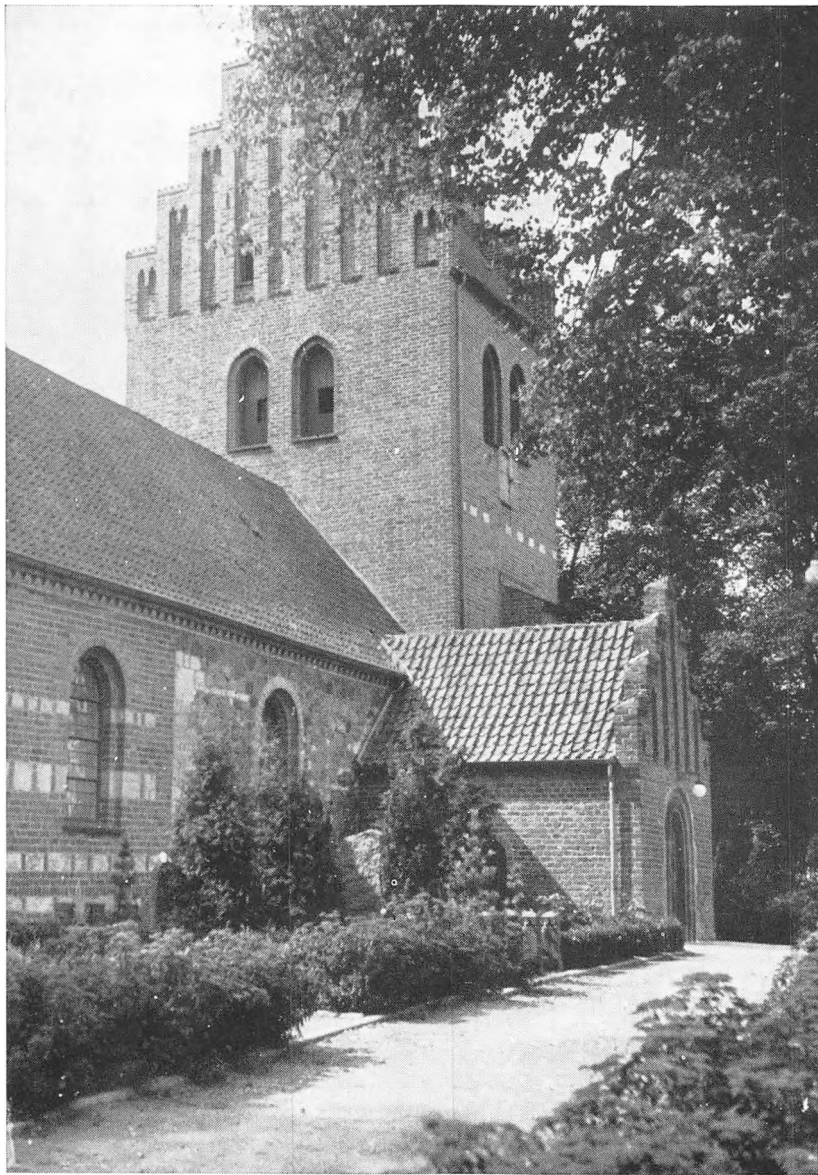
GLADSAXE KIRKE

Den gamle middelalderlige Kirke i Gladsaxe er Kommunens ældste Bygningsværk. Gennem snart 800 Aar har den været Sognets Samlingsmærke. Hertil bragte man de smaa Børn, der skulde døbes. De unge viedes under dens Hvælvinger, og Slægt efter Slægt fandt den sidste Hvile ved Foden af den gamle Kirke. Sognets Historie gennem de mange Hundrede Aar er prentet i dens Mure, og en Gennemgang af Kirkens Historie fra dens første Tid til vore Dage afspejler derfor de forskellige Tidsaldres Syn og hele Samfundsliv.

Højt og frit har den altid ligget, men endnu mægtigere maa den have virket i de fjerne Tider, da den kun var omgivet af lave, lerklinede, straatækte Hytter. Vi forstaa, det har været en Opførelse for Sindet at træde ind i det høje, fredfyldte Rum, der var mættet med Duften af Røgelse, Vievand og brændende Kærter, selv om man vel ikke fattede den latinske Messe.

Mellem 1150 og 1200 paabegyndte man Arbejdet paa Kirken. Hvem Bygmesteren er, ved vi ikke, men Stedet er valgt med Omhu. Der er dog næppe Tvivl om, at Stenkirkens Forgænger har været en Trækirke, og at et hedensk Gudehov endnu tidligere har været beliggende paa Stedet. I den sydlige Del af den gamle Bondeby paa det højtbeliggende Terræn opførte man de første 4,5 m høje Mure af raa og kløvet Kampesten. Fra Sverige hentede man enkelte Blokke af skaanske Sandsten, og omkring Vinduer og Døre anbragtes Kridtsten fra Stevns. Dette sidste Materiale var mere haandterligt og lettere at tilpasse.

Betragter vi Kirken fra Sydsiden, har vi ingen Vanskelighed ved at angive Længden af den første Kirkebygning, og vi kan ogsaa skimte Omidset af et tilmuret, lille rundbuet Vindue. Van-

Nr. 14. Nordre Side af Gladsaxe Kirke

skeligere er det at finde Vinduet paa Nordsiden, idet det delvis er dækket af Vaabehusets Tag. Paa den Tid havde Kirken to Døre, Døren mod Syd var Mændenes Dør, medens Kvinderne benyttede Nordsiden. Om den romanske Portal i Vaabehuset oprindelig har siddet i Kirkens Norddør lader sig ikke opklare, men i hvert Fald er Portalen enestaaende i sin Art. Den er hugget af skaansk Sandsten, og sagkyndige mener ikke, at dens Mage findes paa denne Side Øresund.

Skiftende Tider har sat sit Præg paa den gamle Landsbykirke og ændret dens Udseende paa forskellig Vis.

De første hundrede Aar var Kirken kun forsynet med et ganske almindeligt fladt Træloft baaret af tykke Bjælker, men henimod 1300 var Bygningsteknikken skredet saa langt frem, at man kunde øge Kirkerummets Højde ved Opførelsen af de smukke Hvælvinger.

Paa den Tid, Kirken opførtes, var det Skik med smaa, rundbuede Vinduer, der sad højt oppe under Taget. Kærternes Skin blev stærkere her, og Røgelsen drev hen under det halvmørke Loft. Det var højtidsvækkende. I andre Lande begyndte man imidlertid at gøre Kirkerummet lyst, og denne Mode slog ogsaa an i Gladsaxe. Samtidig med, at det flade Bjælkeloft afløstes af murede Hvælvinger, indsattes store, spidsbuede Vinduer i Kirkens Mure. Mørket forsvandt, og Lys og Sol fyldte Rummet. Kirken fik efterhaanden 4 store Vinduer mod Syd og 2 mod Nord.

Kirkebygningen adskilte sig dog endnu meget fra den Bygning, vi nu kender, og først efterhaanden som Velstanden steg, og Befolkningstallet tog til, fik den sit nuværende Udseende.

I Slutning af Middelalderen er Skibet forøget med 2 Fag mod Øst, men denne Tilbygning blev opført af det nye Bygningsmateriale, som nu var kommet i Brug. Hertil anvendtes store, brændte Lersten, de saakaldte Munkesten. Stenene muredes i Munkeskifte, 2 lange „Løbere“ og 1 kort „Binder“ i samme Række, men for at Bygningen skulde fremtræde med endnu større Skønhed, indlagde man Bælter af Kridtsten. Mellem hver Kridtsten blev der stillet en Munkesten paa Højkant. Man kan ligefrem se, at Bygmestrene har nedlagt al deres Flid for at gøre Muren køn. Mod Syd finder man eet Bælte og mod Øst tre Bælter af Kridtsten.

Meget tyder paa, at Taarnet er bygget omtrent samtidig. Grund-

muren er Kampesten. Ellers er Taarnet af samme Materiale som Østfløjen, men Murene er prydet med 10 Kridtstensbælter.

Paa Tagryggen af Taarnet angiver en Vindfløj Vindens Retning. Den er dog opsat senere, hvis man skal tro Aarstallet 1744, der skal kunne læses paa Vingen sammen med nogle utydelige Bogstaver.

Klokkerne, der hidtil havde været anbragt i en fritstaaende Klokkestabel paa Kirkegaarden, ophængtes nu i Taarnets øverste Stokværk, og gennem Glasmullerne lyder de gamle Klokkers Toner den Dag i Dag ud over Sognet.

Kirken har 2 Klokker, men kun den ene er af høj Alder. Naar Landet var i stor Nød, paalagde Kongerne undertiden Kirkerne en saakaldt Klokkeskat for at skaffe Malm til Skydevaaben. I 1528 maatte Gladsaxe aflevere den ene af sine Klokker og „Jernet med“, som der staar i en gammel Beretning.

Den ældste Klokke er fra omkr. 1450 og er støbt af Jacob Jode. Den bærer Indskriften:

Help Gott mit dyner Gnade, Dat my din Werke vool gerade, Amen. O, rex gloriæ, Christe, veni cum pace, Amen.

I Oversættelse: Hjælp, Gud, med din Naade, at dit Værk vil lykkes for mig. Oh, Ærens Konge, Kristus, kom med Fred.

Den anden Klokke er fra 1768, og paa den læses:

Soli deo gloria. Me fecit M. C. Troschell, Hofklockengieser in Copenhagen (Gud alene Æren. Mig gjorde M. C. Troschell, Hofklokkestøber i København).

Middelalderens Krigere mødte til Messe umiddelbart før Kampen, men Gudshuset var et fredeligt Sted. Præsterne fik derfor Folk til at anbringe Vaabnene i det saakaldte Vaabenhus, medens de deltog i den hellige Tjeneste. Bygningsstilen tyder paa, at det nuværende Vaabenhus ved Gladsaxe Kirke først er opført paa Christian den Fjerdes Tid. Det er anbragt paa Kirkens Nordside, medens det ellers var Skik at opføre Vaabenhuset ud for Mændenes Indgang paa Sydsiden.

Vi er saa vant til at se de røde, blanke Murstenskirker, at vi ikke tænker os, at de har været anderledes. Og dog var Gladsaxe Kirke omkring 1864 kalket rødbrun med hvide Blændinger, men siden har den faaet Lov at knejse paa Bakken med det skønne, blanke Murværk.

Nr. 15. Den sjældne Portal af skaansk Sandsten

Inden vi træder ind ad den smukke Indgangsportal, betragter vi den gamle Kirkegaard, hvor Slægterne gennem de mange Hundrede Aar har jordet deres døde. For at løsgaaende Dyr ikke skulde forstyrre Kirkegaardens Fred, byggede man allerede tidligt Mur op om de dødes Have. Ældst er Kirkegaardsmuren mod Vest, der er en gammel middelalderlig Kampestensmur. Langt yngre er de øvrige Mure, men yngst er de to store gotiske Portaler med Køreport og Laage ud til Gaden.

Kirkerummet var i ældre Tid delt i to skarpt adskilte Afdelinger: Koret, hvor Præsterne forrettede Tjenesten, og Skibet, hvor Menigheden samledes. Grænsen mellem de to Afdelinger dannes den Dag i Dag af Korbuen. Over dette anbragtes gerne et Krucifiks, som Menigheden kunde betragte. Gladsaxe har 2 Krucifikser, men intet af dem er særlig gammelt. Det over Korbuen er fra Christian den Fjerdes Tid, og det andet blev anskaffet 1862.

Først ved Reformationens Indførelse, da Sang og Prædiken paa Modersmaalet afløste den latinske Messe, fik Kirken Prædikestol og Stolestader. I de første 350 Aar af Kirkens Tilværelse maatte altsaa Menigheden nøjes med Staaplads. Stolestaderne er fra Be-

gyndelsen af 1600erne, og de øverste Stader har ejendommelige udskaarne Hoveder — antagelig Sæder for de mere prominente af Sognets Beboere. Prædikestolen er et københavnsk Arbejde. Ejendommelig nok er det samme Haandværket, som har udskaaret Prædikestolene i Gladsaxe og Herlev Kirker. Paa Himlens Underside staar malet 1646, og paa Siderne fremtræder 4 Reliefstatuetter af de 4 Evangelister.

Døbefonten stod i de ældste Tider ved Kirkens Indgang, for Daaben var Indgangen til Kirken. Nu er den anbragt i Koret. Daabsfadet af Tin er anskaffet 1799. Før dette havde Kirken et ældre Daabsfad fra omkring 1550. Det findes nu i Vestre Fængsels Kapel.

Alterbordet er nyt, men i Østvæggen ses Spor, der tyder paa, at det gamle Alterbord har staaet der. Det er antagelig først flyttet i Midten af forrige Aarhundrede. Alterklædet er fra 1784.

Altartavler fandtes ikke i de ældste Kirker, men paa Reformationstiden blev det Skik med enkle Altartavler med Budene, Trosartiklerne og Fadervor. En saadan Altartavle findes i Kirken fastspigret paa Skibets Væg. Den nuværende Altartavle er fra 1849 og signeret af J. Roed. I Midten ses den hellige Familie og i Fløjene Brystbilleder af David og Døberen.

Biskop I. P. Mynster visiterede Kirken 24. Juni 1853. Efter Biskoppens Visitatsbog at dømme har Alterbilledet fanget hans Interesse, for man finder følgende Tilføjelse: Maleren har malet den hellige Familie paa Altartavlen efter sin egen Familie.

Alterkalken, der er ganske ny og er fra 1930, har sin egen Historie:

1728 forærede Chr. Sehested Gesandtskabskirken i Paris en Alterkalk. Imidlertid blev Kirken nedlagt i Napoleonstiden, og Kalken blev sendt hjem. Det var Meningen, at den kunde laanes ud til en eller anden fattig Kirke. Saa havde Gladsaxe det Uheld 1809, at en Tyv brød ind og stjal Kirkens Kalk. Man laante da 1812 Kalken fra Paris, skønt Gladsaxe Kirke absolut ikke var fattig, idet den ejedes af Universitetet. Da Kirken i Paris atter aabnedes 1929, begyndte man at lede efter Sehesteds Gave, indtil det blev opklaret, at den fandtes i Gladsaxe. Sagen blev ordnet saadan, at Gladsaxe afleverede sit Laan og fik en ny Alterkalk af Staten.

Det var for Resten ikke første Gang, at Kirken var ude for Uheld. Ved Præstegaardens Brand 1750 brændte alle de hellige Kar.

Alterlysestagerne er ogsaa af anselig Ælde. De er fra 1550—75 og mærkelig nok forskellige og med hvert sit Bomærke, men det ser man ikke nede fra Kirken.

Lysekronen i Midten er skænket 1723, men er maaske ældre^a). Paa Kuglen er graveret: „Til Guds Ære er denne Krone til Kirkens Brug og Zierat foræret af Søfren Nielsen Lemvig tillige med sin Hustru Anne Ericksdatter. Han var Sogne Degn til Gladsaxe og Herlev Menighed udi 45 Aar. Han døde i sit Alders 80. Aar“.

Demokratisk var Kirken ikke i de Dage. Sognets prominente Personer benyttede de øverste Stolerader, og saa kunde man ellers tage Plads nedefter i Forhold til ens Rang og Stand. Den samme Klasseforskel finder man med visse Undtagelser i Begravelsesmaaden. Finest var det at blive begravet i selve Kirken under Kirkegulvet — eller saa tæt ved Kirken, som muligt. Havde man denne Verdens Mammon, kunde man ogsaa opføre smukke Mindesmærker for sig selv i Kirkerummet, de saakaldte Epitafier. Paa Epitafierne findes Billeder af de afdøde. Man kan se, hvordan de var klædt, og Indskrifterne fortæller jo ogsaa et og andet om den Tids Mennesker.

1862 blev 4 Epitafier restaureret, og 1905 restaureredes de 3 nu bevarede. De er alle Gravmæler for Præster. Paa Kirkens Syd-væg findes et for Præsten Samuel Thomasson fra 1619, og paa Nordvæggen et for Præsten Hans Nielsen Sæby fra 1653 og et for Præsten Michel Sørensen Lemvig fra omkring 1675.

Gravskriften paa Hans Niensens Epitafium er gengivet andetsteds i Bogen^b).

Desuden findes i Kirken 10 Gravsten, der antagelig alle har været Dæksten over Begravelser i selve Kirken. Paa Korets Nordvæg er opsat en anselig Ligsten af rødlig Ølandskalksten, hugget 1662. Fladen er fyldt med Indskrifter og Relieffer. Langs Randen er religiøse Indskrifter og forskellige Indskrifter paa Latin.

Kirken fik sit første Orgel 1834. Pengene til det indsamledes ved frivillige Gaver. Ogsaa Organisten lønnedes gennem frivillige Bidrag, men det fortælles, at det kneb med at faa Pengene ind.

a) De 2 andre er af nyere Dato. b) Se Side 36.

Uden for Kirkegaarden, men tæt op ad denne, laa fra gammel Tid de to Embedsboliger, Præstens og Degnens. Degnens Embede blev nedlagt 1805, og hans beskedne Bolig er forlængst forsvundet. Præstegaarden ligger der stadig, trods Ilden flere Gange har udslettet den. De gamle Journaler viser, at Præstegaarden i alt Fald er brændt 12. Maj 1750, 28. Januar 1849 og 25. Maj 1919. Medens Præstegaarden nu nærmest maa regnes for en stor Villa, var Præstegaarden tidligere en af Sognets største Gaarde. Endnu 1832 havde Præstegaarden 147 Tdr. Land Jord, og Præsteembedet i Gladsaxe betragtedes som et af Landets bedste. Derfor har Gladsaxe ogsaa haft en Række betydelige Præster.

Allerede før Reformationen — fra 1505 — tilhørte Gladsaxe Kirke Københavns Universitet, og dette var Ejer lige til 1. September 1934, da Kirken overgik til Selveje. Desuden har Universitetet ogsaa været Ejer af flere Gaarde i Sognet.

I vore Dage er der megen Interesse for de gamle Landsbykirker. Ingen Udgift spares fra Samfundets Side for at holde dem i saa smuk Stand, som deres sjældne Skønhed og ærværdige Alder fortjener. Gladsaxe Kirke har sikkert aldrig hverken inde eller ude nogen Sinde været saa smuk som i vor Tid. Maatte da ogsaa de mange Turister og Gæster, der besøger den gamle Bygning, værne om den, saa den altid maa staa som et Minde om Slægternes vekslende Liv i Gladsaxe Kommune.

UDSKIFTNINGEN

Ude paa Landet møder Øjet nutildags næsten overalt Gaarde og Huse. Men saaledes har det ikke altid været.

Indtil ca. 1770 var det i alt Fald ikke saadan. Da laa alle Gaarde og Huse stadig samlet i Landsbyer, som de havde gjort fra Arilds Tid, og Jorden dyrkedes stadig i Fællesskab.

Bøndernes Formand — Oldermænden — tudede i sit Horn, naar Gaardmændene skulde samles til Bystævne, og her afgjorde man, naar man skulde begynde Pløjning, Saaning og Høst, hvornaar Byens Hegn skulde lukkes osv. Under Bystævnet sad Gaardmændene paa en Rundkreds af Sten, og Oldermænden sad i Midten. Her i vor Kommune er intet tilbage af de gamle Bystævner, men gamle Folk fortæller, at de har set Stenene i Buddinge nær den gamle Skole.

Fællesskabet gjorde Landsbyens Folk til een stor Familie, men det holdt ogsaa Bønderne nede. Der var ingen Plads for Fremdrift, og det kunde ikke nytte, at den enkelte vilde forsøge noget nyt; han maatte følge de andre. Der blev ikke oprettet flere Gaarde, og Landsbyens Ungdom maatte ofte leve en fattig Tilværelse uden Muligheder.

Intet Under, at mange Bønder blev sløve, dovne og drikfældige, som Holberg tegner den sjællandske Bonde i „Jeppe paa Bjerget“.

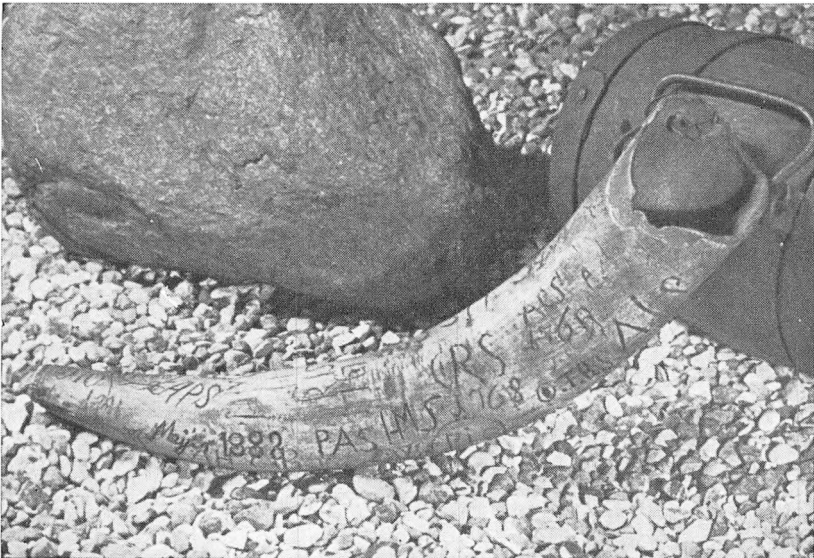
Men adskillige fremsynede og kloge Folk indsaa, at Bonden maatte rejses og frigøres, og til disse kloge Folk hørte heldigvis den senere Kong Frederik den Sjette og flere af hans sindssyge Faders Raadgivere.

Kongen ejede jo stadig Gaardene i Gladsaxe og Herlev Sogne, saa han kunde ændre Forholdene, naar han vilde.

Maj 1766 kom saa den Forordning, der med eet Slag gjorde

Nr. 16. Byhornet fra Buddinge fra 1758

Byhornet set fra modsat Side

Sogdenes Bønder til Selvejere. Kongen overdrog hver Bonde sin egen Gaard i Arvefæste mod 1 Rdl. pr. Tdr. Hartkorn i aarlig Afgift.

Men man indsaa, at dette ikke var nok. Fællesdriften var den Lænke, der endnu holdt Landbruget nede, og den maatte brydes.

I de følgende Aar blev Markerne opmaalt, og hver Gaard fik sin Jord udskiftet af Fællesskabet, og laa Jorden langt uden for Byen, var det mest praktisk at rive Gaarden ned og flytte ud til Jorden. For at opmuntre til dette tilbød Kongen af sin egen Kasse at betale fra 50 til 100 Rdl. til hver Bymand, der flyttede ud paa Udmarken, men den, der flyttede ud paa Overdrevet, fik endnu mere Hjælp.

Allerede 1770²²) ansøger 8 Bønder i Buddinge om at faa deres Jord udskiftet, og de anmoder om, at deres Naboers Modstand herimod ikke maa blive reflekteret.

Mest Modstand mod det nye synes der at have været i Herlev. Udskiftningen kom senest i Gang her, og Jorden blev delt saaledes, at Gaardene saa vidt muligt kunde blive i Byen. Lodderne gik saa straaaleformet ud fra hver Gaard.

I Gladsaxe flyttede i Aarene omkring 1770 10 Gaarde ud, i Buddinge 11 (deriblandt Søborggaard, Lundegaard, Hyllegaard, der er opkaldt efter Hyllevangen), i Mørkhøj 3, i Bagsværd 11 (deriblandt Kongsvillie, senere kaldet Kongshvile) og Højgaard.

Dermed var Kommunens Udseende totalt ændret, og Sognene fik det Udseende, de havde op til vore Dages Villabebyggelse.

Den saakaldte Gadejord i Gladsaxe vedblev derimod at være Kronens Ejendom, og en Del Kancelliskrivelser til Sogneforstanderskabet fra 1847 paaminder dette om, at Gladsaxe var en Del af Rytterdistriktet, og at Gadejorden stadig er Kongens.

Samme Aar fik Forstanderskabet dog overladt en Del Gadejord i Gladsaxe af Rentekammeret, d. v. s. Finansministeriet.

Noget lignende gælder de øvrige Byers Gadejord. Fra 1851 findes en Ansøgning fra en Gaardejer i Bagsværd om at faa overladt et Stykke Gadejord mod en aarlig Afgift til Staten.

Dette blev efterhaanden den almindelige Fremgangsmaade, at private kunde faa Parceller af Statens Gadejord mod en aarlig Afgift til Statskassen.

HUSUMMER

MÖRKHÖYER MARKER

GLADSAXER

MARKER

MARKER

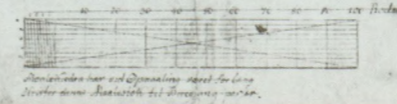
MOSE

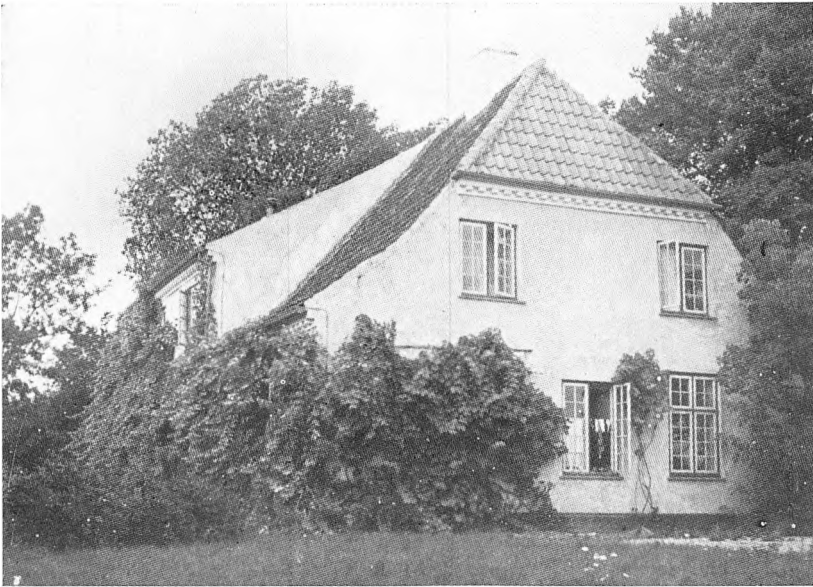
VANGEDE

MARKER

Handwritten notes and signatures in the bottom left corner, including 'Thorsen' and 'Sommerup'.

SPECIFICATION		Ager Land	England	Suma General	CONTINUATION		Ager Land	England	Suma General	
Den Geometriske Indhold af hore Gaardens i Bøddinge her indholdt i de 20 Parceller		Ar	1/2	Ar	Den Geometriske Indhold af hore Gaardens i Bøddinge her indholdt i de 20 Parceller		Ar	1/2	Ar	
1	Jens Mathiesen hans Jordlod	11608	52	1924	15	11220	1250	52	1974	
2	Peter Jensen	5806	10	2849	15	11220	1250	52	1974	
3	Ole Jacobsen hans Englod	11900	24	11600	15	11220	1250	52	1974	
4	Jens Pedersen	5890	25	744	15	11220	1250	52	1974	
5	Ole Andersen hans Bødding hans Udled uhelder	210	5990	27	2340	15	11220	1250	52	1974
6	Christen Rasmussen hans Bødding hans Udled paa Sanden	210	5330	24	2520	15	11220	1250	52	1974
7	Hans Andersen hans Bødding hans Udled paa Sanden	180	2748	24	2928	15	11220	1250	52	1974
8	Krogman hans Jordlod	2820	24	1220	15	11220	1250	52	1974	
9	Lars Nielsen sige	730	28	1250	15	11220	1250	52	1974	
10	Niels Steffensen hans Jordlod	180	20	1250	15	11220	1250	52	1974	
11	Ole Nielsen hans Bødding hans Udled paa Sanden	210	2270	10	490	15	11220	1250	52	1974
12	Jens Pedersen hans Bødding hans Udled paa Sanden	1460	6	4315	15	11220	1250	52	1974	
13	Paul Pedersen hans Bødding hans Udled paa Sanden	1130	20	272	15	11220	1250	52	1974	
14	Rasmus Jensen hans Bødding hans Udled paa Sanden	460	21	682	15	11220	1250	52	1974	
15	Niels Pedersen hans Bødding hans Udled paa Sanden	110	202	22	202	15	11220	1250	52	1974
16	Anders Hansen hans Bødding hans Udled paa Sanden	5320	24	4304	15	11220	1250	52	1974	
17	Ole Torbenzen hans Bødding hans Udled paa Sanden	2032	20	89	15	11220	1250	52	1974	
18	Christen Pedersen hans Bødding hans Udled paa Sanden	2312	10	751	15	11220	1250	52	1974	
19	Anders Christens hans Bødding hans Udled paa Sanden	10800	44	286	15	11220	1250	52	1974	
20	Paul Pedersen hans Bødding hans Udled paa Sanden	10340	44	2204	15	11220	1250	52	1974	
21	Ole Olsen hans Bødding	1120	20	312	15	11220	1250	52	1974	
22	Jens Christensen hans Bødding	10200	54	2166	15	11220	1250	52	1974	
23	Jens Steffensen hans Bødding hans Udled paa Sanden	400	21	682	15	11220	1250	52	1974	
Summa		11220	52	1974	Summa		11220	52	1974	

Nr. 17. Højgaard i Bagsværd

Gadejord stammer antagelig fra meget gammel Tid, da Byerne var Rundbyer. Arealet inden for Kredsen af Gaarde har da været fælles Ejendom, men mærkeligt er det, at Staten beholdt denne Jord ved Udskiftningen, og at den ikke delte Lod med den øvrige Jord.

Paa Gadejorden i vor Kommune byggede man i ældre Tid Byens Skole, Sprøjtehus og lignende offentlige Bygninger, og her anlagdes Branddammen eller Gadekæret.

Bønderne var nu ikke altid glade ved at skulle være deres egen Herre, og det var ogsaa en dyr Historie at bygge en ny Gaard paa Marken. At skulle staa paa egne Ben uden det sædvanlige Fællesskab om Jordens Dyrkning kunde jo nok give urolige Timer. Værst var det vel for Kvinderne. Der var ingen at snakke med ude i Udflyttergaarden.

Alle de Gaarde, der nu er tilbage i Søborg, og alle de, der nu er udstykket, og hvor nu kun et Vejnavn minder om, at her engang har ligget en Bondegaard, har haft deres Plads i Aarhundreder i Bondebyen Buddinge. Paa det gamle Kort fra 1771 kan vi se,

hvordan de har ligget. Op gennem Byen strækker sig en lang Gade — ca. 600 m lang. Paa den ene Side tæller vi let 12 Gaarde. De øvrige Gaarde finder vi paa den anden Side Gaden omkring en aaben Plads, der førte fra Gaden til Byens Overdrev.

1772²³) var der i:

Gladsaxe	17 Gaarde	17 Huse
Buddinge	22 „	28 „
Mørkhøj	10 „	17 „
Bagsværd	13 „	22 „
Herlev	17 „	27 „
Hjortespring	11 nye Gaarde.	

Samtidig med, at Landsbyernes Gaarde og Huse spredtes over hele Kommunen, begyndte ogsaa Sommerbeboerne saa smaat at rykke ud fra den store By. Navnlig Bagsværd kom til at nyde godt af sine smukke Naturomgivelser, og her begyndte Rigmænd at bygge sig Landsteder. Aldershvile stammer fra ca. 1780. 1774 hedder det om Bagsværd: Denne By har formedelst sin smukke Situation fire Lyststeder, hvorpaa nogle Familier fra København opholder sig om Sommeren.

Mens den katolske Kirke var eneraadende i Danmark, blev der egentlig ydet en Del for at hjælpe fattige, syge, gamle og andre nødstedte Medborgere. Ganske vist kan man sige, at Kirken satte Tiggeriet i System, idet Kirken ikke alene oprettede Munkeordener, der levede af Tiggeri, men tillige prædikede, „at Tiggerne var Samfundets Velgørere“, idet de til Stadighed mindede Menighedens Medlemmer om at øve gode Gerninger. Det er dog vist ikke for meget at sige, at den katolske Kirke tog sig ivrigt af Fattigvæsenet. Den uddelte Almisser og opretholdt Klostre, den oprettede Hospitaler og Hjem for syge, fattige og gamle.

Ved Reformationens Gennemførelse 1536 sank alt dette i Grus. Staten overtog Kirkens Formue, men trods dette formaade den ikke at sætte noget i Stedet for det kirkelige Fattigvæsen.

Vel udstedtes flere Love og Forordninger, men de var ret negative. 1708 blev det paalagt Præsterne at kalde Menigheden sammen og opfordre den til at give til de fattige, men de besiddende Klasser saboterede Fattigforsørgelsen, og Følgen var, at Tiggernes Skarer stadig forøgedes. 1735 ansattes endog Tiggerfogder, der skulde holde Sognet ryddeligt for fremmede Tiggere.

Heller ikke det hjalp, og Tiggernes sørgelige Skare voksede trods alle Anstrengelser.

Naar Ulykken kom over en paa Grund af Sygdom, Ildsvaade, Alderdom eller anden Aarsag, var der ikke andet at gøre end at tage Tiggerposen paa Nakken og bjerge Føden, som man bedst kunde.

At hele denne Tiggerskare var en utaaelig Byrde ikke alene for Tiggerne selv, men for hele Samfundet, siger sig selv. Og dog fortsatte denne Tilstand lige op til det 19. Aarhundrede. Præsten

J. D. Westenholz skriver 1772, at til en Præst kommer der indtil 20 fattige om Dagen for at tigge — om Sommeren knap saa mange, men han mener, at Gennemsnitstallet er 16 om Dagen hele Aaret — og vel at mærke: de samme Tiggere kommer adskillige Gange om Aaret. Han fortæller ogsaa, at Bønderne gav ikke saa meget af Hjælpsomhed som af Frygt. Det skete nemlig af og til, at Tiggerne brændte Gaarden af over Hovedet paa Bonden, naar han viste sig paaholdende eller gerrig.

Endelig 1803 blev Fattighjælpen bragt i bedre Stand.

„Reglementet for Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse paa Landet i Danmark“ traadte i Kraft dette Aar, og saa banebrydende og omfattende var denne Lov, at den fik en omtrent hundreedaarig Levetid til 1891, da der kom en ny Række sociale Love. Paa mange Maader blev denne Lov af 5. Juli 1803 skelsættende i vort Land. For det første blev den Oprindelsen til det sognekommunale Styre i Danmark. Ganske vist havde der tidligere været enkelte Tilløb til at give Landets Borgere Repræsentanter og øve Indflydelse ved Siden af Embedsmændene, men dernæst gav denne Lov Stødet til Landets skarpe Inddeling i Kommuner.

At man selv i det 19. Aarhundrede ikke lagde saa megen Vægt paa Sognegrænse, har vi et ejendommeligt og temmelig enestaaende Bevis paa i vor Kommune. 1855 blev Proprietær Rudolph Larshoff, Kongsvillie, skønt han var en udensogns Mand, Formand for Forstanderskabet i Lyngby-Taarbæk. Samtidig — nemlig 1851 — 64 — træffer vi Larshoff, mens han stadig boede paa Kongsvillie, som Formand for Gladsaxe-Herlev Forstanderskab.

Fattiglovens mange Bestemmelser skal ikke gennemgaas her. Kun de fattige kunde faa Understøttelse, „der ej ved egne Kræfter, paa lovlig Maade, kan erhverve sig nødtørfdig Underholdning, og saaledes uden andres Hjælp, enten ganske eller for en Del, maatte savne den Føde, Klæde, Husly, Varme og Pleje i Sygdoms Tilfælde, som er dem uundværlig til at vedligeholde Liv og Helbred“.

Men der var knyttet een Betingelse til Hjælpen. Kun den Kommune, hvori man havde Forsørgelsesret, havde Pligt til at udrede Understøttelsen.

Forsørgelsesret havde man i den Kommune, hvor man var født

og opdraget og derfor hjemmehørende, eller der, hvor man havde haft Ophold de 3 sidste Aar enten bestandig eller dog i længere Tid end noget andet Sted.

Midlerne kom ind dels ved, at man udskrev en særlig Skat, og dels ved frivillige Gaver.

Bidragene blev opkrævet 4 Gange om Aaret. De blev dog ikke alene erlagt i klingende Mønt, men kunde ogsaa erlægges i Naturalier som Brød, Mel, Gryn, Ærter, Malt, Flæsk, Smør og Ost eller ligefrem ved de fattiges Forplejning.

Hvorledes blev nu denne Lov administreret i vor Kommune?

Ja, herom fortæller de gamle Protokoller og Breve i Kommunens Arkiv. Vi kan følge de forskellige Vanskeligheder og Problemer fra Aar til Aar og se, hvordan man løste dem.

Allerede 23. September 1802 var Gladsaxe Sognedistrikts Fattigkommission for første Gang samlet i Gladsaxe Præstegaard. Til Stede var Sognepræst Provst Bentzon og Politimesteren. Havde der været en større Hartkornsejer i Kommunen, havde han været selvskrevet Medlem, men saa store Folk havde vi ikke. Disse 2 Herrer — Præsten og Politimesteren — supplerede sig med en Gaardejer fra hver af Sognedistriktets Byer: Buddinge, Gladsaxe, Mørkhøj, Bagsværd, Herlev og Hjortespring. Gik en Gaardejer senere af, valgte Kommissionen selv et nyt Medlem. Noget almindeligt Valg fandt ikke Sted.

Og saa tog man fat under Præstens Ledelse. Han var den vigtigste Person. Ikke alene ledede han Mødet, men det var ham, de fattige skulde henvende sig til, naar de kom i Trang. De øvrige Medlemmer skulde kun assistere ham.

Det var dog ikke til alle Møder, at Politimesteren kom til Stede. Oftest sendte han Sognefogden som Stedfortræder.

Det bør maaske bemærkes, at ikke alle Gaardmændene kunde skrive deres Navn selv. Atter og atter finder man i de gamle Protokoller „med ført Pen“ eller „med paaholden Pen“. Større var den almindelige Oplysning ikke 1802.

Først maatte man skaffe Midlerne, og man vedtog at paaligne hver Tønde Hartkorn 1 Mark 8 Skilling^{a)} til de fattige, hver Tje-

a) 1 Rigsdaler = 2 Kr., 1 Mark = 35 Øre, 1 Skilling = 2 Øre, men Pengenes Værdi var jo noget større end nutildags.

nestekarl 1 Mark aarlig og hver Pige 8 Skilling. Præsten viste et godt Eksempel ved at tegne sig for 10 Rigsdaler. Alle de paalig-nede Penge naaede man ikke at faa ind, men da man afsluttede Regnskabet 26. Marts 1803, havde man dog en samlet Indtægt paa 147 Rigsdaler, og Udgiften havde været 100 Rigsdaler. Man gik altsaa ind i det nye Aar med et lille Overskud paa 47 Rigsdaler. 23 Mennesker havde faaet Hjælp, men man maa jo erindre, at Kommunen paa den Tid kun havde 1100 Indbyggere.

Som Aarene gik, steg Indtægten. 1863 var hele Indtægten 961 Rdl. 3 Mark, men dertil kom 655 Lispund^{a)} Brød, 19 Tdr. Gryn, 11 Tdr. Ærter og 40 Lispund Flæsk.

Det var nemlig almindeligt, at man ikke alene gav de træn-gende rede Penge, men ogsaa Naturalier.

De første Aar blev Hjælpen dog kun ydet i Penge. Kancelliet forlangte imidlertid, at Hjælpen skulde finde Sted gennem Udde-ling af Naturalier. Herom opstod der en skarp Strid mellem Fat-tigkommissionen og Kancelliet, ja, Fattigkommissionen vedtog endog enstemmigt den 22. September 1806, at hverken Amtmand eller Kancelli, men kun „et udtrykkeligt Kongebud“ kunde faa Kommissionen til at ændre sin Fattighjælp. Svaret kom 17. Maj n. A., og det var temmelig skarpt. Kongen paalagde Kancelliet over for Gladsaxe Fattigkommission at udtrykke „Kongens aller-højeste Mishag“ med Gladsaxe. Desuden blev det paalagt Kom-missionen at betale 100 Rdl. i Mulkt for hver Uge, den sad Kon-gens Bud overhørig. Saa tyder det paa, at Gladsaxe bøjede sig og delvis uddelte Naturalier: Brød, Smør, Ost, Kød, Ærter, Brændsel m. m. i Stedet for Penge. Dertil kunde saa komme en ringe Pengehjælp.

Desuden havde man fattige, der gik paa Omgang hos Bønderne og fik deres Forplejning. 1836 gik 2 gamle Mænd paa 71 og 68 Aar paa Omgang. Det maa have været en tung Gang, om Bonden og hans Hustru ikke var kærlige og gode Mennesker. 1810 blev der tilstaaet Claus Truelsen og hans Kone Kosten hos Bønderne i Herlev, men efter at have talt med Konen afslog han Ordni-gen. Fødevarer vilde han modtage, men Kosten hos Bønderne

a) 1 Lispund = 8 kg.

behøvede de endnu ikke. „Naturligvis faar de da som ikke særlig trængende indtil videre slet intet“, sluttede Præsten den Sag — noget haardt synes det os.

Men der var endnu andre Forsørgelsesmaader. Samme Aar — 1836 — var 4 tinget i Pleje, deraf en hos Præsten.

Undertiden lavede man en lille Handel. Saaledes blev 1813 et forældreløst Barn sat i Pleje hos en Gaardmand mod, at han blev fritaget for Bidrag til Fattigvæsenet i 6 Aar og een Gang for alle fik 150 Rdl. til Barnets Beklædning. Og denne Fremgangsmaade findes ikke sjældent anvendt.

I Loven foreslaas det at dele de trængende i 3 Klasser, og saaledes synes det ogsaa at være sket i Gladsaxe. Undersøger vi Optegnelserne fra 1836, vil vi finde, at Kommunen nævnte Aar havde 28 fattige i 1. Klasse, 2 i 2. Klasse og 14 i 3. Klasse. 1. Klasse omfattede gamle, syge og svækkede, „der aldeles intet eller kun saare lidt kunde fortjene til Livets første Nødvendigheder“. Nævnte Aar var 17 over 70 Aar, saa ogsaa dengang blev Folk gamle.

Til 2. Klasse hørte fader- og moderløse Børn eller Børn, som maatte fjernes fra Forældrene.

Endelig omfattede 3. Klasse „saadanne Familier eller enkelte Personer, som formedelst Svagelighed, mange Børn, tiltagende Alder eller andre saadanne Aarsager ikke er i Stand til at fortjene saa meget, som behøves til deres eller deres Børns nødtørftige Underholdning“.

Den højeste Understøttelse var for en gammel Mand i 1. Klasse paa et Aar 18 Lispund Brød, 4 Skæpper Gryn, 2 Skæpper Ærter, 1 Lispund Flæsk samt 4 Rigsdaler. En yngre Krøbling paa 30 Aar fik dog noget mere.

Nævnte Aar sluttede med et Underskud paa 252 Rigsdaler. Der kunde nemlig komme andre Udgifter end de fastlagte. En Familie kunde trænge til en øjeblikkelig Haandsrækning. Der kunde blive Tale om Medicin og Lægehjælp, ja, endogsaa Hospitalsophold. Ved Dødsfald var der jo ofte Trang til Begravelseshjælp.

Provst Jens Winther Bentzon, der var Sognepræst i Gladsaxe fra 1797—1823, synes at have været en Mand med Hjertet paa rette Sted, men Sognenes Indtægter var uheldigvis ikke altid tilstrækkelige for Præstens varme Hjerte, og derfor kunde han komme

galt af Sted. 1813 var det rent galt. Der var Dyretid, og fattige Folk kunde daarligt faa det tørre Brød. Nøden var altsaa stor, men Kassen var tom. Da greb den gode Provst til den Udvej at forhøje Kontingentet og opkræve 6 Gange saa meget, som forud var bestemt i Aarets Forsørgelsesplan, men de Herlevfolk rejste sig til Modstand og sendte 27. Februar en harmdirrende Protest til Stiftamtet. Og den gode Provst fik en Næse. Saadan kunde man ikke gøre. Havde nogen betalt det forhøjede Kontingent, „bliver det for meget betalte Beløb at likvidere i de efterfølgende Kvartaler“.

Lidt kunde der dog af og til skaffes til Veje uden for den faste, paalignede Afgift. Saaledes var det Skik, at man ved en større Handel — Hus- eller Gaardhandel — betænkte de fattiges Kasse. De faa Ejendele efter understøttede fattige solgtes ogsaa. Alt maatte tages med.

Viste det sig, at man havde understøttet et Menneske, der var forsørgelsesberettiget i et andet Sogn, gjaldt det om at hale de udlagte Penge ind. Ofte førte Sognene lange og vedholdende Korrespondancer om saadanne Sager.

Alt i alt kan man vel sige, at selv om Loven var et uhyre Fremskridt, dækkede Hjælpen aldrig mere end det allertarveligste Eksistensminimum. Hvad der manglede, maatte den fattige selv skaffe sig, f. Eks. ved Tiggeri.

Indkjøbsplanens Maalestok for 200 Aln

CARTE
 over
GLADRAVE
 Byens Markes
 Beliggende under Amtet
NILS NITAM
 Sch. belindts Skerret,
 Gladrave Sogn,
 Ophagen Inddelst af Cartet
 i Aaret 1775.

SPECIFICATION

	Indhold	Agre	Summa
III Prestens Her-Bye	297 1/2	541 1/2	
1 hons Venge bag ved Gaardens koder	250 1/2	212 1/2	
2 Dens Kæbel bag ved Vengen	74 1/2	230 1/2	
3 Gaardens Kæbel	276 1/2	220 1/2	
4 Herlauer Byen	297 1/2	220 1/2	
5 Øverste Kælleryng	1340 1/2	220 1/2	
6 Trolle Steen	1140 1/2	220 1/2	
7 Næderste Kælleryng	1140 1/2	220 1/2	
8 Røthens Kæbel	850 1/2	220 1/2	
9 Langenge Byen	73 1/2	220 1/2	
10 Sørges Kæbel	32 1/2	220 1/2	
11 Dens Byeste der Naage Bollbrug	67 1/2	220 1/2	
12 Sørlte Bollbrug	778 1/2	2474 1/2	7256 1/2
XXII Lars Jürgens	1570 1/2	5905 1/2	
XIV Den Sørlte Lademoes Løde herder	60 1/2	5940 1/2	11240 1/2
I Fons Jürgens	1420 1/2	8500 1/2	10220 1/2
IV Morten Jønsen	1560 1/2	5850 1/2	
V Cristen Morten Jønsen	1590 1/2	6270 1/2	
XVII Ohle Jønsen	840 1/2	7040 1/2	
XVI Lars Rasmussen	1020 1/2	3800 1/2	11830 1/2
XIX Cristen Jønsen	2130 1/2	9150 1/2	11270 1/2
XI Anders Rasmussen	1450 1/2	10250 1/2	11880 1/2
VIII Nils Rasmussen	1210 1/2	10250 1/2	11880 1/2
XXI Den Sørlte Bygaard	1280 1/2	5910 1/2	
XIII Den Kælleryng	120 1/2	5800 1/2	11240 1/2
XX Lars Ohlsen	1980 1/2	5850 1/2	10800 1/2
VII Lars Ohlsen	120 1/2	8010 1/2	11910 1/2
XVIII Lars Ohlsen	120 1/2	990 1/2	

Anordningen af 13. August 1841 paalagde det nyoprettede Forstanderskab Bestyrelsen af Sognets Fattigvæsen. Den daglige Administration ændredes dog ikke synderligt, idet Sognepræsten stadig ledede Møderne angaaende Fattigvæsenet og i det store og hele beholdt den Stilling, han hidtil havde haft. En Kompetencestrid opstod 1846 om, hvorvidt Sognepræsten alene kunde underskrive Ekspeditioner i Skole- og Fattigsager, hvilket Amtsraadet bestred, idet Raadet mente, at den Slags Sager ogsaa skulde underskrives af Sogneforstanderskabets Formand. Kancelliet afgjorde Sagen saaledes, at Præsten kunde underskrive paa Forstanderskabets Vegne i Fattig- og Skolesager, selv om han ikke var Formand.

I det store og hele blev Forsørgelsesvæsenet i Sognene derfor ført videre ad de af Provst Bentzon afstukne Baner — ogsaa efter at Provst Grundtvig 1823 havde afløst Provst Bentzon som Sognepræst. Her skal derfor kun anføres enkelte spredte Træk fra disse Aar.

Det var ikke ualmindeligt i de Tider, at Forsørgelsesvæsenet søgte at skaffe et ubehageligt og kostbart Medlem af det lille Samfund væk, f. Eks. til Amerika, for Kommunens Regning. Det var altid billigere i det lange Løb end den fortsatte aarlige Understøttelse.

I Fyrrerne havde Sognene en meget besværlig ung Mand ved Navn Andreas Peter Andreasen, Andersen eller Jensen — 3 Efternavne til at skifte med. Denne unge Mand holdt ikke af at bestille noget, men var parat til alle Slags Skarnsstreger. Flere Gange var han straffet baade for Tyveri og Løsgængeri, og efter hver udstaaet Straf sendtes han tilbage til Sognet, der maatte forsørge ham. En Gang forsøgte man at blive af med ham i København og sendte

ham derind, men en skarp Irettesættelse fra Politimesteren til Forstanderskabet bragte ham tilbage igen.

Hvad der især gjorde Politimester Normann saa opbragt, var, at Forstanderskabet meddelte ham, at man ikke vilde have „Personen“ tilbage, medmindre „Herredsfogden kunde paavise et Lovsted, der tillod Politimesteren at anse en Persons Forsørgelseskommune som en Detentionsanstalt“. Politimesterens Skrivelse ender med en Anmodning til Forstanderskabet om i Henhold til Anordningen af 13. August 1841 snarest muligt at foranstalte et Sogneforstanderskabsmøde afholdt og betimeligen underrette Politimesteren om Tiden. Desværre er det ikke muligt at se, hvordan dette Møde forløb, men efter de talrige Skrivelser ang. denne Sag at dømme, er det nok gaaget varmt til.

Da fik man en lykkelig Tanke. Den unge Mand havde engang ytret Ønske om at blive Sømand. En af Forstanderskabet havde Forbindelse med en Konsul i Helsingør, der lovede at skaffe ham Hyre. Udstyret med det nødvendige Tøj til Søen blev han fulgt til Helsingør og indsat i Arresten, for at han ikke skulde fortryde det og stikke af i sidste Øjeblik. Næste Morgen blev han fulgt til Skibet. Ved Afskeden fik han en lille Salut. Brevskriveren, der aflægger Rapport overfor Formanden for Sogneforstanderskabet, slutter saaledes: „Jeg holdt en Formaningstale for ham og indprentede ham i Særdeleshed at blive borte *herfra*“. Dette skete i August 1845.

Sejladsen blev dog af kort Varighed. Han blev hurtig ked af Strabadserne til Søs. En Skrivelse fra Københavns nordre Birk af 18. December 1845 fortæller, at Peter Andreas Jensen er straffet med 4 Dages Fængsel paa Vand og Brød, og han hjemsendtes igen til Kommunen. 1850 idømtes han 7 Aars Rasphusarbejde for Røveri og Tyveri, og samme Aar sendtes han igen til Søs, oven i Købet med 50 Rdl. til Ekvipering. 1859 indsattes han i Roskilde Arbejdsanstalt, men endnu 1876 findes der Skrivelser om ham og hans Bedrifter.

Det skal tilføjes, at Sogneforstanderskabet i Forvejen havde sikret sig Kancelliets Tilladelse til Eksperimentet til Søs — men det kneb at faa den — og Resultatet blev altsaa ringe.

I 1840erne var det moderne med Fattighuse. Kommunen var

ganske vist efterhaanden blevet Ejer af flere „fattige“ Huse. Det kunde ske, at Forsørgelsesvæsenet fik Huse eller Prioritetet i Huse som Betaling for ydet Understøttelse. I 1842 fandtes der baade i Mørkhøj og Buddinge Huse af den Art, men det var nu ikke saadanne Huse, man tænkte sig. Det skulde være et større Hus, der kunde rumme 10—12 Personer. December 1843 nedsattes et Udvalg til at tage sig af Sagen. Næste Aar vedtog man at bygge — og det skulde være i Gladsaxe, og mellem de gamle Dokumenter fra dette Aar findes ogsaa en Kladder til en Skrivelse til Amtet om Optagelse af et Laan paa 1200 Rdl. til et Fattighus. Det var saa Meningen samtidig med Opførelsen af det nye Hus at sælge de gamle Fattighuse. Saa hører man ikke noget om et Fattighus før 1847, da den nye Sognepræst Dr. Kalkar ved et Møde minder om Hensigtsmæssigheden af et Fattighus. Forstanderskabet er i og for sig enig med Sognepræsten, men mener ikke for Tiden at være i Stand til at realisere Planen.

1852 udsendte Forstanderskabet dog Indbydelse til Kommunens Beboere om at tegne Aktier til et Fattighus i Gladsaxe. Folk var villige. Huset kom til at koste 2000 Rdl., og alle Pengene indkom ved Aktietegningen. Hver Aktie var paa 25 Rdl. og forrentedes med 4 pCt.

Staten overlod et Stykke af Gladsaxe Gadejord til Huset mod, at Kommunen betalte de aarlige Afgifter plus 10 Rdl. aarlig til Statskassen.

1861 fik Fattighuset en Tilbygning til 715 Rdl., Bjælker, Vinduer og Døre toges fra den nedbrudte Skolebygning i Herlev.

Af en Forespørgsel fra Indenrigsministeriet 1869 fremgaar det, at Fattighuset var opført af Grundmur og med Bjælkeloft. Det synes altsaa, at Kommunen var fulgt med Tiden og havde bygget anstændigt.

At dette ikke var Tilfældet alle Vegne, viser et ministerielt Cirkulære af 3. December 1856, der indeholder de Minimumskrav, der maa stilles til et saadant Hus. Og dette Cirkulære afslører i en forfærdelig Grad de elendige Boligforhold, der paa den Tid fandtes paa Landet, siden det har været nødvendigt at kræve for vor Tid saa selvfølgelige Ting som,

at Huset skal være grundmuret — kun undtagelsesvis af Bindingsværk,

at de forskellige Køn skal have forskellige Værelser,

at Højden i Stuen ikke maa være under 4 Alen,

at Vinduerne skal være til at aabne og lukke,

at der skal være Brædegulv — ikke Ler- eller Stengulv.

At det var nødvendigt at stille disse Fordringer til et Hus, selv om de vakte vild Forargelse i visse Kredse, viser en Undersøgelse, der blev foretaget 1860. Af 1242 Fattighuse havde kun 123 Brædegulv, mens Sten- og Lergulv fandtes i 1054.

Pengene kneb det altid med — ikke mindst i Koleraaaret 1853, da Forholdene i mange Maader var knugende, og Sygdommen ogsaa bankede paa Døren her og endog kom indenfor. Dr. Kalkar fandt da paa at afholde en Koncert i Gladsaxe Kirke. Den indkomne Sum forhøjede Præsten til 100 Rdl. Heraf dannedes Kommunens første Legat for Gladsaxe og Herlev Sogns trængende. Renterne skulde uddeles hvert Aar den 14. April til en værdig trængende.

1863 oprettedes paa samme Maade Dr. theol. & phil. Kalkars 2. Legat, hvis Renter skulde uddeles den 27. Marts hvert Aar.

Regnskabet for disse 2 Legater findes stadig hvert Aar aftrykt i Kommunens Regnskab.

1864 endte Regnskabet med et Underskud paa 527 Rdl. Formanden for Forstanderskabet, Proprietær Larshoff, Kongsvillie, havde lagt Pengene ud, og han havde ydermere et Krav paa Kommunen paa 800 Rdl., som han havde staaende i Gladsaxe og Bagsværd Skoler. De gamle Optegnelser tyder paa, at der var opstaaet et noget spændt Forhold mellem Larshoff og de øvrige Medlemmer af Forstanderskabet. I alt Fald nedlagde Larshoff sin Formandspost og faar tilføjet Protokollen, at han forbeholder sig Renter, til Gælden er afviklet. Maj næste Aar gør Larshoff Krav paa at faa sine Penge inden Maanedens Udgang, og da man ingen Mønt har, betroes det Præsten at faa et Forlig i Stand. Allerede inden havde man søgt Amtets Tilladelse til en ekstra Ligning, men den kunde næppe dække Gælden.

Da kom et Tilfælde Kommunen til Hjælp. Fabrikant Baumgarten bad Forstanderskabet om at overtage Anbringelsen og Be-

styrelsen af en Kapital paa 1000 Rdl., som han agtede at udsætte for en ugift Piges Barn. Kapitalen anbragtes i Skolerne og sammen med den ekstra Ligning klarede den altsaa Afviklingen med den afgaaede Formand. Og glad var man, for Larshoff synes at have været en lidt vanskelig Herre.

Forhaabentlig glemte man ikke over den Appelsin, der saa tilpas faldt i Turbanen, det stakkels Pigebarn; i alt Fald gøres der i Protokollen nøje Rede for, hvordan og hvornaar Renterne skal falde, og senere anbragtes Kapitalen i gode Obligationer.

Naar denne Sag er beskrevet saa nøje, skyldes det, at man stadig i Kommunens aarlige Regnskab har et haandgribeligt Minde om Episoden i „Det Baumgartenske Legat“, stadfæstet 16. December 1865.

ANDRE SOCIALE PROBLEMER

Tildelingen af Hjælp uden for Fattigkassen var egentlig ikke forudset af Loven, og dog blev det efterhaanden til, at saadanne Foranstaltninger maatte træde i Kraft. Lønningerne var smaa²⁶). Daglønnen var ca. 1 Kr. og Aarslønnen for en Landarbejder ca. 230 Kr. Dertil kom, hvad Hustru og Børn kunde tjene. Naar der ses bort fra Gaardmændenes Kreds, var det mest Smaakaarsfolk, der havde til Huse i Kommunen.

Fra 1849 foreligger en Optælling af Husmænd, Indsiddere (Lejere) og Aftægtsmænd i Sognet, og Resultatet blev:

Gladsaxe:

Husmænd uden Jord	79	
„ under 2 Skp. Jord	25	
Indsiddere	84	
Aftægtsmænd	7	
		----- 195

Herlev:

Husmænd uden Jord	44	
„ under 2 Skp. Jord	6	
Indsiddere	34	
Aftægtsmænd	4	
		----- 88

Tilmed havde Husmændene Pligt til at udføre gratis Arbejde for Sognekommunen, og selv om det kun drejede sig om faa Dage, kunde det dog gælde Penge, man daarligt kunde undvære. Dette Pligtarbejde afskaffedes i det store og hele ved Lov af 27. Maj 1848.

Kom der saa tilmed Sygdom eller Ulykke, var der næsten kun Fattigkassen at ty til, og Fattigkassens Arme var svære at løsrive

sig fra. Havde man faaet Fattighjælp, kunde man f. Eks. ikke blive gift uden at tilbagebetale den ydede Understøttelse eller faa en Ordning med Fattiggassen.

Særlig galt blev det under Treaarskrigen. Dyrtid fulgte i Krigens Spor, og det kneb ofte for de indkaldte Soldaters Familier. Regeringen paalagde da Sognene at hjælpe, uden at Hjælpen fik Karakter af Fattighjælp.

1853—54 var der som allerede nævnt Dyrtid. Brødpriserne steg til Højder, hvor Fattigfolk ikke kunde følge med. Forstanderskabet vedtog da paa Præstens Forslag at indkøbe Brød og sælge det billigt til trængende, men efter at Forstanderskabet havde spekuleret paa de eventuelle Udgifter en Maanedstid, vedtog man at se Tiden an. Om Vinteren blev der dog aabnet et billigt Brødudsalg i Gladsaxe Præstegaard. Det ophørte Marts 1854. Vinteren 1857 fandt en lignende Brøduddeling Sted. Brødene skaffedes ved frivillige Gaver.

1856 kom endelig Loven om „De fattiges Kasse“, hvorved der kunde ydes Hjælp til trængende — uden at det var Fattighjælp. 10. April samme Aar afholdtes i Henhold til Lov af 8. Marts 1856 i Gladsaxe Præstegaard Valg af 3 Mænd til at bestyre Kassen. Der mødte kun 5 Mænd til Valget, og valgt blev Sognepræsten Dr. Kalkar, Formanden for Forstanderskabet Larshoff og Gdr. Ole Pedersen, Herlev.

Indtægten til denne Kasse kom dels fra Kirkebøsser og Bøsser, der var opstillet paa Beværtninger, og dels fra kommunale Tilskud.

Det var dog først efter Landkommunalloven af 5. December 1867, at denne Kasse ret kunde hjælpe, idet denne Lov gav Sogneraadet Anvisning paa at understøtte disse Kasser med Tilskud fra Kommunekassen. Men da er vi allerede traadt ind i en ny Tid, idet Sogneraadet har afløst Forstanderskabet.

SOGNEFORSTANDERSKABET

Den nuværende Sogneinddeling, der paa det nøjeste falder sammen med Landets oprindelige Inddeling i Kirkesogne, har sikkert i det store og hele bestaaet fra de ældste Tider. „Danske Lov“ fra 1241 bruger Udtrykket „paa det Sognene kan blive til sammen, som de fra Arilds Tid været have“.

I Festskriftet til Professor Erslev paaviser Landsarkivar Aakjær, at de danske Sogne sandsynligvis endog maa anses for ældre end Kristendommen, og at de antagelig er gamle Tinglag.

Er dette rigtigt, har Gladsaxe fra meget gammel Tid ikke alene givet Navnet til det Omraade, vi nu kalder Gladsaxe Kommune, men ogsaa været det naturlige Midtpunkt enten paa Grund af sit Ting, der samlede de frie Mænd til Forhandling, eller paa Grund af en Helligdom, hvortil Folk „søgte“. Sogn og „søge“ er som tidligere nævnt i Slægt med hinanden.

Gladsaxe Sogn er i alt Fald uhyre gammelt.

Medens fra 1803 Fattigvæsenet blev undergivet Tilsyn af Sognets egne Mænd, og det samme er Tilfældet i nogen Grad med Skolevæsenet fra 1814, er det først Anordningen af 13. August 1841, der giver Sognet eller Sognene en Fællesstyrelse, det saakaldte Forstanderskab.

Gladsaxe og Herlev udgjorde 2 Sogne, men fik fælles Sogneforstanderskab. Om saadanne forenede Sogne anvendtes paa denne Tid for første Gang det franske Ord „Kommune“. Ordet betegnede oprindeligt de franske Købstæder, som i Middelalderen efter langvarige Kampe opnaaede Ret til at styre deres egne Anliggender.

Kommunernes Selvstyre kom ikke pludselig som Resultatet af et kongeligt Lune, men som Led i en lang Udvikling. Byerne havde fra gammel Tid Privilegier, der gav et vist Selvstyre, og fra

ældgamle Dage havde Landsbyens Bylaug og Oldermænden haft en vis Ret til at styre egne Anliggender. Alt dette videreførtes i Anordningen af 13. August 1841.

Heri bestemtes, at Sogneforstanderskabet skal bestaa af Sognepræsten, den eller de Lodsejere, der ejede mindst 32 Tdr. af Kommunens Hartkorn, og fremdeles af 4 til 9 uberygtede Sognemænd, som foruden at være fyldt 25 Aar ejede i det mindste 1 Tdr. Hartkorn eller bygningsafgiftspligtige Bygninger til Assuranceværdi af 1000 Rdl. Endelig havde Herredsfogden eller Birkedommeren Ret til at deltage i Forstanderskabets Møder og Afstemninger, ligesom han kunde forlange Møder afholdt, saa ofte han ansaa saadanne fornødne.

Valget gjaldt for 6 Aar, men saaledes, at Halvdelen skiftevis gik af hvert 3. Aar. Valgret havde de samme Mennesker, som var valgbare, Valgene foregik offentligt og ved personlig Stemmeafgivning under Ledelse af Formanden og 2 andre Medlemmer. I Aarets sidste Møde skulde der vælges Formand for det kommende Aar. Selv om Formandshvervet overdroges til en anden, vedblev dog Sognepræsten at være Leder af Fattigvæsenet og Skolevæsenet. Der indførtes dog det nye, at Regnskabet skulde fremlægges til Eftersyn for Kommunens Beboere og derefter tilstilles Amtsraadet til Revision.

Optegnelserne i Kommunens Arkiv for de første Aar er meget sparsomme. Forhandlingsprotokollen mangler, og Forstanderskabet lod i Modsætning til de øvrige Omegnskommuner intet tilgaa Pressen, hvilken for Resten en af Sognebeboerne beklager sig over i „Almuevennen“ for 16. Juli 1842.

Saa meget er dog sikkert, at Sogneforstanderskabet holdt sit først Møde allerede den 7. December 1841 og rimeligvis paa Mørkhøjgaard.

Til Stede var Sognepræsten Provst Grundtvig, Proprietær, cand. jur. Eylardi til Mørkhøjgaard, Sognefoged Cadovius i Mørkhøj, Gaardmændene Ole Olsen i Buddinge, Hans Petersen i Bagsværd, Hans Jensen og Anders Petersen i Herlev, Peter Johansen fra Hjortespring, Løjtnant Berggren til Søgaard og Gaardejer Jungelausen paa Hjortespring.

Af „fødte“ Medlemmer, d.v.s. med mindst 32 Tdr. Hartkorn^{a)} fandtes ingen i vor Kommune. Eylardi var Kommunens største Jordbesidder med 19 Tdr. Hartkorn. Birkedommer og Politimester Dr. Normann, der havde Ret til at være til Stede, manglede.

Som ældste Medlem ledede Gdr. Ole Olsen Formandsvalget, og Valget faldt paa Eylardi. Herman Anton Eylardi var født 1810, blev 1834 juridisk Kandidat og døde 19. April 1858 i København.

Med Eylardi fik Forstanderskabet en meget myndig, handlekraftig og særpræget Formand. Hans juridiske Viden kom ham i høj Grad til gode over for de forskellige Autoriteter.

Kigger man Amtsraadets Forhandlinger igennem fra disse Aar, finder man mange Forespørgsler fra og Tilrettevisninger til Amtets øvrige Kommuner. Gladsaxe Kommune nævnes saare sjældent, og da kun rent formelt. Eylardi sørgede for, at alt var i Orden.

Eylardi beklædte Posten som Formand og Kasserer til 1851, da han nedlagde sine offentlige Hverv og forlod Sognet. Ifølge Anordningen var det tillige hans Pligt at lede Møderne og føre Forhandlingsprotokollen, og det kunde jo give Arbejde nok at passe disse 2 Ting paa een Gang.

Ved sin Afrejse 1851 modtog han Forstanderskabets Tak for 10 Aars dygtig Tjeneste for Kommunen „for den Nøjagtighed, Omhu og Ufortrødenhed, hvormed han havde tjent Sognets Pengvæsen“, men da han nogen Tid efter bad om at faa en Afskrift af Forhandlingsprotokollen og Takken fra sidste Møde, blev Anmodningen afslaaet, men man vedtog paany at bevidne ham Sognets Tilfredshed. Dette tyder jo ikke paa det allerbedste Forhold, men passer ind i det Billede, man ved Læsningen af de gamle Foliaer faar af ham som en noget kantet Mand.

Der synes at have været en vis Kompetencestrid mellem Birkedommeren og Formanden. Eylardi vilde have direkte Korrespondance med Amtet, mens Birkedommeren holdt paa, at alle Skivelser maatte passere ham. Sagen blev afgjort med, at Skrivelserne skulde passere Birkedommeren, for saa vidt Birkedommerens Erklæring maatte være fornøden.

a) haardt Korn, d.v.s. Rug eller Byg. I Modsætning til Havre, som er blødt Korn. I Danmark gaar gennemsnitlig 18 Tdr. Land til 1 Tdr. Hartkorn. Til 1903 var Hartkornet Grundlaget for Beskatning af Landejendomme.

I 1842 afholdtes 6 „ordentlige“ og 3 ekstraordinære Møder, men allerede 1843 afholdtes foruden de 6 ordentlige 10 ekstraordinære Møder.

Et Spørgsmaal, som nu og da blev drøftet, var, om Møderne skulde være offentlige, men det synes dog først at være under den følgende Formand, at Beboerne fik Adgang til at overvære Møderne.

I „Københavns Landkommunaltidende“ finder man nedenstaaende Uddrag af Arbejdet fra 1843. Artiklen skyldes sikkert Eylardi og synes det eneste Referat, der findes i Pressen fra hans Funktionstid:

„Fattigvæsenet

Udgifterne ved Fattigvæsenet var tiltagende med hvert Aar og navnlig havde sammes betydelige Størrelse i de tvende sidste vakt Betænkelighed hos Sognebeboerne.

Det var især enkelte Udgiftsposters Størrelse, der maatte forekomme saa paafaldende, tages især Hensyn til det ingenlunde betydelige Antal Fattiglemmer, Sognedistriktet talte. Det var da ogsaa herpaa, at Forstanderskabets Opmærksomhed rettedes, og idet man nøje paasaa, at de virkelig trængende erholdt den nødvendige Understøttelse, bestræbte man sig for at udelukke enhver, der ved egen Hjælp kunde erhverve det nødvendige. Ved at sammenflytte flere Almissemedlemmer, ved nøje at paaagte, at Medicin og Lægehjælp ikke ydedes til Fattigvæsenet uvedkommende, at ingen indlagdes paa Hospitalet, uden at virkelig Nødvendighed var til Stede, har Forstanderskabet set sig i Stand til betydeligt at nedbringe Udgifterne for 1842, saa at de i det hele beløbe 600 Rdl. mindre end det forgangne Aar og er bragt under, hvad de har udgjort siden Aaret 1837.

Efter det af Formanden opgjorte Regnskab for Fattigvæsenet 1842 (Provst Grundtvig var nemlig afgaaet ved Døden i Begyndelsen af indeværende Aar) beløb Udgifterne sig til 1440 Rdl. 1 Mark og 3 Skilling, 678 Lpd. 10 Pund Brød, 14 Tdr. 5¹/₄ Skp. Gryn, 7 Tdr. 1 Skp. Ærter og 22 Lpd. 8 Pd. Flæsk.

Skolevæsenet.

Udgifterne til Fattigvæsenet var hidtil ligeligen lignet paa begge Sogne, derimod udredede hvert Sogn de til Skolevæsenet medgaaede

Udgifter særskilt, dog saaledes, at Herlev Sogn erholdt af Gladsaxe Sogn aarlig omk. 75 Rdl. En saadan Adskillelse kunde Forstanderskabet ingenlunde billige, og det vedtoges derfor, at for Fremtiden burde begge Sogne ligeligen bære de til Fattig- og Skolevæsenet medgaaende Udgifter.

Fra en Del Beboere paa Hjortespring var til Forstanderskabet indkommet et Andragende om at foranstalte en Skole opført sammesteds. Hjortespring's skolepligtige Børn søgte tidligere til Herlev Skole, og efter at egen Skole der er oprettet, har Lokale været lejet og senest mod en aarlig Godtgørelse været afgivet af den nuværende Skolelærer, der ejer en Gaard sammesteds.

Men man opgav indtil videre at bygge, da en Del Børn — hvilket Sted man saa valgte — vilde faa uforholdsmæssig langt til Skole.

En Del af det Gladsaxe Skoler tillagte Brændsel udvises af de kgl. Skove, hvorimod Resten ydes af Distriktets Gaardbrugere med en Ækvivalent i Tørv.

Alle 4 Skolebygninger har faaet en Hovedreparation. Udgift 204 Rdl. 64 Sk.

Vejvæsenet.

Den største Hindring for Forbedring af Vejene, især i Gladsaxe Sogn, ligger i det fuldkomne Savn af Grus passende til Vejfyldning, et Savn, der især er føleligt paa Sognets lerede Veje.

I Sognedistriktet findes kun een Kro, men derimod især i Budinge og Herløv et stort Antal Smugkroer og hemmelige Brændevins Udsalg, der virker højst skadeligt paa Tjenestefolkenes Moralitet. At gribe til Forholdsregler mod dette Uvæsen har derfor ogsaa været Genstand for Forstanderskabets Overvejelse i Forbindelse med *Politimesteren*, Hr. Assessor Normann."

Det har sikkert ikke været med Provst Grundtvigs gode Vilje, at Udgifterne til Fattigvæsenet blev saa kraftig nedskaaret, for Nøden var stor i de Aar. 1847 kom Rugen op i en Pris af 16—18 Rdl. pr. Td., og i Aarene 1848—50 var mange Familiefædre indkaldt paa Grund af Trearskrigen. Dertil kom, at Lønningerne var meget smaa. 1840 havde en Landarbejder som nævnt 230—240 Kr. i Aarsindtægt. 1850 var Daglønnen for en Arbejdsmand i

København 1 Kr., og Aarsindtægten for en Snedker 526 Kr.²⁶) Kom Sygdom eller Arbejdsløshed til Huse, blev saadan en Familie hurtig slaaet ud. Provst Grundtvigs varme Hjerter havde da ofte staaet de ulykkelige bi. Af en Polemik i „Københavneposten“ fra 1842 synes det at fremgaa, at ikke alene Fattigvæsenet, men ogsaa Skolevæsenet var en Kilde til nogen Bitterhed mellem de to Herrer, Sognepræsten og Forstanderskabets Formand.

I Aarenes Løb skete der selvfølgelig Ændringer inden for Forstanderskabet. Antagelig allerede 1848 indtraadte en Mand, der skulde komme til at spille en stor Rolle inden for vor Kommune. Det var Proprietær Rudolph Larshoff til Kongsvillie. 1851 er han atter paa Valg og genvælges tillige med Anders Eriksen fra Herlev, Peter Jensen fra Buddinge samt Jens Olsen og Hans Pedersen fra Gladsaxe. Samme Aar valgtes Larshoff til Formand, en Stilling, han beklædte til 1865. Han opnaaede kun 6 af Forstanderskabets 11 Stemmer ved Valget. Larshoff spillede ikke alene en fremtrædende Rolle i vor Kommune, men som senere skal ses ogsaa i Lyngby. De mange Klager, han sendte til Formandskabet før og efter sin Formandstid, snart over sin Skatteansættelse og snart over Veje og andre Forhold, bestyrker det Billede, man faar af ham som en dygtig, men noget stridbar Herre. 1856 synes der at have været afholdt et stormende Møde i Forstanderskabet. I Stedet for Larshoff valgtes til Formand og Kasserer Gdr. Sonnesen, Herlev. Denne Protokol er kun underskrevet af Formanden, mens ellers altid samtlige tilstedeværende Medlemmer underskriver. Knap en Maaned efter afholdtes efter Anmodning fra Stiftamtet et nyt ekstraordinært Møde. Mærkeligt nok lededes dette Møde ikke af den nye Formand, men af Larshoff som „Dirigent“, og han valgtes derpaa atter til Formand og Kasserer. Alt tyder paa en lille mislykket Paladsrevolution. Samme Aar indtræder paa Grund af Dødsfald og Nedlæggelse af Hverv to nye Forstandere, nemlig Gdr. Niels Rasmussen, Bagsværd, og Gdr. Hans Jensen, Herlev.

1864 kom det endelig til et Brud med Forstanderskabet, og Larshoff nedlagde sit Hverv.

Et lille Intermezzo stammer fra samme Aar.

Ved sin Afsked nægtede Rudolph Larshoff at udlevere Forhandlingsprotokol, Regnskabsbøger og Arkiv til den nye Formand.

4. Januar 1865 vedtog derfor Sogneforstanderskabet at sende en Deputation til Kongsvillie for at faa udleveret det manglende.

Herren til Kongsvillie gav sig da.

Man erindrer, at han ogsaa var Formand i Lyngby-Taarbæk 1855. I Lyngby-Taarbæks Forstanderskabs Protokol findes følgende Hjertesuk over Larshoff"): „Med Hensyn til de i Besværingen brugte fornærmelige Udtalelser, da vedtog Forstanderskabet, at man af Hensyn til Andragere Personlighed og bekendte Skrivemaade ikke fandt det Umagen værd at sagsøge ham for disse Udtalelser“.

Glemmes maa det dog ikke, at Larshoff som Stifter og Formand for Bagsværd Arbejderforening, der blev Begyndelsen til Sognets Sygekasse, har gjort sig meget fortjent, ligesom han ogsaa gennem 13 Aar var en energisk og dygtig Leder af Forstanderskabet.

Larshoff døde paa sit kære Kongsvillie 1888, 84 Aar gammel. Inden han overtog Gaarden, havde han været Fabrikant i København, og han var, da han døde, en efter Tidens Forhold meget rig Mand. Da Ægteskabet var barnløst, bestemte han og hans Hustru, at en stor Del af deres Formue skulde gaa til velgørende Formaal. Bl. a. blev „Bombebøssen“ paa Christianshavn, Hospitaler og Vartov betænkt.

Han ligger begravet paa Gladsaxe Kirkegaard.

Efter Larshoff valgtes til Formand og Kasserer Gaardejer Anders Eriksen, Herlev, men allerede 3 Aar efter overtog Proprietær E. Bagge, Højgaard i Bagsværd, Styret, og han fungerede til 1874.

Efter 1851 blev Møderne med ganske faa Undtagelser afholdt i Gladsaxe Præstegaard. Enkelte Gange samledes man i Bagsværd Kro, men ellers aabnede den nye Sognepræst, Dr. theol. Kalkar, med sjælden Gæstfrihed sine Døre for Sognets Mænd og tog med levende Interesse og stor Dygtighed Del i Forstanderskabets Arbejde og naturligvis især i Fattig- og Skolesager.

Christian Andreas Herman Kalkar var født 27. November 1802 i Stockholm, hvor hans Fader, der var af jødisk Rod, havde en høj Embedsstilling inden for den jødiske Menighed. Som Student i København kom han ind i en alvorlig religiøs Krise, hvis Resultat bl. a. var, at han sagde Farvel til Juraen og kastede sig over Teologien. Efter bestaaet Embedseksamen virkede han 18 Aar som

Nr. 18. Sognepræst,
Dr. teol. & phil. Kalkar

Lærer, først i København og siden i Odense. Træt af Lærervirksomheden søgte han og fik ved sin Velynder Kong Kristian den Ottendes Indflydelse det anselige Embede i Gladsaxe, og her virkede han fra 1843, til han 1868 tog sin Afsked og flyttede til København. I Gladsaxe Kommune var han højt anset og meget afholdt. Han havde et hjælpsomt Sind og store Evner til at bringe Hjælp og Trøst til alle, der var stedt i aandelig og timelig Nød. Nogen stor Taler synes han derimod efter Biskop Mynsters Indberetninger 1844 og 1853 ikke at have været. Ved sit 25 Aars Jubilæum modtog han rige Gaver

fra Sognets Beboere som Tak. Men ogsaa uden for Sognet gjorde man Brug af hans klare Hoved og høje Begavelse. Han gjorde sig bl. a. fortjent som Formand for Det danske Missionselskab 1860—73.

Ogsaa som Videnskabsmand var han højt anset. Paa det sproglige Omraade regnedes han for en Kapacitet, og en meget stor Litteratur foreligger fra hans Haand.

En stor Sorg havde han, da hans meget store Bogsamling, der bl. a. indeholdt mange Haandskrifter, blev ødelagt ved Præstegaardens Brand 1849.

Han var Indehaver baade af den teologiske og den filosofiske Doktorgrad.

Paa Gladsaxe Kirkegaard, hvor han ligger begravet, findes en Portrætbuste af ham.

Fra 1851 findes i Kommunens Arkiv nedenstaaende Regulativ for Forhandlinger i Gladsaxe og Herlev Sogneforstanderskabs offentlige Møder:

§ 1.

Sogneforstanderskabet holder sine Møder offentlige, og Adgangen til disse Møder staar aaben for saa mange, som Forhandlingslokalet gør det muligt at indlade.

§ 2.

Fra denne Forhandlingens Offentlighed gøres Undtagelser med Sager, der angaar rent personlige Forhold, i hvilket Tilfælde den, som har at foredrage Sagen, foreslaar, at samme afgøres inden lukte Døre. Samme Forlangende kan ogsaa fremsættes af 3 Sogneforstandere. Spørgsmaalet bliver derpaa at afgøre ved Stemmeferhed i et ikke offentligt Møde i Forvejen. I det Tilfælde, at Forstanderskabet imod Forslaget bestemmer Offentlighed i en ren personlig Sag, staar det den, som har refereret, frit for at frasige sig samme.

§ 3.

Formanden bestemmer den Orden, hvori de indkomne Sager skal foretages, og han indlægger ved hvert Mødes Begyndelse, hvilke Sager i Forvejen maa være anmeldt for Formanden.

§ 4.

Ethvert Medlem er pligtig til at underkaste sig Formandens Kendelse angaaende Overholdelsen af den fornødne Orden.

§ 5.

Finder Formanden, at en Sags Behandling drages utilbørlig i Langdrag, kan han foreslaa sammes Afslutning, der straks afgøres ved Stemmeferhed. Ligeledes kan 3 Medlemmer fremsætte Forslag til Afslutning.

§ 6.

Afstemning sker ved Haandsoprækning og offentlig, dog kan 3 Medlemmer forlange skriftlig Afstemning med Sedler, hvilken Paastand straks bliver at afgøre ved Stemmeferhed, og har da enhver at afgive sin Stemme skriftlig.

§ 7.

I Mødet optegnes Udfaldet af Afstemningen m. m. af et af Forstanderskabets Medlemmer, hvilket ved Mødets Slutning oplæses og under-

skrives af de tilstedeværende Medlemmer, hvorefter Formanden forfatter en Beretning, der indføres i Forhandlingsprotokollen, oplæses ved næste Møde og der ved Underskrift vedtages.

§ 8.

Bekendtgørelse om Tid og Sted, hvor Møderne afholdes, foranstaltes af Formanden paa Kirke- og Gadestævne.

§ 9.

Ingen af dem, som møder for at overvære Forstanderskabets Forhandlinger, tør blande sig i disse eller paa anden Maade forstyrre dem, ligesom enhver Tilhører uvægerlig er underkastet, hvad Forstanderskabet gennem dets Formand maatte paabyde til Ordens og Roligheds Vedligeholdelse.

Saaledes vedtaget i Sogneforstanderskabets Møde den 21. Jan. 1851 og i Mødet den 13. Februar underskrevet.

<i>A. Eylardi</i>	<i>Kalkar</i>	<i>Hans Rasmussen</i>	<i>I. Sørensen</i>
<i>F. Nielsen</i>	<i>Anders Eriksen</i>	<i>Peder Jensen</i>	<i>Jens Olsen</i>
	<i>Hans Pedersen</i>	<i>Rudolphlarshoff</i> ^{a)}	

Fra 1851 var altsaa Møderne offentlige.

1855 ændredes den kommunale Valglov og Forstanderskabets S sammensætning. Det store Hartkorn skulde ingen Repræsentant have mere, men i vor Kommune var der som tidligere anført ikke saa store Folk, saa i den Henseende medførte Løven ingen Forandring, men Birkedommeren mistede sin Stemmeret, og Sognepræstens Indflydelse formindskedes. Selve Valget af Forstanderskabet blev gjort mere demokratisk, idet det bestemtes, at Antallet altid skulde være ulige, og at samtlige de af Kommunens Beboere, som var Vælgere til Folketinget samt havde udredet Bidrag enten i Penge, Naturalier eller Arbejde til Kommunen i det forud for Valget gaaende Kalenderaar, fik Ret til at vælge den mindre Halvdel af Forstanderskabet, medens Valgretten til den større Halvdel

a) Navnene er i Underskrift altid skrevet sammen i eet Ord.

Nr. 19. Gdr. Anders Eriksen,
Fmd. f. Sogneforstanderskabet

forbeholdtes den højstbeskattede Femtedel af Vælgerne. — Med denne Valglov fik et meget større Tal af Kommunens Beboere Indflydelse paa Kommunens Styre.

Forstanderskabet gjorde ikke Kommunen til en kommunal Enhed. En fælles Kommunekasse indførtes først ved Landkommunalloven af 1867, da Forstanderskabet tog Navneforandring og kom til at hedde Sogneraad. Til da var i Virkeligheden Kommunen opdelt i forskellige Administrationsgrene med hver sin Styrelse og sine selvstændige Indkomster. Fattigvæsenet er allerede omtalt. Til Eksempel kan anføres, at 1852 brugte man følgende Ligning:

1. Til Fattigvæsenet:

Gaardbrugere	2 Rdl. pr. Tdr. Hartk.
Husmænd	3 Mark
Indsiddere	2 „
Tjenestekarle	4 „
Piger	3 „

2. Til Skolevæsenet:

Gaardbrugere	1 Rdl. 3 Mk. pr. Tdr. Hartk.
Husmænd	3 Mark
Indsiddere	2 „

3. Kommunalvæsenet:

(Veje, Administration m. m.)	
Gaardbrugere	1 Rdl. pr. Hartk.
Husmænd	2 Mark
Indsiddere	1 „

Et Budget var ret simpelt i de Dage. 4. November 1857 vedtog man følgende Budget for det kommende Aar:

Budget for Aaret 1858.

1. Fattigvæsenet.

Alm. Understøttelse	1510 Rdl.
Naturalier, Tørv, Husleje	965 „
Medicin, Lægehjælp	180 „
Begravelsesomkostninger	30 „
Amtsfattigkassen	15 „
Undre Udgifter	300 „

i alt 3000 Rdl.

2. Skolevæsenet.

Skolelærernes Løn og Pension	1200 Rdl.
Reparation af Skolerne	130 „
Skatter og Afgifter	100 „
Skolevæsenets Apparater	50 „
Gymnastiske Apparater	25 „
Renter og Afbetaling paa Laan	270 „
Skolefondet	15 „
Andre Udgifter	160 „

i alt 1950 Rdl.

3. Kommunevæsenet.

Administrationsudgifter, Budløn, Bøger	40 Rdl.
Vejvæsenet	150 „
Rigsdagsvalg	50 „
Jordmodervæsenet	100 „
Daglige Arbejder ved Kirkerne	40 „
Sognefogeder, Retsvidner og Tilskud til Politibetjentenes Løn	320 „
Andre Udgifter	50 „

i alt 750 Rdl.

Summarisk Oversigt over samtlige kommunale Udgifter

(Beløbene afrundet til hele Rdl.)

I	I alt Hart- korn Tdr.	1. Fattigvæsenet			2. Skolevæsenet			3. Andre Udgifter (Vejvæsen, Distriktheste, Jordemødre o.s.v.)			Den samlede Udgift		
		i alt Ud- gifter Rdl.	deraf lignet paa		i alt Ud- gifter Rdl.	deraf lignet paa		i alt Ud- gifter Rdl.	deraf lignet paa		i alt Ud- gifter Rdl.	deraf lignet paa	
		Hart- korn Rdl.	Form. o. Lejl. Rdl.		Hart- korn Rdl.	Form. o. Lejl. Rdl.		Hart- korn Rdl.	Form. o. Lejl. Rdl.		Hart- korn Rdl.	Form. o. Lejl. Rdl.	
Gladsaxe-Herløv 1859	640	5047	pr. Tdr. 4 Rdl. 3 Mk.	72	3233	pr. Tdr. 2 Rdl. 3 Mk.	72	506	pr. Tdr. 1 Rdl.		8786	8 Rdl.	144
Lyngby-Taarbæk 1859	504	4901	pr. Tdr. 3 Rdl. 2 Mk.	4346	3047	pr. Tdr. 2 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.	1914	1882	pr. Tdr. 3 Rdl. 0 Mk. 9 Sk.	292	9830	8 Rdl. 4 Mk. 3 Sk.	6552
Gladsaxe-Herløv 1864	641	4253	i alt 3632	620	3613	i alt 3067	546	1051	i alt 956	95	8917	11 R. 5 Mk. 1/3 Sk.	1261
Lyngby-Taarbæk 1864	469	6954	1095	4502	2329	352	1977	4905	3177		14188	9 Rdl. 5 Mk. 1 Sk.	6479
Gladsaxe-Herløv 1865	641	3489	2885	604	2138	1572	565	1365	1278	86	6992	9 Rdl.	1255

Ovenstaaende er en summarisk Tabel over samtlige kommunale Udgifter taget fra „Amtsraadets Forhandlinger“.

For at have et Sammenligningsgrundlag er Lyngby-Taarbæk taget med. Beskatningen var som allerede nævnt og som ses af Skemaet ret indviklet, idet der foretoges mindst 3 forskellige Ligninger. Visse Aar — f. Eks. Krigsaarene — var der Ekstraskatter, der ligeledes beregnedes baade efter Hartkorn og efter Formue og Lejlighed, som det hed.

Naar Gladsaxe-Herlev Kommune paalignede næsten hele Skatten paa Hartkorn i Modsætning til Lyngby-Taarbæk, der lignede en stor Del paa Formue og Lejlighed, skyldtes det uden Tvivl, at Gladsaxe-Herlev paa dette Tidspunkt var en saa udpræget Landkommune, medens Lyngby-Taarbæk allerede dengang havde en begyndende bymæssig Bebyggelse.

Selve Administrationen, som i vore Dage koster Kommunen saa mange Penge, var i de Dage saare beskeden. Lønnet Medhjælp anvendtes saa godt som ikke. 1853 beløb de kommunale Udgifter til Kontorhold sig til 25 Rdl. eller 50 Kr. 1852 har man dog haft et Sognebud, og det fremgaar, at hans Løn det Aar forhøjedes fra 10 til 12 Rdl. aarlig.

Avertering, som nu om Dage er en ret stor Udgiftspost, slap man nemt om ved. Alle Meddelelser til Kommunens Beboere blev oplæst ved „Kirkestævne“, som det hed. Det vil blot sige, at Læreren læste Kommunalbestyrelsens Meddelelser højt uden for Kirkedøren efter Gudstjenesten. Saa spredtes af Kirkegængerne Meddelelserne ud over Sognet.

Men man var ogsaa nødt til at være sparsommelig. Det var vanskeligt at laane Penge, og hver Gang man skulde bruge Kapital til Skolebyggeri eller lignende, var man i stor Kvide. Man forsøgte her og der.

1862 prøvede man uden Held at laane 500 Rdl. til Skolebygningerne, men ingen vilde laane Gladsaxe Kommune saa mange Penge.

For at skaffe Kapitalen maatte Formanden til sidst deponere sine egne private Nationalbanks Obligationer som Sikkerhed for Laanet.

SOGNERAADET

Som allerede paapeget var hver Kommune stadig delt i flere Ligningsomraader, idet Udgifterne til Skolevæsen, Fattigvæsen og Kommunalvæsenet for største Delen tilvejebragtes ved særlige Ligninger.

Dette var en saare omstændelig og tillige en ret urimelig Fremgangsmaade, naar man tager i Betragtning, at det var de samme Skatteydere, der skulde bære alle Omkostningerne.

Ved Landkommunalloven af 6. Juli 1867 ændredes dette Forhold. Samtidig med, at „Sogneraadet“ afløste „Sogneforstanderskabet“, indførtes nu fuldstændig kommunal økonomisk Enhed, saaledes at alle Kommunens Udgifter afholdtes af samme Kasse. Midlerne fik man ved en almindelig Ligning paa alt Kommunens Hartkorn samt ved Skat paa „Formue og Lejlighed“, som det hed. Amtsraadet skulde fastsætte Forholdet mellem de to Skatter efter Sogneraadets Forslag for 3 Aar ad Gangen.

Gladsaxe-Herlev opretholdt den af Forstanderskabet benyttede Ligningen med $\frac{2}{3}$ paa Hartkorn og $\frac{1}{3}$ paa Formue og Lejlighed. Denne Form benyttedes af de rene Landkommuner, medens de mere bymæssige Kommuner som f. Eks. Lyngby-Taarbæk opkrævede $\frac{1}{4}$ paa Hartkorn og $\frac{3}{4}$ paa Formue og Lejlighed.

Samtidig med, at alle Kommunens Administrationsgrene samledes i Sogneraadets Haand, ændredes Medlemmernes Tal fra 9 til 11. Til denne Forøgelse gav Amtet Tilladelse ved Skrivelse af 22. Februar 1868. Den første Sogneraadformand blev Gaardejer E. Bagge, Højgaard, Bagsværd, der ledede Forhandlingerne, til han paa Grund af Sygdom maatte trække sig tilbage December 1873.

For første Gang bevilgedes et Beløb paa 100 Rdl. til Hjælp for Formanden, men da det viser sig umuligt for denne Sum at

Nr. 20. Sogneraadsformand,
Gdr. E. Bagge

Nr. 21. Sogneraadsformand,
Dyr. læge Anders Pedersen

Nr. 22. Sogneraadsformand,
Gdr. Nicolaus Møller

Nr. 23. Sogneraadsformand,
Gdr. Johannes Christiansen

Nr. 24. Sogneraadetsformand,
Gdr. Paludan

skaffe en Medhjælper, sættes Beløbet til 200 Rdl. 1876 forhøjes dette Beløb til 500 Kr., og det stiger derefter de følgende Aar, saa det i 1896 er 800 Kr.

Kommunens Regnskab synes i de Aar at have været noget mangelfuldt. 1866 meddelte Amsraadet, at Kommunens Regnskab „vrimler af Regnefejl“, og at Husmændenes Skatteansættelse er for stor. 1868 klager 40 Landmænd over Ligningen, og efter at man havde drøftet Sagen i flere Møder, foretoges en helt ny Ligning, der fremlagdes i Gladsaxe og Herlev 1. Marts 1868.

Sædvanligvis holdtes Møderne i Præstegaarden, selv om Præsten nu intet havde med Arbejdet at gøre. Alle Sogneraadets Medlemmer skulde vælges. Senere holdtes dog ogsaa mange Møder i Bagsværd Kro.

1887 fik man tilbudt et nyt Sted til Møder, idet Foreningen „Sport“ i Buddinge tilbød Sogneraadet Lokaler, og ret ofte afholdt man nu Møderne her. Efterhaanden blev det saa Skik at veksle mellem Bagsværd, Herlev og „Sporten“ i Buddinge.

Indtil 1895 havde kun Formanden betalt Medhjælp, men i et Møde dette Aar vedtoges, at Kasse- og Regnskabsvæsenet henlagdes til Sogneraadets Sekretær, og denne skulde som Vederlag herfor have 300 Kr. Sekretæren fik paa denne Maade 800 Kr. aarligt for at udføre Sogneraadets Kontorarbejde.

1903 forhøjedes Lønningen til Formandens Medhjælp til 1200 Kr., og Aaret efter ansattes en Skatteopkræver i Kommunen.

Sogneraadet havde mange økonomiske Vanskeligheder. Til Trods for, at man ofte forhøjede Hartkornsskatten — der stadig dækkede $\frac{2}{3}$ af Budgettet, medens $\frac{1}{3}$ dækkedes af Skat paa Formue og Lejlighed — kneb det med at faa Budgettet til at balan-

Nr. 25. „Sporten“ i Buddinge

cere. 1886 var Hartkornsskatten 30 Kr. pr. Td. Hartkorn. 1902 var den steget til 48 Kr. Hyppigt maatte Kommunen hen paa Aaret rejse Laan til de løbende Udgifter, og Hartkornsejerne klagede højlydt.

Kommunekontor fandtes ikke, eller rettere Kommunens Kontor fandtes hos Formanden.

Som Sekretær havde Sogneraadet i 30 Aar Sagfører P. Baumann, Lyngby. Ved hans Afsked 1905 afholdtes et Festmaaltid til Ære for ham i Herlev Kro, og han overrakte en smuk Hædersgave.

Samtidig var Sagfører P. Baumann ogsaa Sekretær for Lyngby Sogneraad. Han synes at have været en dygtig og elskværdig Medhjælper. Ved Festen i Herlev Kro blev han kaldt „Sognets Sagfører“.

Fra 1. Maj 1905 ansatte man Kontorist Plesner fra Nordre Birk som Formandens Sekretær, og Aaret efter vedtog man at give ham 2000 Kr. i aarlig Løn mod, at han tog Bolig i Kommunen. Samme Aar fik Sogneraadet Telefon, idet der indlagdes Telefon paa Sogneraadets Kontor hos Formanden.

Der havde hidtil været noget tilfældigt over Sogneraadets Mø-

detider, men 1907 enedes man om, at Sogneraadsmøde skulde afholdes 2. Torsdag i hver Maaned Kl. 4 Eftermiddag skiftevis i Herlev og Bagsværd Kro samt Foreningen „Sport“ i Buddinge.

Paa Foranledning af Referenterne fra Dagbladene ændredes dog Mødedagen sidst paa Aaret til 1. Mandag i hver Maaned.

Samme Aar fik man fast Kontortid, idet Kommunens Kontor holdtes aabent Tirsdag og Fredag 11—12 og Lørdag 5—7.

Paa samme Tid var Sogneraadet inde paa den Tanke at faa et Kommunekontor, da Arbejdet i Administrationen stadig voksede. 1908 maatte man ansætte en Medhjælper, idet Formanden og Plesner ikke kunde magte Arbejdet alene. En god Løsning paa denne Sag fik man 1908. Næsten alle Elever fra Buddinge Skole flyttede det Aar til Søborg og Gladsaxe Skoler. Kun en lille Forskole blev tilbage, og i denne ret store Bygning var der foreløbig rigelig Plads til Kommunekontor.

Samme Aar ansattes Ingeniør Viggo Pedersen som Ingeniør for Kommunen.

1908 forlod man den Inddeling af Skattefordelingen, som nu havde været anvendt i flere Slægtled, idet man opkrævede $\frac{4}{5}$ af Beløbet paa Hartkorn og $\frac{1}{5}$ paa Formue og Lejlighed. Hartkornsskatten sattes til 84 Kr. pr. Td. Hartkorn.

Sammenlignet med vore Dages Forhold vil man vel mene, at Skatten paa Formue og Lejlighed var lav.

Ligningsprocenten var	1906/07	3	pCt.
„	„ 1907/08	3,3	„
„	„ 1908/09	3,7	„
Skatteprocenten	„ 1906/07	2,8	„
„	„ 1907/08	3	„
„	„ 1908/09	3,1	„

Kommunens Udgifter var dog — maalt med den Tids Forhold — stærkt stigende disse Aar.

Til Eksempel skal anføres nogle Tal fra Budgettet 1900:

Kommunens Indtægt blev da anslaaet til 45.156 Kr.

„ Udgift „ „ „ „ 44.000 „

Man regnede altsaa med et Overskud paa ca. 1000 Kr.

De vigtigste Udgiftsposter var:

Fattigvæsenet	13.750 Kr.
Skolevæsenet	6.640 „
Vejvæsenet	5.400 „
Brandvæsen	150 „
Amtsfondet	5.981 „
Sogneraadet	200 „
Alderdomsunderstøttelse	5.200 „
Bekendtgørelser	125 „
Forskellige Udgifter	500 „

Gladsaxe-Herlev Kommune var til Tiden efter Aarhundredskiftet en ren Landkommune. Alle Sogneraadets Medlemmer var Gaardmænd eller tilhørte Gaardmændenes Kreds. De faa Undtagelser, man finder, bekræfter kun denne Regel. Om Politik var der grumme lidt Tale. Var der nogen Uenighed ved Valget, drejede den sig gerne om Personerne eller den rette Repræsentation for Sognets Byer.

Ved Valget 1906 var der for første Gang Tale om en politisk Forening. Søborg Grundejerforening havde paa dette Tidspunkt Maler C. V. Rasmussen til Formand, og i Samarbejde med den nyoprettede socialdemokratiske Forening (oprettet 5. Februar 1905) opstillede man en Fællesliste paa 5 Mand, nemlig

Malermester H. P. Jensen, Buddinge,
 Pottemager Emil Hansen, Hjortespring,
 Købmand H. Jensen, Mørkhøj,
 Arbejdsmd. Laurits Andreasen, Bagsværd, og
 Maler C. V. Rasmussen, Søborg.

De to Foreninger opnaaede at faa alle deres Kandidater valgt. Til Valget var der ialt 600 Vælgere, og deraf afgav 336 deres Stemme.

Først ved Valget 1908 opstilledes en ren socialdemokratisk Liste, der fik valgt 5 af Sogneraadets 11 Medlemmer. Søborg begyndte med andre Ord at gøre sin Indflydelse gældende, og det synes jo at fremgaa af Grundejerforeningens Valgdeltagelse, at man mente under det herskende Agrarstyre bedst at kunne opnaa bymæssige Fordele i Samarbejde med det nye Parti.

Pressens Forbindelse med det kommunale Liv var i denne Periode ret ringe. Medens man nutildags kan følge Kommunens Arbejde og Udvikling gennem de forskellige Blade, lod dette sig ikke gøre i de Tider. En medvirkende Grund hertil var maaske, at der ikke boede flere Mennesker inden for Sognets Rammer, end at man saadan omtrent kendte hinanden og indbyrdes kunde drøfte Problemerne. I alt Fald hjalp det ikke meget at gaa til Pressen, for den havde kun ringe Føling med Gladsaxe-Herlev Kommune.

1907 havde Kommunen dog sit eget Organ: „Gladsaxe-Herlev Sognetidende“. 1908 tog Bladet Navneforandring og udkom under Navnet „Slangerup Banens Oplands Avis“, men allerede hen paa Aaret gik det ind paa Grund af økonomiske Vanskeligheder. Disse 2 Blade bragte fyldige Oplysninger om alle Foreteelser i Kommunen. „Københavns Amtsavis“ og „Nordre Birks Tidende“ bragte lejlighedsvis et og andet, og det kunde jo ogsaa ske, at Hovedstadsbladene forvildede sig ind paa Kommunens Omraade.

Maaske skyldtes Bladenes Tilbageholdenhed ogsaa, at Sogneraadet var meget forsigtigt med at benytte Bladenes Spalter til Annoncer. Saa vidt muligt anvendte man det fra Forstanderskabet arvede „Kirkestævne“ som Publikationsmiddel.

KOMMUNENS SKOLEVÆSEN

Ligesom Fattigvæsenet oprindeligt var knyttet til Klostrene under Gejstlighedens Ledelse, saaledes stod ogsaa Almueundervisningen i ældre Tid i den nøjeste Forbindelse med Kirken. Til Kirken var fra gammel Tid knyttet Tjenestemænd, de saakaldte Degne, hvis Bestilling først og fremmest var at hjælpe den egentlige Præstestand.

I Middelalderen var det en Regel, at der ved hver Sognekirke var en Sognepræst og en Sognedegn.

Degnene forestod Sungen i Kirken, ringede med Kirkeklokken og gik i det hele taget Præsten til Haande i hans Embedsgerning. Saaledes var de ogsaa Budbringere mellem Præsterne og Biskoppen. Men til alt dette kom, at de skulde tage sig af Ungdommens Op-læring. Dette indskrænkede sig dog som oftest til lidt Overhøring i Lærebog i Kirken Søndag Morgen før Gudstjenesten.

Degnene var som Regel Studenter og gik almindeligvis under Navnet Sædedegne, fordi de havde fast Sæde i Sognet i Modsætning til Løbedegnene, der oftest var Elever fra den nærliggende Bys Latinskole, og de blev sendt ud paa Landet for at lære Bøndernes Børn lidt Religion.

Degnen i Gladsaxe-Herlev Pastorat havde sin beskedne Embedsbolig i Gladsaxe.

Hans gejstlige Embedsstilling betegnedes ved en særlig Dragt, saa man kunde skelne ham fra Bønderne. Dragten var af lignende Udseende, som den Præsterne bar, og naar han fungerede i Kirken, skulde han i ældre Tid bære Bladkrave.

Et morsomt Paabud findes fra 1685. Der paabydes heri Degnene, at de i offentlig Samkvem afholder sig fra „den fule Vane at smøge Tobak ligesom Bønder og andre gemene Folk“.

Fra 1683 har der i alt Fald været en Degn her i Sognene. Medens Svitzer († 1761) var Degn i Gladsaxe, nedbrændte Degneboligen sammen med Præstegaarden Maj 1750. Degnen skulde selv sørge for at faa sin Bolig opbygget, men han fik Lov at indsamle Penge til Hjælp blandt sine Kaldsfæller. Indsamlingen indbragte $88\frac{1}{2}$ Rdl.

Den næstsidste Degn, Lauritz Resen, blev Degn her 1761 efter tidligere at have været Skoleholder i Smørum. Han klagede til Biskoppen over, at han ikke som sin Forgænger maatte tage Nytte af Høet paa Gladsaxe Kirkegaard.

Da Degnen Nicolaj Peter Lorenzen døde 1805, nedlagdes Degneembedet, og Skoleholderne overtog og delte Degnens Funktioner og ogsaa hans Indtægter, men saaledes, at de Skoleholdere, der blev Kirkesangere, fik 10 Rdl. mere end de andre.

Enkelte fremsynede Godsejere byggede i det 18. Aarhundrede Skoler og ansatte Lærere — Skoleholdere — men det var dog først Frederik den Fjerde, som gav Stødet til, at denne betydningsfulde Sag kom i ny og bedre Gænge.

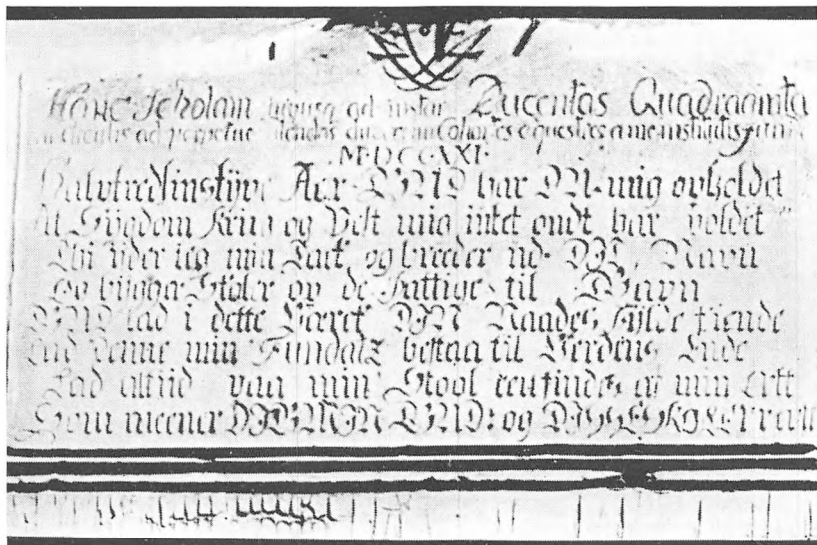
Paa de kongelige Godser paa Sjælland, de saakaldte Rytterdistrikter, paabegyndte han Opførelsen af 240 Skoler, som endnu kendes paa den ved Indgangsdøren indmurede Stentavle med det bekendte, smukke Vers:

Halvtredsindstyve Aar, Gud, har du mig opholdt,
 At Sygdom, Krig, Pest mig intet ondt har voldt.
 Thi yder jeg min Tak og breder ud dit Navn
 Og bygger Skoler op, de fattige til Gavn.
 Gud, lad i dette Værk din Naades Fylde kende.
 Lad denne min Fundats bestaa til Verdens Ende.
 Lad altid paa min Stol een findes af min Æt,
 Som mener dig, min Gud, og disse Skoler ret.

1722 fik Gladsaxe By sin Rytterskole.

Efter den Tids Forhold var det en ypperlig Bygning — ikke engang Præstegaarden kunde maale sig med den. Huset var grundmuret og tækket med Teglsten. Byggesummen var 550 Rdl. En Gang om Aaret istandsattes hele Bygningen paa kongelig Bekost-

Nr. 26. Verset paa Rytterskolens Mur

ning. Ved Skolen ansattes en fast Lærer, der inden Ansættelsen blev eksamineret af Sognepræsten i Overværelse af Amtmanden og Provsten. Der indførtes hel- og hverdagsundervisning for Børn mellem 5 og 8 Aar, medens Børn over den Alder maatte nøjes med at gaa i skole hver halve Dag. Vægten blev som hidtil lagt paa Religionen, men der skulde dog ogsaa mod en Betaling af 8 Skilling ugentlig til Skrivematerialer meddeles Undervisning i „Regning og Skriven, eftersom saadanne Videnskaber ere alle og enhver, af hvad Stand og Vilkaar, nyttige og fornøden“.

I det ydre var Skolebygningen, der opførtes paa Gadejorden, altsaa en efter Forholdene anselig Bygning. Murene var 2 Sten tykke, og Taget var af Flensborg Teglsten. 8 Vinduer havde Huset med 24 blyindfattede Ruder, men Nutidens Børn vilde vel nok blive noget forbavset over Skolestuen. Der var ret mørkt derinde, for Ruderne var smaa. Gulvet var af Ler, og Borde og Stole var fastgjort paa Pæle, der var nedrammet i Lergulvet. En Bilæggerovn opvarmede baade Skolestuen og Lærerens Stue.

1819 blev Rytterskolen underkastet en større Reparation. Et halvt Hundrede Aar senere — 1862 — blev der bygget et Stykke

Nr. 27. Den gamle Rytterskole i Gladsaxe

til Skolestuen og Lærerboligen, men ellers var det den samme Bygning, der var i Brug til Aaret 1921, da den afløstes af den nye Gladsaxe Skole^{a)}.

Inden Frederik den Fjerde byggede Rytterskolen i Gladsaxe, havde allerede flere Medlemmer af den kgl. Familie bygget Skoler paa deres Godser. 1721 opførte saaledes Kongens Søster Prinsesse Sophie Hedevig en Skolebygning i Bagsværd, der tilhørte hendes Gods.

I Fundatsen, der er dateret København den 5. April 1721, hedder det om Læreren:

„Til Skolemesterens Nødtørftighed og paa det, at han sit Arbejde uden Suk og Forhindring kan forrette, have vi hver Skolemester, foruden fri Vaaning og Kaalhave, naadigt tillagt at nyde til Løn 30 Rigsdaler saa og det fornødne Ildebrænde og Skolehusbrænde og 30 Læs Tørv — dermed Skoleholderne skal være forbunden alle Børn paa vore Godser og de, som vi allernaadigst maatte anvise, at antage og uden anden Betaling at informere og ikke noget videre af vores Undersaatter fordre eller begære“.

a) Rytterskolen brændte 1939.

Det var oprindelig Meningen, at Gladsaxe og Bagsværd Skoler skulde dække Behovet, men det blev en lang Skolevej, mange Børn fik, og især Børnene fra Herlev og Hjortespring. 1750 klager Præsten i Gladsaxe over Skolevejen fra Herlev, „især om Vinteren er det farligt, da der er en Tørvemose imellem“.

Men der kom heller ikke mange Børn i Skolen. De blev hjemme.

Ca. 1768 fik Buddinge og Herlev Skoler. Derimod fik Hjortespring først egen Skolebygning 1846. Indtil da holdtes i adskillige Aar Skole i lejede Lokaler^a). En Del Aar var der Skole i en Gaard, som tilhørte Læreren^b). Skolebyggeriet medførte en Del Protest, bl. a. fra Hartkornsejerne, som mente, at det var billigere stadigvæk at leje Lokaler. Det var ogsaa svært at blive enige om, hvor Skolen skulde ligge, men endelig 11. November 1846 Kl. 11 kunde der foretages højtidelig Indvielse af Hjortesprings første Skole. Pengene laante man i Slagelse Hospital. Paa den Maade blev Kommunen delt i 5 Skoledistrikter med hver sin Skole.

1921 døde en gammel Dame i Hjortespring. Hendes Navn var Karen Marie Olsen, og hun var en begavet og interesseret Kvinde med en enorm Hukommelse.

I sine efterladte Erindringer giver hun mange Oplysninger om sin By og Egn, og her finder man ogsaa nedenstaaende livfulde Beretning om Skolestriden, som med Datterens Tilladelse aftrykkes her:

„Jørgen Nielsen var Seminarieelev fra daværende Brøndbyvester Seminarium. Hvornaar han kom hertil, ved jeg ikke. Jeg ved kun, at han var en ældre Mand, da der i Fyrerne begyndte at tales om at bygge en ny Skole, og at han havde været her i lang Tid. Kildegaard var ikke den nuværende med sine rummelige Stuer. Den gamle Gaard nedbrændte (jeg ved ikke ret, om det var 1851 eller 1852), og Skolelokalet var, efter hvad jeg har hørt, meget primitivt. Læreren ønskede, at Skolen skulde bygges paa hans egen Jord, saaledes passede det bedst for ham, og det Hensyn syntes han, der burde tages til ham som mangeaarig Lærer. Befolkningen derimod mente, at den maatte bygges omtrent midt paa Hjortespring og ikke i Udkanten, hvor de allerfleste af Børnene fik en unød-

a) fra Oktober 1812. b) Lærer Jørgen Nielsen, Kildegaarden (Matr. Nr. 10).

vendig lang Skolevej. Der blev talt meget om den Sag. Men saa kom Dagen, da Mændene var samlet, og der skulde tages en endelig Beslutning. Da saa Jørgen Nielsen med sin tilvante Myndighed udtalte sin Mening om Sagen, da tav alle, og de, som forud havde talt i høje Toner, tiede nu, tvær som Stene. Da tog min Fader til Orde, han var ellers ikke fremtrædende af sig, og han var heller ingen oplyst Mand, men han havde en god, sund Forstand, og han mente, det maatte paatales, at Skolen ikke skulde blive bygget paa et saa urimeligt Sted. Da Fader tav, sagde Præsten (Dr. Kalkar): „Ja, Knud Olsen har Ret“, og Skolen blev saa bygget paa den Plads, hvor den nu ligger“.

Skoleordningen af 29. Juli 1814 gav endelig en Ordning af Skolevæsenet, som i alt væsentligt har været gældende til vore Dage.

I hvert Sogn oprettedes en Skolekommission, hvori Sognepræsten som Formand og Ejerne af mindst 32 Tdr. Hartkorn som Skolepatroner havde fast Sæde tillige med 2 Skoleforstandere, der udnævntes af Skoledirektionen paa 2 Aar blandt de hæderligste Bønder i Sognet. Heri Sognet var ingen Grundejere med 32 Tdr. Hartkorn, og Direktionen udnævnte en af Sognets Grundejere til Patron.

Ved Forordningen af 13. August 1841 ophævedes Skolekommissionen, og Sogneforstanderskabet indtraadte i dens Funktioner, dog saaledes, at Præsten vedblev at være Leder af Forhandlingerne og Korrespondancen. — Denne Ordning gjaldt, indtil Landkommunalloven traadte i Kraft 1867, da der igen oprettedes Skolekommissioner. En Lov af 18. Marts 1871 fastlagde Grænsen for Sogneraadets og Skolekommissionens Myndighed. Samtidig vedtog man at gaa skrappe til Værks over for de mange Skoleforsømmelser, der var en ren Plage for Skolerne. Skolekommissionen kom til at bestaa af Sognepræsten og 2 af Sogneraadet paa 3 Aar valgte Medlemmer. Heraf skulde det ene være Medlem af Sogneraadet, men i Virkeligheden blev Sognepræsten Leder af Kommunens Skolevæsen.

De første 100 Aar synes Resultatet af Skoleholdernes Undervisning at have været saare beskeden. Dette skyldes vel i særlig Grad Skoleholdernes egen Uvidenhed. Undtagelsesvis ansattes Degne, ellers var det mislykkede Studenter, afskedigede Under-

officerer og Haandværkere. Man stillede kun det Krav, at de skulde kunne Luthers Katekismus samt kunne læse, skrive og regne. Men naar Udbyttet blev saa ringe, skyldtes det ogsaa Forældrenes Vrangvillie til at sende Børnene til Skolen.

Fra 29. December 1754 findes følgende Indberetning fra Præsten N. Johs. Heining^{a)} i Gladsaxe til Biskoppen:

„Har jeg den Ære at forespørge mig om en Skoleholder, som Bønderne i Byerne selv har antaget og holder til deres Børn, hvilket virkelig befindes Børnene mere til Skade i deres Læsning end til Gavn. Kort før min Ankomst er antaget en Mand til den Kongens Skole, som er her i Gladsaxe, hvortil begge Sognes Ungdom er lagt uden alene i Bagsværd By, som har sin egen Skoleholder. Som Skoleholder i Gladsaxe er en skikkelig Mand, er og vel skikket til at undervise Børn. Men de er dog saa egensindige, Bønderne, at der kun er faa Børn, som der søger Skolen, derimod hedder det, at disse Børn gaar i Skole i Byerne for dem selv, og under det Paaskud er her mange Børn, som vokser op i stor Vankundighed. Mange er 14, 15, 16 Aar, som ikke kan et Bogstav, mange, som ikke kan læse en Linie ærlig i en Bog. Hvad der skal gøres ved dem, ved jeg ikke“.

Man maa jo indrømme, at det stod smaat til med Skolekundskaerne i Gladsaxe 1754.

Oktober 1806 skriver Pastor Bentzon^{b)} i sin Journal om Herlev, at Børnene endnu ikke havde begyndt efter Ferien, skønt han fra Prædikestolen havde advaret Forældrene. Nu lod han tude i Gaderne for paa denne Maade at advare dem mod deres Børns Forsømmelser.

Biskopper og Provster visiterede i Aarenes Løb adskillige Gange Kommunens Skoler, og disses Visitatsbøger giver os sammen med Præsternes Indberetninger et godt Billede af Kommunens Skolevæsen.

1785 visiterede den kendte Biskop Balle.

I hans Visitatsbog finder man følgende Udtalelse:

Gladsaxe og Herlev: En stor Del af de voksne gjorde meget god Rede for sin Kundskab. De svage, hvis Antal ikke var stort,

a) Præst i Gladsaxe 1754—1780. Begravet paa Gladsaxe Kirkegaard. Gravsten ved Kirkens Syd-mur. b) Præst i Gladsaxe 1797—1823.

maatte anklage deres egen Forsømmelse. Skolebørnene viste god Forhaabning. Sognepræsten, Hr. Grundtvig, er duelig, flittig, velbegavet og ferm. Han prædiker smukt og opvækkende. Skoleholder Satter havde megen Ære af sine Skolebørn.

24 Aar efter — 1809 — visiterede Provst Hammond Skolerne og skriver:

Gladsaxe: Skoleholder Jens Farre — ustuderet — 47 Børn. Skolen hører til Amtets gode Skoler. Læreren er en duelig og stræbsom Mand.

Bagsværd: Skoleholder: Sommer — 62 Børn. Skolen kan kun henregnes til et af Amtets middelmaadige Skoler. Skolegangen er uordentlig og forsømmelig.

Buddinge: Skoleholder: Møeballe, ustuderet — 60 Børn. Skolen hører kun blandt Amtets maadelige. Læreren maa bestræbe sig for at bringe Skolen i bedre Tilstand. Især maa stadigere Skolegang tilvejebringes.

Herlev: Skoleholder: Holmstrøm, ustuderet, 68 Børn. Skolen hører endnu kun blandt Amtets middelmaadige Skoler. Skolegangen er ustadig og forsømmelig.

Hjortespring Skole eksisterede ikke paa dette Tidspunkt.

Biskop Mynster visiterede Skolerne 1835, 1845 og 1853.

1835 var Jens Farre blevet 70 Aar gl., og hans Søn Niels Christian Farre var blevet Hjælpelærer. Han faar følgende Vidnesbyrd: „Han er en noget forsømmelig og en ubehagelig Person og katekiserer kun maadeligt, men han er ikke forfalden, og i Skolens Tilstand skønnes ingen Grund til Entledigelse“.

Talrige er de Stridigheder, han og hans Kone, Jordemoderen i Gladsaxe, havde med Myndighederne, men dum var han ikke, for meget ofte tog han Stikket hjem.

Om Gladsaxe Skole skriver Biskoppen 1853: „Skolehuset er maaske ret godt, men det kan ikke ses for Svineri“.

Om Buddinge skriver Biskoppen: „Lærer Vilh. Meyn, 49 Aar gl., ikke Seminarist, men candidatus juris, har før været Regimentskvartermester, men kom herfra p. G. af Kasseangel, hans Forhold er misligt, og han er kun lidet skikket til Skolelærer“.

Der fortælles, at det mislige var, at han var Kleptomane, og at

man, naar han var Gæst i et Hjem, Dagen efter maatte hente alskens Husgeraad tilbage som Knive, Gaffler og lignende.

Bedst Skudsmaal faar Poul Gjøl i Herlev, der siges at være duelig og have Iver.

En Skrivelse af 16. December 1844 fra Amtsskoledirektionen anmoder Forstanderskabet om at tilkendegive Skolelærer Gjøl i Herlev, at den særdeles paaskønner hans Duelighed og Flid, og at den i sin Indberetning vil henlede Kancelliets Opmærksomhed paa ham.

Var Skoleholdernes Arbejde daarligt, saa svarede Lønningen ogsaa dertil. Lønningen bestod mest i Naturalier som Brændsel og Korn samt et Pengebeløb paa 24 Rdl. aarligt, men det var ikke altid, Skoleholderen fik sin Løn. 1805 klager Skoleholder Holmstrøm i Herlev, „men jeg maa beklage, at jeg hverken have Rug eller Jule Renter af en megen stor Del af Gaardbrugerne, ja, ikke engang den fastsatte Tørv, da de er af den daarlige Tanke, at de ikke vil give mig samme, fordi de tror, at de ikke er pligtige dertil“.

Det har heller ikke været lutter Fornøjelse at opholde sig i den Tids Skolestuer. 27. Marts 1805 skriver Sognepræsten om Buddinge Skole:

„Jeg maatte skynde mig bort fra denne Skole formedelst utaalelig Stank af Børnene, som kommer i Skolen fyldte indtil det øverste og desuden, endskønt jeg har forbudt det, have Mad med sig i Skolen for bestandig at holdes fyldte til Ulejlighed for enhver, der elsker ren Luft“.

11. Februar 1806 hedder det igen om samme Skole: „Svineriet i denne Skole vedbliver og kan høres snart fra det ene, snart fra det andet Hjørne af Skolen“.

1855 andrager Læreren i Buddinge om at faa Ventilering i Skolestuen — det kunde efter ovenstaaende nok anses for nødvendigt — men Andragendet afsloges med den Motivering, at Børnetallet ikke nødvendiggjorde dette. Derimod fik Bagsværd, Herlev og Hjortespring Skoler Ventilering.

Heller ikke uden for Skolen var Elevernes Opførsel god, eller man maa vel snarere give de daarlige sociale Forhold Skylden, men i alt Fald findes der en alvorlig Henstilling fra 1867 til Forstanderskabet om at henstille til Lærerne at advare Børnene alvorligt mod Tiggeri.

Større Ændringer i Skolevæsenet fandt ikke Sted i det 19. Aarhundrede; men der indførtes efterhaanden flere Smaaforbedringer. Der var efterhaanden kommet Haandgerningsskoler i Tilknytning til Skolerne, og Kommunens Tilskud til disse Skoler forhøjedes stadig. 1884 optoges Syning og Haandgerning som Skolefag i Skolerne, og da der ingen Lærerinde var i Buddinge og Gladsaxe, overdrog man Lærer Busches Hustru og Lærer Sauters Datter at lede Undervisningen mod at modtage hver 120 Kr. aarlig.

Samme Aar fik den gamle Rytterskole i Gladsaxe en haardt tiltrængt Udvidelse, der kostede Kommunen 1810 Kr. Ganske vist var den blevet ombygget 1862, og 1864 var der blevet opført et Udhus, men Pladsforholdene var alligevel trange og nødvendiggjorde en Udvidelse.

Størst Fremskridt skete 1875, da Ministeriet approberede en Skolegangsorden med daglig Skolegang i samtlige Skoler med Undtagelse af Herlev.

Som et Kuriosum kan anføres, at der i 1880 anskaffedes Geværer til Brug ved Gymnastikundervisningen i Gladsaxe, Buddinge, Bagsværd og Hjortespring Skoler.

I Slutningen af det 19. Aarhundrede (1883—98) var Emil Sauter Lærer i Gladsaxe. Han var i mange Maader en betydelig Mand, Medstifter af Danmarks Lærerforening og Foreningens Formand gennem adskillige Aar.

Ogsaa „Dansk Skolemuseum“, der nutildags bærer Navnet „Statens pædagogiske Studiesamling“, skylder ham sin Tilblivelse.

Fra Marts 1887 til Juni samme Aar var Skolemuseet installeret i Gladsaxe Skole og tilgængeligt for Publikum. Herom skrev Sauter i Foreningens Medlemsblad:

„Jeg maa bemærke, at man ved et Skolemuseum som det, vi nu aabner, ikke maa tænke paa en Bygning med prægtig Sale. Man vil finde en Skolestue, hvor de forskellige Former af Skoleborde, Tavler, Skabe o.s.v. er i praktisk Brug, og man vil finde et Værelse med Modeller, Kort, Billeder o.s.v., der ganske vist maa henligge i Kasser og paa Hylder, hvorfra de fremtages og udbredes for den besøgende, men hvor man dog vil kunne faa et Overblik over de fleste Undervisningsmidler, der bruges i Ind- og Udland, og hvorfra man gratis mundtligt eller skriftligt kan ind-

hente Raad og Vejledning om alt, hvad man ønsker Besked om paa dette Omraade“.

Juni 1887 flyttede Skolemuseet til Gl. Kongevej 15, hvor Staten lejede 7 større og mindre Rum til Museet.

Emil Sauter fortsatte imidlertid som Museets Inspektør samtidig med, at han var Lærer i Gladsaxe og Lærerforeningens Formand, 3 saare vigtige Poster, som hver kunde kræve en Mands fulde Arbejdskraft, og som han derfor næppe altid røgtede med samme Held.

Emil Sauter ligger begravet paa Gladsaxe Kirkegaard.

Skolelodden i Bagsværd var en Sag, der optog Sindene i mange Aar.

1810 købte Skolevæsenet en Jordlod paa ca. 1 Td. Land i Bagsværd. Da Skolelodden ikke var anordningsmæssig, blev en Del af Jordloden lagt til Lærerembedet, medens Resten solgtes. Læreren benyttede Jorden fra 1811, men der ses aldrig at være udstedt noget Skøde paa den Lod, som Skolelæreren afbenyttede. Heller ikke modtog Sognets Kasse nogen Indbetaling for den solgte Jord.

Saaledes gik Aarene til 1842. Da opdagede Forstanderskabets Formand Eylardi, at Kommunen aldrig havde faaet Penge eller Skøde. Han sluttede heraf, at hele Jordloden — altsaa ca. 1 Td. Land — maatte tilhøre Kommunen, og i de efterfølgende 15 Aar afløste den ene Proces den anden. Sagen gik lige til Højesteret, der 1853 gav Kommunen Ret til al Jorden, men alligevel fortsatte man Striden. Det, der gjorde Sagen saa indviklet, var, at Grundene i Aarenes Løb adskillige Gange havde skiftet Ejere, og der blev endog paastaet, at den Jord, hvorom man førte Proces, slet ikke var den Jordlod, man købte 1810, men en helt anden. Endvidere var det et aabent Spørgsmaal, om den Jurist, der 1810 havde købt Jordstykket og frasolgt en Del, gjorde dette paa egne Vegne eller paa Skolevæsenets Vegne. Intet Under, at de forskellige Domme modsagde hinanden. 1844 tilkendte Nordre Birk saaledes Skolevæsenet Grunden, men samme Aar omstødte Overretten denne Dom. 1857 synes dog Sagen at være ordnet ved Forlig.

Forinden havde man 1854 solgt en Del af Skolelodden, og Resten solgtes ved offentlig Auktion 1906.

1861—62 — i ca. 2 Aar — førtes en noget lignende Strid i Buddinge. Enken Gertrud Olsdatter paastodes uberettiget at have tilegnet sig et Jordstykke, der henhørte under Skolelodden. Jordstykket laa paa det Omraade, hvor nu Raadhuset ligger, mens Buddinge gamle Skole laa inde i den gamle Bydel.

Ved Birkeretten frifandtes Enken, idet Retten fandt, at Enken havde Hævderhvervelse til Grunden.

Overretten stadfæstede denne Dom.

1858 førte Forstanderskabet en Retssag med Universitetet angaaende Kaldsretten til Gladsaxe Lærerembede. Universitetet havde Kaldsretten fra den Tid, Embedet var et Degneembede, og det udnævnte en Lærer, der ikke kunde synge. Gronenberg blev Vikar i Embedet, og efter Retssagen løb han af med Stillingen, og Universitetet frafaldt sin Kandidat.

1896 holdtes for første Gang Aftenskole her i Sognene for den konfirmerede Ungdom. Det var Lærer M. P. Jensen, Hjortespring, der var Foregangsmanden, og han paaskønnedes for en Vinters Arbejde ved at modtage 20 Kr. af Sogneraadet og 8 Kr. fra Skoleraadet.

Lærer M. P. Jensen fremsatte ogsaa 1896 Forslag om Indførelse af Sløjd i Skolen. Men Sogneraadet svarede, at man ikke kunde erkende Betydningen heraf.

Der skulde hengaa ca. 40 Aar, inden Lærer Jensens Tanke realiseredes, og Sløjd indførtes som Undervisningsfag i Skolerne.

FATTIGVÆSENET FRA 1867

I Ledelsen af Fattigvæsenet skete der ingen større Forandringer. Aarligt bevilgedes af Kommunekassen et Beløb til „De Fattiges Kasse“, sædvanligvis 400 Rdl., senere 500 Kr. Ved hvert Sogneraadsmøde ydedes der Tilskud til fattige og trængende.

Til Trods for at man nu havde Fattighuset i Gladsaxe, kneb det stadig for Kommunalbestyrelsen at skaffe Plads til en vis Kategori af Medmennesker.

Man maatte ofte ty til Amtets Arbejdsanstalt, hvor man fik anbragt saakaldte „Lemmer“.

Sogneraadet sluttede endogsaa 1870 Aftale med Tikøb Arbejdsanstalt om Modtagelse af et vist Antal „Fattiglemmer“ paa Anstalten.

Heller ikke dette var tilstrækkeligt, og man nedsatte da Marts 1871 et Udvalg til at fremkomme med Plan til en Fattiggaard — altsaa noget mere end et Fattighus — her i Kommunen, „da det maa anses for højest ønskeligt, at der i Kommunen bliver opført en saadan“.

Ogsaa fra Amtet kom der Opfordring til Sogneraadet om at tilvejebringe en Arbejdsanstalt for Kommunen.

Der kom imidlertid en anden Løsning paa denne Sag.

1. December 1873 afholdtes i Præstegaarden et ekstraordinært Møde for at behandle et Forslag om Tilslutning til en Plan mellem Gladsaxe-Herlev og Gentofte Kommuner om Køb af Stolpegaarden i Vangede. Hensigten var, at Stolpegaarden skulde være fælles Fattiggaard og Arbejdsanstalt for de 2 Kommuner, og at Udgifterne skulde fordeles med Halvdelen paa Sogdenes Hartkorn og med Halvdelen paa Folkemængden efter Folketællingen 1870.

Der nedsattes et Udvalg, som senere med 6 Stemmer mod 3

(2 fraværende) fik Bemyndigelse til at afslutte Overenskomsten og underskrive Kontrakten om Køb og Ombygning af Stolpegaarden.

Den nye Fattiggaard aabnedes 27. November 1873, men da var ogsaa Søllerød Kommune blevet Medejer, og 1887 kom Lyngby til. Gaardens Værdi sattes til 100.000 Kr., og det bestemtes, at den skulde ejes af Kommunerne under Hensyn til Indbyggertallet.

Endvidere aftaltes det, at en Direktion paa 4 Medlemmer, 1 fra hver af de interesserede Kommuner, skulde bestyre Stolpegaarden.

Gladsaxe-Herlev Kommune maatte optage et Laan paa 10.000 Rdl. eller 20.000 Kr. i Landmandsbanken til Købet.

I Aarenes Løb havde Kommunen et vekslende Antal „Lemmer“, som man kaldte Stolpegaardens Patienter. 1878 var der til Eksempel 6 Mænd, 14 Kvinder og 6 Børn her fra Kommunen. 1879 var Tallene 3, 10 og 4, og Gladsaxe Kommunes Udgifter til Stolpegaarden var dette Aar 3.769,43 Kr. eller ca. 1,50 Kr. pr. Indbygger.

Samtidig var Kommunen dog stadig Ejer af et vekslende Antal saakaldte „Fattighuse“ foruden det rigtige Fattighus i Gladsaxe.

1875 havde man saaledes:

Gladsaxe: 1 Fattighus (klinede Vægge, Straatag).

Mørkhøj: 1 Fattighus.

Buddinge: 2 Fattighuse, det ene blev nedrevet 1882, det andet solgtes 1916.

Bagsværd: 1.

Herlev: 1.

Hjortespring: 1 til 3 Familier.

Fra 1869 findes en Skrivelse fra 2 Fattiglemmer om at maatte blive sendt til Amerika eller i alt Fald „hjulpet til at erholde Tjeneste“.

Man spurgte Indenrigsministeriet, der svarede, at det ikke kan tilstedes, at Kommunerne anvender af Fattigvæsenets Midler til at bestride Omkostningerne ved fattiges Forsendelse til Amerika.

Trods den megen Tale om Fattighuse raadede der dog ogsaa dengang i Kommunen et hjælpsomt og medfølelende Sind, der var parat til at give et Nap, naar det kneb.

Vinteren 1867—68 var det saaledes Dyrtdid, og det kneb i særlig Grad med Brødkornet. Man bad da Hartkornsejerne give et

Lispund Brød hver til Understøttelse for trængende, som ikke var under offentlig Forsorg. Man bad ikke forgæves, hvad der fremgaar af Tegningslisterne i Arkivet.

Det var ikke den eneste Gang, der blev bedt om Hjælp.

De 4 ovenfor nævnte Kommuner havde ogsaa et andet Samarbejde i Gang.

Februar 1873 ansøger Lyngby, Søllerød, Gladsaxe-Herlev og Gentofte Sogneraad om Amtsraadets Samtykke til at støtte den Alderdomskasse, der paatænkes oprettet for disse Sogne. Kassens Formaal skulde være at give en aarlig Alderdomshjælp til Arbejdere, Husmænd og Indsiddere samt med ligestillede Haandværkere, Tjenestefolk og Smaafolk i de 4 Kommuner samt efter deres Død en aarlig Understøttelse til deres Enker og Børn, indtil Enken gifter sig, eller Børnene bliver 15 Aar.

Kassen skulde faa sine Indtægter,

- a) ved Deltagernes Indskud (fra 20 Aars Alderen),
- b) ved Bidrag fra Kommunerne af samme Størrelse som Deltagernes aarlige Indskud,
- c) ved frivillige Bidrag.

Alderdomshjælpen kunde faas fra det fyldte 55 Aar. Valgte en Mand at vente til 60 Aar, fik han mere, og ved 65 Aars Alderen steg Hjælpen yderligere.

1874 traadte Alderdomskassen i Virksomhed, men nogen Succes blev den ikke. 1880 havde Gladsaxe-Herlev kun 1 Medlem, og han ønskede at udtræde.

Ved de nye Love 1891 om Alderdomsunderstøttelse blev Kassen overflødig.

Denne Lov om Alderdomsunderstøttelse var et stort socialt Fremskridt, men fra Sogneraadets Side syntes der at mangle en Del Forstaaelse af denne Lovs Betydning for vort Samfund og især for de gamle.

Paa Mødet den 22. Juni 1891 vedtog man, efter at den nye Lov var læst og gennemgaaet, og Skemaer til Begæring om Alderdomsunderstøttelse var omdelt mellem Medlemmerne, „at afholde sig fra at udfylde de nævnte Skemaer eller meddele Vejledning i saa Henseende“.

I næste Møde var der dog 2 Ansøgninger, og ved et følgende Møde var man oppe paa 33.

I øvrigt gik en stor Del af Sogneraadsmødet med Forsørgelses-sager. Ofte var det kun Smaating, det drejede sig om. September 1895 meddeler Frederiksberg, at Arbejdsmands And. Andersens Enke, der er forsørgelsesberettiget i Gladsaxe Kommune, har faaet et Par Kapsko. Protokollen har følgende Tilføjelse: Kan refunderes.

VEJVÆSENET

Helt op til den nyeste Tid dannede Vejene et saare mørkt Kapitel. De eneste gode Veje var de saakaldte Kongeveje og de kgl. Jagtveje. Vi træffer da ogsaa flere Gange Ansøgninger fra Kommunens Bønder — navnlig i Bagsværd — om Tilladelse til at benytte Jagtvejene. Kongevejene var laasede, og gentagne Gange blev der nedlagt Forbud imod al Kørsel af andre end dem, som „forundtes Nøgle“ dertil.

Værst var selvfølgelig Bivejene, der ofte var fyldt af dybe Huller og ret ufremkommelige. Tilmed havde Bønderne den Vane, at de lod deres døde Kreaturer ligge og raadne paa Vejene, fordi man mente, at det var en Vanære at give sig af med døde Dyr's Nedgravning.

Nutildags har man travlt med at rette Vejenes Bugter og Slyngninger ud, og man undrer sig over, hvordan Vejene dog er blevet saa krumme. Men naar man betænker, hvordan Vejene er fremkommet, er Sagen mere lige til.

Vejene var som Skibenes Ruter over Havene. Man kendte Udgangspunkt og Endepunkt, men selve Færdselen var ikke bunden til en bestemt Stribe. Der var store Afgigelser alt efter Naturforholdene og Føret. Det var ikke ualmindeligt, at Vejene kunde blive et Par Kilometer brede med Vejspor liggende ved Siden af Vejspor.

I Welblunds og Hassøs Bog: „Gamle Landevejskroer“ findes en morsom Episode, der just ikke er nogen Anbefaling af de danske Veje:

En kendt Opdagelsesrejsende vendte 1767 tilbage fra Orienten. Han blev tilsagt til Audiens ved det danske Hof, hvor Arveprins Frederik spurgte ham, hvordan Vejene var i fremmede Lande, hvortil han svarede:

„Jo, Deres kgl. Højhed. Fra Arabien til Roskilde kunde det gaa an, men fra Roskilde til København var de ganske nederdrægtige“.

Lidt hjalp det, da Tilsynet med Vejene overdroges Herredsfogden med Sognefogden som nærmeste Medhjælper. Istandsættelserne skete gerne som Pligtarbejde. Husmænd og Indsiddere maatte præstere en Dag aarlig. Hartkornsejere maatte møde med Hestspand. Materialet — Sten og Grus — maatte tages paa de tilstødende Grunde uden Betaling; for Bivejenes Vedkommende dog kun hos de Grundejere, der selv var vejpligtige, men den Skade, der ved Grusharvningen foraarsagedes paa Markerne, skulde erstattes.

Ved Forordningen af 29. September 1841 kom Sognets Biveje under Forstanderskabets Varetægt. Hvert 3. Aar skulde Forstanderskabet i Forbindelse med Politimesteren eller Herredsfogden gøre Forslag til Regulativer, som efter at være stadfæstet af Amtsraadet tjente som Grundlag for Vejarbejdet i de paafølgende 3 Aar.

De gamle Vejprotokoller fra 1845—68 fortæller udførligt, hvordan Vejarbejdet foregik. Man regnede nøje ud, hvor mange Favne Vej hver By havde at udbedre. En Dag mødtes saa alle Byens Gaardmænd eller Hartkornsejere, og ved simpel Division fandt man ud af, hvor mange Favne hver Hartkornsejer skulde forbedre. Husmænd og Indsiddere blev saa tilsagt til Hjælp.

6. Februar 1850 approberede Amtsraadet følgende offentlige Veje i Gladsaxe-Herlev Kommune:

1. Mørkhøj Gade (gennem Mørkhøj til Husum).
2. Gladsaxe Møllevej (fra Gladsaxe til Gl. Frederiksborgvej).
3. Herlev Kirkevej (fra Herlev til Buddinge).
4. Hjortespringvejen.
5. Krogshøjvejen (fra Hjortespring forbi Søgaard til Gl. Frederiksborgvej).
6. Fra Mørkhøj Bys Marker til Buddinge.
7. Fabriksvejen (nuværende Gladsaxevej).
8. Fra Bagsværd til Frederiksdalsvejen.
9. Fra Nybro til Lyngby Markskel (Frederiksdalsvejen).
10. Fra Frederiksborg gl. Landevej til Frederiksdalsvejen.
11. Fra Herlev til Hjortespring.

12. Fra Herlev til Præstebroen.
13. Fra Frederikssunds mindre Landevej gennem Herlev Bys vestlige Del.
14. Hjortespringsvejen (fra Clausdalshuset ved Gladsaxe Mark til Syvendehuset ved Ballerup Marks Skel).
15. Fra Hjortespring til Herlev Bymarks Skel.

Frederiksborg gl. Landevej var underlagt Amtsraadets Bestyrelse, men saaledes, at den vedligeholdtes ved Pligtarbejde. Ved Lov af 27. Maj 1848 indførtes den Bestemmelse for Husmænd og Indsiddere, at de kun skulde udføre 3 Dages Pligtarbejde i alt til Snekastning, Skole- og Vejarbejde om Aaret. Landkommunalloven af 1867 afskaffede alt Pligtarbejde med Undtagelse af Snekastning, men det bestemtes, at der kun kunde afkræves Husmænd 3 Dages Snekastning aarligt.

Bestemmelsen om, at Autoriteterne kunde tage Grus paa en tilstødende Grund, fremkaldte mange Gnidninger og megen Utilfredshed, og utallige er de Klager, der findes fra Sognets Beboere, dels til Forstanderskabet og dels til højere Myndighed. Næsten aldrig er man tilfreds med den Erstatning, man faar.

Ved Sogneraadets Overtagelse af Vejenes Administration 1867 synes Amtet at ville slaa ind paa en skrapere Kurs.

December modtog Sogneraadet en Skrivelse fra Amtet, der udtaler, at det fremtidig vil føre et nøjagtigt og strengt Tilsyn med, at de under Sognets Bestyrelse nu henlagte offentlige Biveje holdes i tilbørlig Stand, og Sogneraadet opfordres til at drage Omsorg for, at Vejene bliver vedligeholdt paa en efter deres Betydning i enhver Henseende fyldestgørende Maade.

Hidtil havde Vejene været istandsat ved Pligtarbejde, og deri kunde nok ligge en Aarsag til Vejenes Forfatning. Man vedtog derfor December 1869 at lade alt Vejarbejde udføre ved Licitation, og derefter lavede man et Vejbudget for 1870 paa 1709¹/₂ Rdl.

Endelig blev der 1870 ansat en fast Vejmand til at passe Kommunens Veje. I aarlig Løn skulde han oppebære 180 Rdl.

Ved Lov af 21. Juni 1867 deltes Vejene i 2 Klasser, nemlig Landvejene, som kom under Amtsraadets Bestyrelse og vedligeholdtes af dette, og offentlige Biveje. Det bestemtes, at Sogne-

raadet hvert femte Aar skal affatte en Fortegnelse over alle ikke private Veje uden for Landevejenes Klasse i Sognet.

I Tidernes Løb var der ogsaa i vor Kommune opstaaet en Del herreløse Veje, der Tid efter anden var fremkommet ved Afbenyttelse af selvlavede Genveje. Loven bestemte, at saadanne Veje kunde nedlægges, og Vejarealerne bortsælges til de tilstødende Lodsejere. Som Følge af denne Bestemmelse nedlagde man 1869 Vejen fra Husum nordre Skel til Fabriksvejen (det skarpe Knæ ved Hyllegaarden). Jorden blev solgt for 365 Rdl. til Gdr. Peter Jensen, Hyllegaarden. 1878 nedlagde man Lille Fabriksvej fra Store Fabriksvej til Mørkhøjvejen. Denne Vej bibeholdtes dog som privat Fællesvej.

Ligesom en Vej kunde udskydes, kunde en ny Vej optages i Fortegnelsen. 1878 blev Vejen^{a)} fra Broen ved Skinderskov i Herlev til Lautrupgaards Enghave optaget som offentlig Bivej. Paa samme Maade optages 1883 som offentlig Bivej Vejen fra Haraldslund paa Bagsværd Mark til Lyngby Sogneskel, hvorfra Lyngby Kommune fortsatte Vejen, der fik Navnet Bagsværdvej.

Til denne Vej blev aabnet, var der egentlig ingen direkte Forbindelse mellem Lyngby og Bagsværd. Derimod var der en offentlig Gangsti fra Haraldslund til Lyngby Sogneskel.

Vogne maatte køre ad den saakaldte Bagsværd Møllevej, der først førte til Nybrogaard, og derfra dreje ad en meget spids Vinkel op til Engelsborgvejen i Lyngby Sogn. Denne Vejstrækning var ikke alene en betydelig Omvej, men paa Grund af Terrænforholdene en højst besværlig og i mørke Aftner tillige farefuld Vej.

Da Lyngby fik Jernbanestation, følte man i Bagsværd endnu mere Trang til en bedre Forbindelse med Lyngby.

Beboerne holdt Møder om Sagen, og det lykkedes at faa de 2 Sogneraad interesseret, og Resultatet blev altsaa Bagsværdvej.

Fortegnelsen over de offentlige Biveje skulde ligge til Eftersyn i 4 Uger. Derefter skulde Forslaget approberes af Amtsraadet, hvorefter Afgørelsen var bindende for alle Parter de følgende 5 Aar.

1897 kom de første Motorvogne paa Vejene. Og sikken Postyr, de vakte! Og dog ligger den Tid ikke mere end halvtreds Aar

a) Saadan siger Sogneraadsprotokollen, men Beboerne mener, at det kun var en Del af Vejen, der nød den Ære.

tilbage. Amtet mente, at man burde foretage sig noget, og sendte Sognekommunerne følgende Forslag til Erklæring:

„For Vogne, som uden at være Sporvogne føres fremad ved anden Bevægkraft end Heste, skulde, naar de kører paa Steder, hvor Politivedtægten er gældende, følgende Bestemmelser iagttages foruden de i Politivedtægten givne alm. Forskrifter:

„1. Vognene maa kun køre paa Landeveje og paa Biveje, som er mindst 16 Alen brede iberegnet Fortov og Gangsti, og hvis Kørebanen er mindst 12 Alen bred.

2. Vognene maa intetsteds køre hurtigere end en almindelig Vogn i jævn Trav.

3. Vognene skal være forsynet med Klokke, hvormed der skal ringes, naar Sammenstød kan befrygtes, samt med Lygter, som skal holdes tændt fra $\frac{1}{2}$ Time efter Solens Nedgang til $\frac{1}{2}$ Time før dens Opgang.

4. Der skal være anbragt et Bremseapparat, som gør det muligt at standse Vognen paa en Strækning af 2 Gange dens Længde.

5. Naar det bemærkes, at Hestene for mødende Køretøjer giver Tegn til at ville blive sky for Vognen, skal denne standse, indtil Køretøjet er passeret.

6. Naar Vognene bagfra kører uden om Vogne, forspændt med Heste, eller om ridende, skal behørig Forsigtighed iagttages for at forebygge Ulykkestilfælde ved, at Heste bliver sky, og særlig maa Farten ikke være stærkere end nødvendigt for at komme forbi“.

Amtets Forslag blev vedtaget af Gladsaxe-Herlev Kommune uændret, medens Ministeriet mente, at naar Kørebanen kun var 12 Alen bred, burde Kørsel tillades uden Forbehold.

Mest forudseende var Overvejningspektøren, der mente, at Hestene nok vilde vænne sig til Motorkøretøjer efterhaanden, som de havde vænnet sig til forskellige andre Genstande.

Amtet vedtog at imødegaa Overvejningspektørens Synspunkter, men Tiden har jo saa fuldt og helt givet ham Ret.

1876 var der stærk Tale om at faa en Jernbanestation i Herlev. For at dette skulde kunne gennemføres, var det imidlertid nødvendigt at foretage et Vejanlæg fra Frederikssundsvej til Stationen. Beboerne i Herlev var meget interesserede og tegnede sig for 2.300 Kr. Man ønskede saa de resterende 700 Kr. fra Kommune-

kassen. Et saadant Beløb var i sin Tid tilgaaet Kommunekassen ved Salget af en nedlagt Vej. Sogneraadet vedtog da at udbetale de 700 Kr. mod, at en Del Sogneraadsmødlemmer garanterede for, at de tegnede 2.300 Kr. blev indbetalt, og Vejanlægget lavet for 3.000 Kr.

Sogneraadets Arbejde med Vejenes Forbedring bar god Frugt. Aar efter Aar findes rosende Udtalelser fra Amtets Vejinspektorat. Her skal citeres fra 1872:

„Siden 1. Januar 1870 udføres Arbejderne efter Licitation og Akkord. Vejenes Tilstand er allerede ved denne Systemændring blevet forbedret, og denne Forbedring gaar stadig fremad.

Lidt efter lidt vil forhaabentlig flere Sten blive anvendt paa Vejene, skønt Fremskridt i denne Retning allerede er sket.

Rabatregulering er gennemgaaende fuldført i Aarets Løb.

Der holdes fast Vejmand“.

Omkring 1890 havde Kommunen store Vejudgifter paa Grund af Bygningen af Københavns Befæstning. Kommunen søgte at faa nogle af disse Udgifter refunderet af Krigsministeriet, men det viste sig at være en trang Vej. 1891 lykkedes det dog at faa 800 Kr. bevilget, men trods mange Andragender fik man ikke flere Penge.

1892 nedlagdes de første Kloakledninger i Buddinge. Bekostningen var beregnet til 4.500 Kr. Heraf lovede Amtet at betale 1.000 Kr., Kommunen 1.500 Kr., og Resten skulde betales af Beboerne med $\frac{1}{10}$ aarlig. Rensebrønde og Kloakledninger kostede imidlertid ogsaa Penge, og hele Kloakhistorien kom paa 6.188 Kr.

Paa samme Maade fik Gladsaxe Kloak 1897.

BRANDVÆSENET

Endnu i det 17. Aarhundrede var man paa Landet endnu ikke kommet videre end til at indse det nyttige i, at Skorstenene en Gang imellem blev fejte. Trods Fejningen hjemsogetes Landsbyerne og Gaardene ofte af frygtelige Brande. 1750 brændte en stor Del af Gladsaxe, og 1853 for Ilden strengt frem i Bagsværd.

Naar man betænker, at Huse og Gaarde var bygget af Bindingsværk og tækket med Straa og desuden laa tæt sammenbygget, er det intet Under, at Ilden nemt tog Magten.

En afbrændt Gaard havde Skattefrihed i et Aar, og ofte fik den brandstedte et „Brandstød“ eller „Trøglebrev“, der paa Præstens Anbefaling meddeltes af Amtmanden, og han kunde da tilbetle sig Hjælp.

1792 kom der en Del Bestemmelser angaaende Brandvæsenet, og samtidig oprettedes en Brandforsikring for Landbygninger, saa Landboerne kunde faa deres Bygninger assureret. Samtidig bortfaldt Retten til at gaa med „Brandstødbreve“. I hver By, hvor der ikke var Sognefoged, udnævntes en Brandfoged. Det blev Sognefogdens eller Brandfogdens Pligt en Gang om Aaret efter Paaske at visitere Gaarde og Huse, om Skorstenene og Brandredskaber var i Orden.

Paa Grund af de mange Ildebrande vedtog Forstanderskabet 1852, at de kørselspligtige i hver By skulde deles i 2 Halvdele, saa den ene Halvdel var parat til Udrykning ved hver Brand. De udeblevne skulde straffes efter Anordningen.

Fra samme Aar foreligger en Klage fra Herlev i Anledning af, at Forstanderskabet har lovet at betale Reparationerne paa Budinge Sprøjte. Herlev protesterer, da Sprøjten ikke er Sognets, men Byens, ligesom Herlev selv ejer og bekoster sin Sprøjte. Amtet svarer imidlertid, at Anskaffelse og Vedligeholdelse af Sprøjterne

kan ske distriktsvis eller kommunalvis, som man finder passende. Men Skrivelsen er Udtryk for, at hver By selv til da havde bekostet sit Brandvæsen. Nu vedtog Forstanderskabet fremtidig at bekoste Vedligeholdelsen af Byernes Sprøjter og føre Tilsyn med disse.

Først efter Lov af 2. Marts 1861 blev Kommunen delt i Brandkredse, der hver havde en Sprøjte, der bekostedes af Kommunaafgifterne ved en særlig Ligning. Samtidig paalagdes det Brandfogedkredsens Beboere at oprense Vandstederne.

1867 havde Gladsaxe-Herlev følgende Sprøjter:

Gladsaxe By: 1 mindre Sprøjte i Kirkens Materialhus.

Buddinge By: 1 mindre Sprøjte i Buddinge Sprøjtehus.

Bagsværd By: 1 alm. Sprøjte i Bagsværd Sprøjtehus.

Herlev By: 1 mindre Sprøjte i Herlev Kirkes Materialhus.

Hjortespring: 1 mindre Sprøjte i Hjortespring Skole.

Hjortespring Sprøjte blev først anskaffet 1853 efter Branddirektørens Anmodning, og omkring 1867 opførtes et nyt Sprøjtehus til den.

Brande blev imidlertid ikke mindre hyppige med Aarene, og efterhaanden som Bebyggelsen voksede, blev det mere og mere nødvendigt at forbedre Brandvæsenet.

1866 klages der over, at Branddammene udtørres, fordi de bruges til Vanding af Kreaturer. Sogneraadet vedtog da Oprensning af Dammene i Gladsaxe, Buddinge, Mørkhøj og Bagsværd, og at disse Oprensninger hyppigt skulde gentages. Sprøjterne forbedredes ogsaa, og efterhaanden anskaffedes der Vogne til Sprøjten, saa den hurtigere kunde naa frem til Aastedet.

Fra 1865 foreligger en Vedtægt for Kommunens Brandvæsen. Efter denne deltes det for Haanden værende Mandskab i to Dele. Den ene Halvdel mødte ved almindelig Brandalarm, medens den anden Halvdel stod i Reserve. Samme Inddeling foretoges med Vandvognene i Kommunen.

Yderligere ansattes en Brandinspektør for hele Kommunen og en Brandfoged i hver By. Brandfogeden fik en Brandassistent som Medhjælper.

Endelig paalægger Vedtægten Beboerne at gøre Anskrig ved Brand ved Tuden, Piben o. l. Brandfogeden skal øjeblikkelig lade gøre Alarm ved Klemten med Kirkeklokkerne.

SUNDHEDSVÆSENET

Allerede 1782 blev der gjort Skridt til at hindre Udbredelsen af epidemiske Sygdomme. Ethvert indtrædende Tilfælde af „Blodgang, Sprinkler eller anden saadan farlig og smitsom Sygdom“ skal straks anmeldes for Sognepræsten, som drager Omsorg for, at ingen faar Adgang til den syge. Naar Sygdommen førte til Døden, skulde den afdøde inden 48 Timer begravet i det Tøj, han var iført, da Døden indtraadte.

Man udsendte ogsaa fra Regeringens Side forskellige Anvisninger til at befordre Sundhedstilstanden. Navnlig havde man sin Opmærksomhed henvendt paa den i hine Tider saa almindelige Hjemmebagning. Man fastslog bl. a. deri, at man „saavidt muligt skulde vogte sig for at spise det bare Brød, men dertil helst Flæsk, Smør og deslige fede Ting“.

1798 indførtes Vaccination for at hindre den farlige Koppe-sygdom, der i København og Omegn skal have angrebet 100.000 Mennesker.

Juni 1831 oprettedes endelig en Sundhedskommission i hver Kommune, men allerede 1848 afløstes denne af Sogneforstanderskabet. Det blev dette, der stod for Roret, da Koleraen 1853 holdt sit Indtog i København.

Sogneforstanderskabet gjorde store Forberedelser til at modtage den ubehagelige Gæst.

6. Juli 1853 afholdtes et Møde paa Bagsværd Kro, og her bestemtes det, at følgende Gaarde skulde udtages til Koleralazaretter: Højgaard i Bagsværd, Christianslyst paa Gladsaxe Mark, Anikers Hus ved Mørkhøjgaard samt Hjortespring Skole. Da Distriktslægen mente, at Højgaard ikke egnede sig paa Grund af Beliggenheden, udtoges Niels Jørgensens Hus ved Stralsund. —

Distriktslægen ønskede imidlertid et Træhus bygget paa Marken. Paa Gladsaxe Kirkegaard opførtes i Hast et Lighus, en Mand udnævntes til at syne Koleralig, og der indkøbtes Sengesteder, Forbindingsstof, Medicin og Materiel.

Som allerede antydet blev der heldigvis ikke Brug for de mange Forberedelser. Kun 6—7 Mennesker døde af den halve Snes, der blev angrebet. Kommunens Udgift til Medicin blev i alt 4 Rdl. 4 Mk. og 4 Sk. Beløbet var saa ringe, at Sogneforstanderskabet ikke ønskede Beløbet refunderet af Amtsfonden.

1857 rustede man sig igen mod Koleraen. Ogsaa denne Gang slap man.

19. December 1859 vedtog Amdtsraadet, at Gladsaxe Kommune skulde have en Sundhedsvedtægt, og Marts 1860 modtog Forstanderskabet Amtets Udkast til en saadan.

Gladsaxe Kommunes Sundhedskommission kom til at bestaa af 5 Medlemmer, hvoraf der skulde være 1 Medlem fra hver af Kommunens 4 Byer.

I Herlev Sundhedskommission var der kun 3 Medlemmer.

Vedtægten indeholdt Bestemmelser om Rendestene og Grøfter gennem Byerne. Desuden fik Kommissionerne Tilsyn med Salg af Næringsmidler, Fabrikkers Indretning, udlejede Boliger, Fatighuse o. l.

I de Tider, da man ikke havde Kloak i Landsbyerne, var Spildevandets Afledning ofte et stort Problem. Sædvanen var, at alt Spildevandet ledtes ud i Vejgrøften, og dette kunde ofte foraarsage Oversvømmelse og Griseri. 1861 fik Sundhedskommissionen Grøfterne langs Gladsaxe Gade niveleret og brolagt, og dette blev Begyndelsen til, at lignende Ordning efterhaanden igangsattes i de øvrige Landsbyer i Kommunen.

13. Marts 1903 approberede Amtet en ny Sundhedsvedtægt for Kommunen, ligesom ogsaa Kommunens Bygningsvedtægt stadfæstedes af Ministeriet dette Aar.

FORSKELLIGE BYRDER

Foruden de Byrder, der i det foregaaende er nævnt, og som foruden Skatter til Fattigvæsen, Skolevæsen, Vejevæsen, Sundhedsvæsen og forskellige Pligtarbejder hvilede paa Befolkningen, var der i de tidligere Aarhundreder endnu en Del Byrder, som vi ikke kender nutildags.

Af disse skal først nævnes Fribefordringsvæsenet. Dette har været meget udbredt og ikke mindst i vor Kommune, som laa saa nær Hovedstaden med dens talrige Embedsmænd. Man skelnede mellem 3 Slags Frirejser: „De egentlige Kongerejser“, „andre Kongerejser“ samt „Amts- og Sognerejser“. De første omfattede Befordring af den kongelige Familie med Følge og Gods. „Andre Kongerejser“ omfattede Vildtets Befordring til den kongelige Husholdning og Befordring i militære Øjemed. De sidste omtalte Rejser var de mest omfattende og omfattede Rejser for Amtmænd, Biskopper, Provster, Herredsfogder, Læger og utallige andre Personer, der var ude i Embeds Medfør. Passene til disse Rejser udfærdigedes af Amtmændene, og Tilsigelserne besørgedes af Sognefogeden.

Hvad der især bidrog til at gøre Fribefordringsvæsenet saa utaaeligt, var den Omstændighed, at de kørepligtige var forpligtet til at vente paa den rejsende indtil 6 Timer om Sommeren og 8 Timer om Vinteren. Ofte behandlede Bønderne tillige mindre pænt af den rejsende, saa det er ikke underligt, at Forholdet mellem de to Parter var mindre venskabeligt.

Hertil kom saa de i Sognets indre Anliggender forefaldne Sognerejser, naar Læge skulde hentes til en fattig syg, Kørsel af Materialer til Skoler og Veje m. m., Brændsel o. l.

I Landsarkivet findes en Rejsebog, som Sognefoged Cadovius,

Mørkhøj, har ført i Aarene 1823—45 for sin Part af Sognet. Bogen er ført meget omhyggeligt og giver et godt Billede af en Byrde, som dengang kunde ligge tungt paa Befolkningen, idet den nødvendiggjorde et større Hestehold og Folkehold, end Gaarden selv fordrede. Her gengives efter Cadovius Kørslerne for 1823:

Lange Kongerejser	16
Korte Kongerejser	82 i alt 201 $\frac{1}{4}$ Mil
Hoverirejser	21 = 21 Mil
Lange Sognerejser	4
Korte Sognerejser	23 i alt 67 $\frac{1}{2}$ Mil

Alt i alt maatte altsaa Mørkhøj Fogderi præstere næsten 300 Mils gratis Kørsel.

Efterfølgende lille Beretning fra hine Dage kan sikkert tages som Udtryk for de Følelser, hvormed den kørepligtige betragtede sin „Kunde“.

En Læge, der havde Fribefordring, forlangte, at Kusken, hver Gang Vejen tog en ny Retning, skulde vende Doktorstolen, der var fastspændt bag i Vognen, saaledes, at Lægen hele Tiden havde Vinden paa Ryggen. Til sidst blev Kusken fornærmet, og under Paaskud af, at Hestene skulde vandes, foretog han en Køretur ud over Gadekæret i en By, Vognen kom igennem. Til stor Morskab for Kusken og andre tilfældige nærværende maatte Doktoren gøre nogle højst uværdige Smidighedsøvelser for at bjerge sig mod det i Vognen indstrømmende Vand.

Forstanderskabets Indførsel 1841 bidrog til at begrænse disse Fribefordringer, og lidt efter lidt forsvandt de, og de offentlige Kasser overtog Udgifterne.

Endnu saa sent som fra 1875 foreligger der en Klage fra Gaardmændene i Bagsværd over Frikørselen. Der klages over, at de Bagsværd Folk bærer en uforholdsmæssig stor Del af Byrden, fordi den langt overvejende Del af Kommunens Arbejderbefolkning findes i Bagsværd. Man henstiller til Sogneraadet at bortlicitere alle Rejser efter Doktor, Jordemoder etc. og kun beholde Kørsler efter Skolebrændsel og Tørv til de fattige.

Tidligere er nævnt, at den Pligt, som Husmænd og Indsiddere havde til at forrette gratis Arbejde for Sognekommunerne, blev væsentlig begrænset ved Lov af 27. Maj 1848. Med de Lønninger,

den Tid opviste, var det svært for mange Husmænd med de Pligtarbejder, der ingen Indtægt gav. Efter Sogneraadets Indførelse 1867 overtog Kommunekassen efterhaanden ogsaa disse Udgifter.

12. Sept. 1909 vedtog Sogneraadet, at Resten af den kommunale Pligtkørsel udføres med lejede Vogne for Kommunens Regning.

1851 paalagdes det Gladsaxe Kommune at holde en Militærhest. En saadan indkøbtes og udstationeredes hos en Gaardejer. Denne Forpligtelse bortfaldt 1858.

Foruden det hidtil nævnte var der ogsaa enkelte andre Omraader, der uden egentlig at høre under Forstanderskabets Myndighed dog angik dette. Forstanderskabets Betænkning skulde indhentes, saa snart en Haandværker eller en handlende ønskede at nedsætte sig i Kommunen. Man finder f. Eks. 1842 en Klage til Forstanderskabet fra en Skomagere i Buddinge over en Konkurrent. Klageren mener ikke, der er Plads til 2 Skomagere, og vil have Konkurrenten fjernet. 1850 er der Ansøgning om Krobevilling i Buddinge, der afslaaes.

Det var i de Dage en saare omstændelig Ting at nedsætte sig som Snedkersvend i Buddinge. Man maatte endda om ad Kongen. Følgende Brev, som Forstanderskabet modtog fra Amtmanden 22. Juni 1848, er jo ganske morsomt. Brevet er altsaa skrevet til Amtmanden:

„Fréderik den Syvende af Guds Naade, Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig og Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg.

Vor Gunst. Vi giver dig herved til Kende, at vi efter derom allerunderdanigst gjort Ansøgning og de Os i den Anledning allernaadigst foredragne Omstændigheder allernaadigst ville have bevilget, at Snedkersvend Lars Sørensen af Vor Residensstad København maa i Buddinge under det dig anbettede Amt øve Snedkerprofession, saavidt han med egne Hænder kan afstedkomme.

Derefter Du Dig underdanigst have at rette og det videre fornødne at iagttage. Befalende dig Gud“.

Endelig skulde Forstanderskabet gøre Indstilling til Amtet om Ligsynsmænd. At være Ligsynsmand synes at have været en lidet eftertragtet Stilling, og talrige er de Ansøgninger, der findes i Arkivet, om Fritagelse fra dette Hverv.

SOGNEFOGDER OG OLDERMÆND

Sognefogden er nævnt saa mange Gange og spillede i tidligere Tid saa stor en Rolle, at det vil være rigtigst at underkaste hans Person en nærmere Ransagelse.

Sammen med Forstanderskabet havde han at sørge for Ordrens Overholdelse i Kommunen, og han havde oven i Købet det største Ansvar. Han var Autoriteternes Repræsentant ude i Sognene. Endvidere skulde han anholde fremmede Omløbere og paase, at intet lovstridigt Krohold fandt Sted. Han besørgede Kronens Breve bragt til næste Sognefoged, der saa sørgede for videre Befordring, men dertil havde han Ret til at lade Sognets Husmænd hjælpe sig. Udpantning for forfaldne Bøder og Restancer besørgede han. Naturalarbejdets Opkrævning, Brand- og Fribefordringsvæsenet og Snekastningen administrerede han. Han var Herredsfogdens Stedfortræder, og før Forstanderskabet oprettedes, havde han det stedlige Tilsyn med Vejenes Tilstand.

Til Gengæld havde han visse Rettigheder. I Følge Anordningen af 11. November 1791 skulde han af Almuen anses for den ypperste og sidde øverst ved Gildebordet. Ydermere fik han Frihed for Deltagelse i alle kommunale Byrder og Ret til at tage en Søn fri for Militærtjeneste, idet man erindrer, at før Grundloven laa hele Militærbyrden paa Bondestanden.

Efterhaanden som det kommunale Selvstyre udviklede sig, overtog det mere og mere af Sognefogdens Funktion.

Der fandtes Sognefogder i Bagsværd, Herlev og Gladsaxe. Indtil 1843 hørte Frederiksdal og Virum i Lyngby Kommune til Sognefogden i Bagsværd, en Reminiscens fra den Tid, Bagsværd tilhørte Frederiksdals Gods. Samme Aar ansættes en Sognefoged i Virum.

I Kommunens Arkiv finder man fra 1845 Instruks for Kom-

munens Sognefogder og Oldermænd. Instruksen giver en Del Oplysninger om disse Tjenestemænd.

Om Sognefogdens Forretninger hedder det, at han besørger Tilsigelse af Kongerejser samt Hoveri- og Sognerejser. Det er ogsaa ham, der skal tilsige Hestespand og Arbejdskraft til Vejarbejde og Snekastning og overvaage Arbejdets rette Udførelse.

Alle Restancer af kgl. Skatter og Kommuneafgifter opkræver han, og han skal være Politiet behjælpelig med at holde Orden i Sognet.

Til Gengæld har Sognefogden visse Rettigheder frem for Kommunens øvrige Beboere: Han deltager ikke selv i Vedligeholdelsen af Bivejene og betaler heller ikke Vejskat. Desuden er han fritaget for at betale til Amtsrepartitionsfonden og Hoveripenge.

Endnu 1845 havde vi 4 Oldermænd her i Kommunen, nemlig 1 for Gaardmændene i Gladsaxe og 1 for Gaardmændene i Bud-dinge. Desuden havde Husmændene i hver af de to nævnte Byer en Oldermænd. Derimod synes der ikke at have været Oldermænd i Kommunens øvrige Byer.

Oldermændene gik Sognefogden til Haande; de hjalp ved Tilsigelse til Pligtarbejde og assisterede Fogden ved Snekastning.

Medens Sognefogden udnævntes af Birkedommeren, beskikkedes Oldermændene af Sognefogden efter Omgang.

Oldermændene var fri for alle Rejser og mødte kun personligt ved Snekastning.

Medens Sognefogedstillingen er bevaret til vore Dage, er Oldermændene forlængst forsvundet.

LEVEVILKAAR I KOMMUNEN CA. 1870

Nogle Indberetninger fra Halvfjerdserne kaster Lys over Levevilkaarene i vor Kommune paa den Tid. Bagsværd var stadig den største af Kommunens Byer og det eneste Sted, hvor der fandtes en egentlig Arbejderbefolkning. Størstedelen af Befolkningen levede paa Gaarde eller i egne Huse — kun et Faatal boede til Leje. Forøvrigt var Landbruget stadig den vigtigste Indtægtskilde, og de fleste Arbejdere tjente deres Brød i dette Erhverv. Skovbruget har dog vel nok beskæftiget en Del Folk i Bagsværd.

Nedenstaaende Skema viser Befolkningsfordelingen i Kommunen:

	Ant. Huse og Gaarde	Antal op- tegnede Familier	Mand- køn	Kvinde- køn	Begge Køn	Til- sammen
1870						
Gladsaxe	48	55	176	134	310	
Mørkhøj	26	31	83	71	154	
Buddinge	78	96	242	248	490	
Bagsværd	108	158	337	320	657	1611
Herlev	66	72	204	177	381	
Hjortespring	57	76	192	181	373	754
Ialt	383	488	1234	1131		2365

I det næste Tiaar faldt Befolkningstallet et lille Hundrede til 2289, men i det følgende Tiaar steg det igen til 2459.

Indenrigsministeriet udsendte 1872 Skemaer til Kommunerne for at faa Oplysninger om Arbejderbefolkningens Vilkaar i Almindelighed. I Kommunens Arkiv finder man Afskrift af Sogneraadets Svar, og deraf kan man danne sig et Billede af de Kaar, hvorunder Arbejderbefolkningen levede herude.

Huslejen har ikke været særlig høj, men Boligen har jo nok været derefter. Gennemsnitsprisen for en almindelig Arbejderbolig

var 25 Rdl. eller 50 Kr. aarlig, men 50 Kr. var jo mange Gange mere værd dengang.

Ogsaa Ernæringsforholdene behandles. Det fremgaar, at man fik 4 Maaltider Mad om Dagen, og det anføres, at den tørre Kost bestaar af Ost, Smør, Fedt, Brød med Kaffe, Brændevin og Øl til. Varm Mad var ikke staaende Ret i Arbejderhjem i de Dage, idet Sogneraadet skriver, „at kun mere flittige og ordentlige Arbejdere uden for mange Børn spiser Flæsk og Kartofler som Middagsmad“.

Maalt med Størrelsen af Skatterne nutildags var det Beløb, en Arbejderfamilie maatte svare til den offentlige Kasse, ringe og laa sædvanligvis mellem 80 Skilling og en Rigsdaler aarlig.

Selv om denne Skat ikke tyder paa nogen stor Indtægt, mener dog Sogneraadet, „at Lønnen er tilstrækkelig til en ordentlig Families Udkomme, idet Indtægten, naar Konen bidrager til det fælles Erhverv, kan rigeligt andrage 300 Rdl. aarligt“.

Gennemsnitsfortjenesten pr. Dag for Landarbejdere var om Sommeren 48 Sk. (ca. 1 Kr.) og Kosten eller 80 Sk. uden Kost. Om Vinteren var Daglønnen 32 Sk. plus Kost eller 64 Sk. uden Kost.

Arbejdstiden var lang. Om Sommeren regnede man med 14 Timer, hvoraf dog 3 Timer anvendtes til Hvile og Maaltider. Om Vinteren var Arbejdstiden 10 Timer med 1½ Time til Hvile og Maaltider.

En Del Familier havde Bifortjeneste ved Fletning af Maatter og Kurve, som indbragte indtil 20 Rdl. for en Familie.

Saadan omtrent har Kaarene været til Aarhundredskiftet. Og selv om Husmænd og Gaardmænd kunde stille noget større Fordringer til Livet, giver denne gamle Indberetning dog i det store og hele et Billede af Beboernes Levevis.

I denne Forbindelse bør det vel ogsaa nævnes, at Bagsværd fik et Asyl 1860. Det var Sognepræsten Dr. Kalkar, Proprietær Lars-hoff, Gdr. Peter Madsen og Hustru samt Lærer Møller, der lagde sig i Selen for denne Sag. Det blev svært at skaffe Midlerne til Foretagendet, men man fik dog rejst en lille Bygning 1862. Aaret efter havde Asylet mellem 14 og 20 Børn. 1884 byggede Baronessé Stampe den Asylbygning, der var i Brug til 1938, da den nedbrændte.

Den altid initiativrige Rudolph Larshoff fik i 1869 stiftet „Bagsværd Arbejderforening“, der fungerede som Sygekasse. I den omtalte Indberetning angiver Sogneraadet dog 1868 som Fødselsaaret. Iøvrigt indberettes det, at Kassen modtager et aarligt Bidrag af Hartkornsejerne, og at man af Kassens Reservefond har begyndt at oprette en Laanekasse. I mange Aar modtog Kassen et aarligt kommunalt Tilskud paa 125 Kr. og virkede som Sygekasse for Gladsaxe og Herlev Sogne.

Fra 1898 foreligger en Ansøgning om, at der maa tilstaas Foreningen den samme Nedsættelse i Betalingen for Medlemmer, der indlægges som Patienter paa Amtets Sygehuse, som den, der er indrømmet Medlemmerne af statsautoriserede Sygekasser.

Sogneraadet svarede, at det ansøgte kunde for Følgerne Skyld ikke bevilges.

FABRIKSDRIFT OMKRING 1800

Selv om Gladsaxe var en ren Landkommune, finder man dog i Aarenes Løb Tilløb til industriel Virksomhed. 1774²³) siges der om Buddinge og Mørkhøj, at Bønderne maler aarligt en stor Del Havregryn. For største Delen køber de Havren og afsætter Grynene i København.

I 1830erne udvandrede et Par Pottemagerfamilier fra Bornholm og slog sig ned i Hjortespring, hvor der efterhaanden opstod en hel Pottemagerkoloni. Det var navnlig Urtepotter, man fremstillede.

Af større Format var Bomuldsspinderiet paa Fabriksvej (Gladsaxevej). Under Napoleonskrigene i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede spærrede Englænderne Europa inde, saa bl. a. ingen Handel kunde finde Sted med oversøiske Lande. Følgen var, at vi ingen Bomuldsvare fik til Landet. Derimod kunde vi faa Bomuld fra vore Kolonier i Vestindien. Under disse Forhold opmuntrede Begeringen til Oprettelse af saakaldte Bomuldsspinderier, og det lykkedes bl. a. at faa oprettet Spinderier i Hellebæk, Usserød, Buddinge og København.

November 1808 købte Anders Andersen Kierkegaard ca. 6 Tdr. Land af Lundegaarden, beliggende ved Grænsen til Hyllegaarden. Matrikel Nummeret er den Dag i Dag 5b, og Jorden kom først omkring 1915 tilbage til Lundegaarden.

Paa denne Grund byggedes en Fabrik, der stod færdig 1810 og fik Navnet „Enigheden“. Vejen fra Søborghus og op til Fabrikken fik Navnet Fabriksvej.

Af Brandtaxationsprotokollerne fra 1810 og 1812 fremgaar det, at Komplekset var af imponerende Størrelse.

Fornemmost var en Hovedbygning paa 2 Etager, „der vender med Enderne Øster og Vester, 68 Alen lang, 15 Alen dyb, 42

Fag, grundmuret til alle Siderne“. Heri var indrettet Arbejdsværelser, Lokaler for Maskinerne m. m. 2. Sal rummede en stor Sal til Spindemaskinerne.

Paa denne Tid var der netop opfundet Spindemaskiner, der blev trukket af Heste. „Enigheden“s Maskiner var dog ikke nye. Usserød blev paa samme Tid ombygget til en Kommisklædefabrik, og de gamle Maskiner solgtes til Buddinge.

Yderligere bestod Fabrikken af 4 Bygninger 1 Etage høje til Boliger for Arbejderne paa Fabrikken, til Vognremiser, Hestestald, Smedie, Skole m. m.

Endelig laa der lidt fjernet fra de øvrige endnu en 6. Bygning, der var indrettet til Blegeri.

Til Fabrikken var der knyttet en Skole, saa Marielyst Skole er ikke den første Skole paa Gladsaxevej. Da Skolen var privat, maatte Eleverne møde til Eksamen i den offentlige. Den 25. Marts 1819 mødte 8 Børn fra Fabriksskolen til Eksamen. Præsten skriver i sin Indberetning, at 4 var meget gode, 2 gode og 2 temmelig gode.

Ved Taxationen August 1812 vurderedes hele Foretagendet til 52.380 Rdl. Til Sammenligning kan anføres, at Lundegaarden med Tilliggende 1808 solgtes for 10.000 Rdl. Fabrikens Værdi var altsaa 5 Gange Bondegaardens, saa vi forstaar, at det har ikke været nogen ringe Virksomhed.

Maskinerne blev drevet af Heste, 4 paa Skifte, og i alt havde 50 Mennesker deres Arbejde paa Fabrikken. Der skal aarligt være spundet 18—20.000 Pund Bomuld til Garn. Garnet vævedes til Tøj med Undtagelse af en Ubetydelighed, der anvendtes til Lys og Strikkegarn.

Mærkeligt nok er Privilegiet til Bomuldsspinderi i Buddinge først udstedt 23. August 1814 til Købmændene Kierkegaard, Aabye & Co.)

Paa dette Tidspunkt — 1814 — var Fabrikens Glanstid allerede forbi. Da Napoleonskrigene sluttede 1814, kunde Bomuldsvarer indføres langt billigere om end ikke saa solide og gode fra Udlandet, og de danske Fabrikker bukkede under i Konkurrencen. Hellebæk og „Enigheden“ skal dog være de Spindierier, der holdt Skansen længst.

Fabrikken standsede, Maskinerne solgtes. Ogsaa Bygningerne reves efterhaanden ned og solgtes. 1830 forsvandt den monumentale Hovedbygning.

Endnu var der et Blegeri, det ejedes af Agerskov, der ogsaa var Ejer af Bleggaarden i Lyngby.

Det er ikke ofte, at Litteraturens store Navne har Tilknytning til vor Kommune. Vor berømte Landsmand, Filosoffen og Skribenten Søren Aabye Kierkegaard, danner dog en Undtagelse.

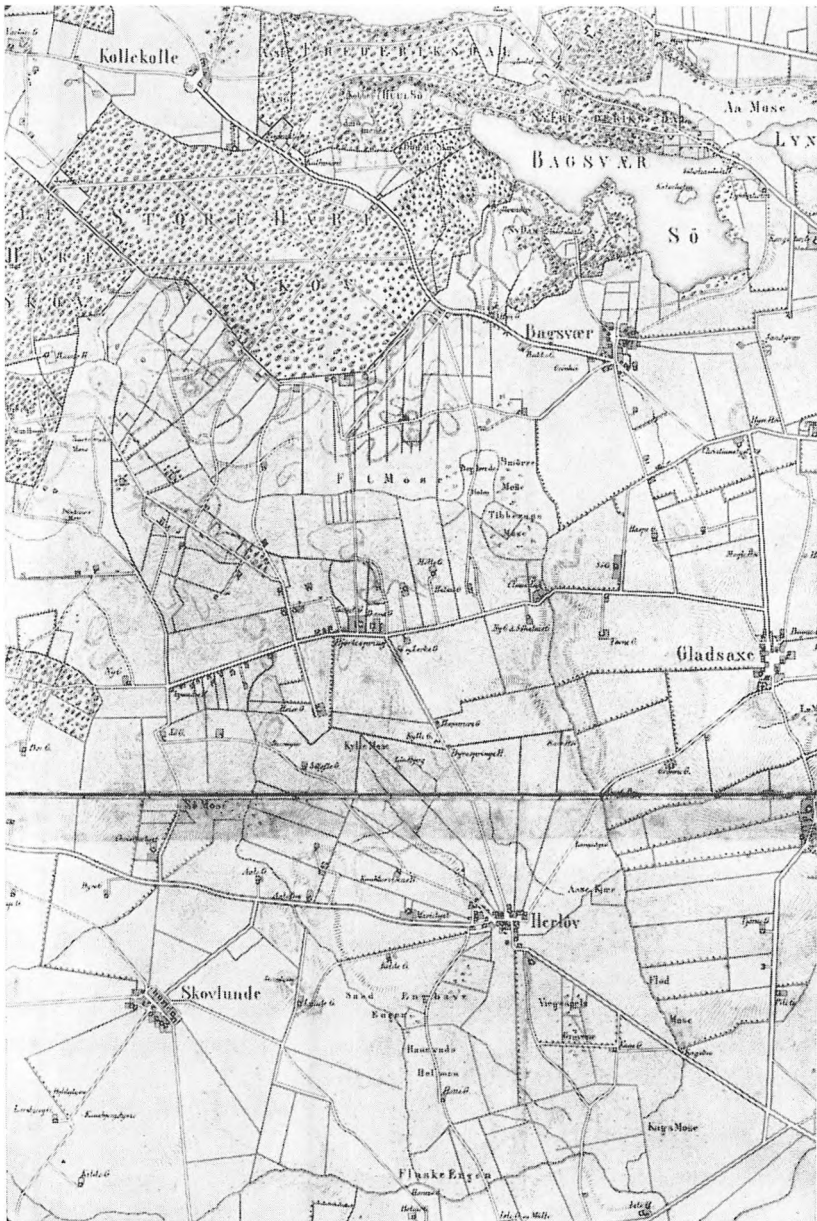
Han er ofte kommet hos sine rige Slægtninge paa Lundegaarden, og mangen Sommerferie er tilbragt her og paa Fabrikken. En af Medejerne af Fabrikken, Søren Aabye, der ogsaa var en rig Klædekræmmer, havde staaet Fadder til Søren Kierkegaard og givet ham sit Navn Søren Aabye. Ogsaa Agerskov tilhørte den kierkegaardske Familie gennem sit Ægteskab. 1831 blev endelig Søren Kierkegaards Svoger, Assistent i Nationalbanken H. F. Lund, Historikeren Troels Lunds Fader, Ejer af Resterne af Fabrikken. Familien Kierkegaard havde altsaa paa mange Maader stærk Tilknytning til Sognet og i Særdeleshed til Søborg, og der er ingen Tvivl om, at den rige og begavede Slægt har spillet en Rolle her.

Fabrikken eller Gaarden skal ogsaa have været Skueplads for en trist og skæbnesvanger Begivenhed i Søren Kierkegaards Liv²⁹).

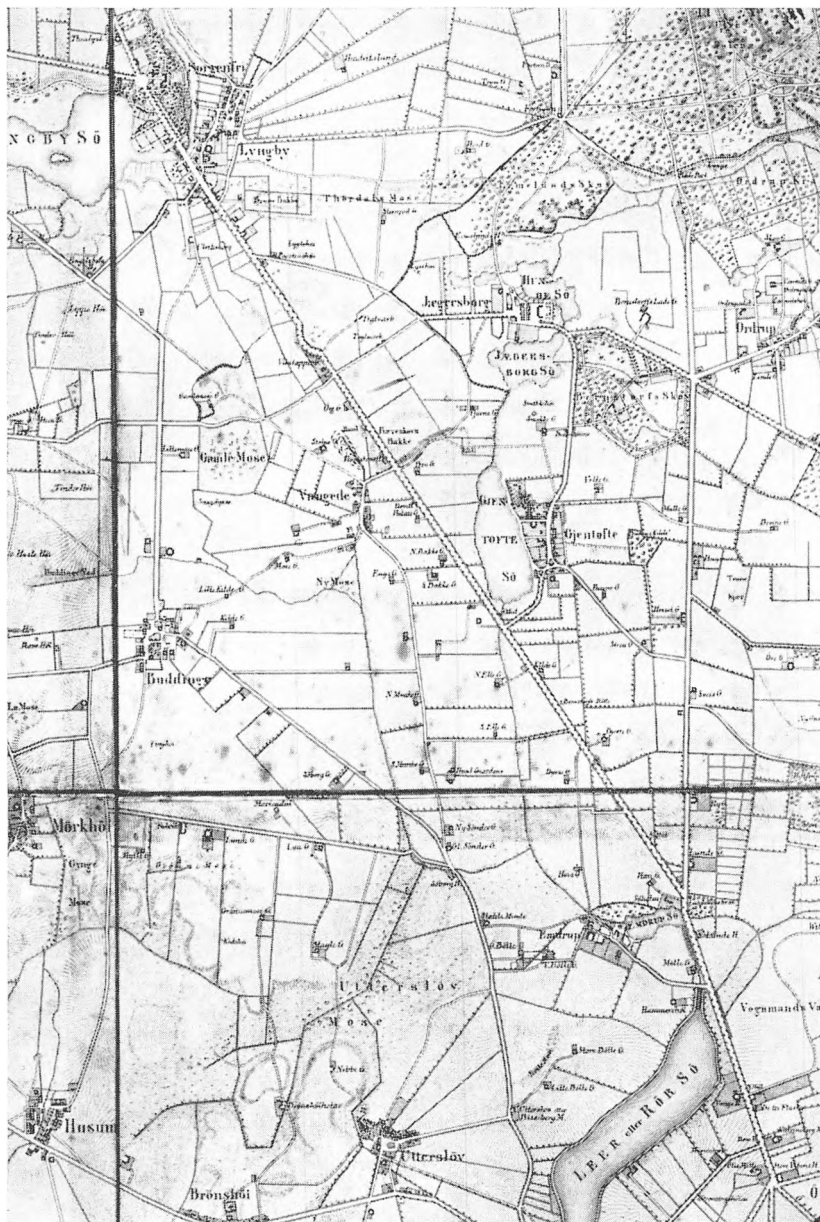
Som Dreng krøb han en Dag op i et Træ paa Fabrikkens eller Gaardens Grund, men var saa uheldig at falde ned og slaa Ryggen slemt. Han mente selv, at dette Fald var Oprindelsen til den Svaghed, der fulgte ham hele Livet, og som antagelig var medvirkende til hans tidlige Død 42 Aar gammel 1855. Faldet forarsagede en Rygsvaghed, der med Aarene blev værre. Sin sidste Tid havde han vanskeligt ved at gaa. Han traadte ikke, hvor han vilde, og faldt ofte om.

Men som sagt. Lidt efter lidt forsvandt altsaa Resterne af den store Virksomhed. Saa sent som 1844 finder man dog Fabrikken afsat paa et Kort over Københavns Omegn²⁹).

I mange Aar var det kun Vejens Navn — Fabriksvej — der mindede om den fordums Storhed. En skønne Dag forsvandt ogsaa dette Spor, og man ændrede Vejens Navn til Gladsaxevej. Endnu 1909 anvender Amtsraadet Navnet Fabriksvej, mens Sogneraadet var gaaet over til Brugen af Navnet Gladsaxevej.

Nr. 28. Adolph Bulls Kort

fra 1843—44 (kgl. Bibliotek)

Men den Dag i Dag er Jorden paa dette Sted fuld af Sten og Murstensbrokker, og gamle Mønter i Jorden minder ogsaa nu og da om fordums Virke.

Spadserer vi hen ad Gladsaxevej og standser ud for Sportspladsens Parkeringsplads og vender Blikket mod Syd, har vi Stedet foran os, hvor i sin Tid saa rig en Virksomhed laa. Nu er Jorden dækket af frodige Kornmarker. Men engang har de store Bygninger optaget det hele Omraade. Larm har lydt fra de mange Maskiner.

Her synes det i alt Fald at slaa til, hvad der staar i den gamle Vise: Om hundrede Aar er alting glemmt.

DET NYE AARHUNDREDE

Med Aarhundredskiftet bankede den nye Tid paa Dørene til vor Kommune. Det begyndte at bryde, gære og vokse som paa en Aprildag. Intet Under at Sogneraadet til en Begyndelse stod noget famlende over for alle disse Kræfter.

Bagefter kan vi se, at det var Landkommunen, der var ved at skifte Ham og opstaa som en Forstadskommune. Men paa dette Tidspunkt var det ikke saa lige en Sag at se, hvor det bar hen.

Sogneraadet mente, at der burde udvises Forsigtighed. Der kom saa mange Ønsker om saa meget nyt, som man ikke havde kendt paa Landet, og alt det nye kostede saa mange Penge.

At Sogneraadet efterhaanden dog i nogen Maade fulgte med Udviklingen, viser de efter Børnetallets Størrelse ret imponerende Landsbyskoler i Bagsværd, Herlev og Buddinge, der blev bygget først i det nye Aarhundrede.

Da Udviklingen ikke fulgte de samme Baner i de gamle Byer, vil vi nu betragte hver By for sig og undersøge, hvilke Ændringer der skete, og hvordan Livet kom til at forme sig.

HERLEV

Tidligere er omtalt den gamle Kirke og de ejendommelige Overleveringer, der knytter sig til denne ærværdige Bygning. Foruden Kirken har Herlev endnu en gammel Institution, nemlig Kroen. Den første Krobevilling gaar helt tilbage til 1672, da en afdanket Rytter ved Navn Christen Christensen fik Ret til at drive Kro paa Hjortespring Gods. Kgl. Bevilling fik Kroen 4. Januar 1731³⁸⁾. Da laa Bygningen i alt Fald i Herlev.

Ved Aarhundredskiftet laa Herlev i Spidsen for Udviklingen. Byen havde Jernbanestation, og dette medførte et vist Ønske om at gøre Landsbyens Udseende mere byagtig^{a)}.

Ved den Tid havde Herlev det store Ønske at faa en Gangsti fra Frederikssund Landevej til Herlev Station og Gangstianlæg langs Landevejen samt Gadebelysning, „saa Herlev kunde være værdig en Nutidens Landsby“, som der staar i Andragendet.

Sogneraadet var ikke glad ved at gaa ind paa denne Flothed, og i første Omgang svarede man, at saadanne Anlæg vilde koste flere Tusinde Kr. og langt overstige Kommunens økonomiske Evner. Herlev gav dog ikke op, og i Marts 1902 svarer Sogneraadet, at hvis samtlige Lodsejere er enige og vil betale efter Landvæsenkommissionens Bestemmelse, vil Sogneraadet gaa med til dette.

1903 blev det endelig ordnet saadan, at Sogneraadet gik ind paa at bekoste 12 Stykker Lygtepæle med Lygter anskaffet og opstillet paa Amtsvejen i Herlev under Forudsætning af Amtsraadets Samtykke og mod, at Beboerne selv forsyner Lygterne med Brændselsmateriale, tænder og slukker Lygterne samt vedligeholder dem.

Næste Ønske var et Vandværk. Ønsket kom fra Herlev Grundejerforening 1904. Med 9 Stemmer mod 2 vedtog Sogneraadet

a) Banen aabnedes 1879 til Frederikssund.

at imødekomme Andragendet, dog saaledes, at den Sum, som Amdsraadet skal ansøges om at sanktionere, ikke maa overstige 30.000 Kr., samt at der bliver læst en Deklaration paa mindst 10 Ejendomme i Herlev som Garanter over for Kommunen for hele Ydelsen.

1905 blæste der en blidere Vind fra Sogneraadets Side, og med 6 Stemmer mod 5 frafaldt man Kravet om Tinglæsning af Deklarationen.

Endelig trængte Byen til Kloakering. 1905 forelaa Overslag over Udgifterne ved Anlægget af Kloakeringsanlæg gennem Herlev By. Udgiften ansloges til 11.200 Kr. Omkostningerne blev dog noget større.

Alle disse Forbedringer gav Byen Vækst, Indbyggertallet voksede, og dette gav sig især Udslag i den gamle Landsbyskole, hvor Børnetallet var stærkt stigende. 1904 ansatte man derfor foruden Læreren en Lærerinde ved Skolen. Lønnen for hendes Arbejde blev sat til 600 Kr. aarlig plus 100 Kr. i Huslejegodtgørelse, da der ikke kunde skaffes Lejlighed til hende i den gamle Skole. Skolen var opført 1860 (indviet 21. September 1860) og kostede da 3450 Rdl., en ret anselig Sum i de Tider, men Pladsen var for lille, selv om man ikke kunde sige, at Bygningen havde udtjent.

Fremfor at lappe og bygge til vedtog man da 1906 at bygge nye Skoler i Herlev og Bagsværd samtidig. Der købtes en Grund paa 10.000 Kvadratalen à 40 Øre. Som Arkitekt antoges Mandrup-Poulsen. Skolen forsynedes med moderne Centralvarme- og Badeanlæg. Der blev anlagt Have og skaffet Inventar. Disse Anlæg forøgede Udgifterne ganske betydeligt; men saa havde Herlev ogsaa en efter sin Tid smuk, moderne og rummelig Skole.

Men ogsaa Hjortespring vilde gerne følge med Tiden. 1904 blev der anlagt Gangsti paa en Del af Strækningen Herlev-Hjortespring, idet Grøften overdækkedes ved Hjælp af Rørlægning, og Stien anlagdes ovenpaa. 1906 begynder man at arbejde paa at faa eget Vandværk.

Derimod var Skoleforholdene rigtig gode, idet Hjortespring saa sent som 11. Oktober 1893^a) havde faaet indviet en ny Skole, der foreløbig kunde dække Byens Krav. 1904 solgtes Skolelodden.

a) Mens den nye blev opført, var Skolegangen igen forlagt til „Kildegaard“ Sommeren 1893.

SØBORG

Ødemarken

Mange forbinder ved Navnet Søborg Forestillingen om Ruinerne af en gammel Borg med Voldgrave og favnetykke Mure. Ruiner af en saadan Borg finder man i Byens berømte Navne Søborg i Nordsjælland Syd for Gilleleje.

Hvem har ikke læst Ingemanns Skildring af det skumle Fængsel, hvor Ærkebiskop Jens Grand henlevede sine Dage, til Morten Madsvend hjalp sin Herre til Friheden?

Men saadan er det ikke med vort Søborg. Intetsteds finder man Ruiner af en Borg eller et Slot. Ej heller melder Arkiverne om nogen Borg. Vi kan roligt fastslaa, at fra en saadan Borg stammer Byens Navn ganske sikkert ikke.

Dette betyder dog ikke, at Byens Navn ikke er gammelt, selv om Navnet i Ælde ikke kan maale sig med Navnene paa de gamle Bondebyer.

Paa Rigsarkivet finder man de saakaldte Markbøger fra Aaret 1682. Tager man Bogen frem fra Gentoftte Sogn og finder Vangede By, vil man se, at den Del af Vangedes Jord, som strækker sig ned mod Søborg Mose, bærer Navnet Vangede Søborrevang. Paa samme Maade kan man finde, at Buddinges Jord ned mod Mosen hedder Buddinge Søborrevang. Endelig viser Markbogen for Brønshøj Sogn, at der ogsaa findes et Emdrup Seborevang. At sige, hvad dette Søborre betyder, er ikke saa lige en Sag. Men antagelig finder vi Forklaringen i den gamle Tingbog fra 1625. Her læser vi Navnet Søeberg. Det maa altsaa antages, at Søborre længere tilbage i Tiden har haft Formen Søeberg, sandsynligvis en Hentydning til de høje Skrænter, der findes omkring Søen. I ældre Tid havde man den Vane, at selv mindre Bakker og Skrænter kaldtes Bjerger. Vi taler endnu om Bispebjerg og Frederiksberg.

Parcel No.	Area	Owner
No. 1	1000	[unclear]
No. 2	1000	[unclear]
No. 3	1000	[unclear]
No. 4	1000	[unclear]
No. 5	1000	[unclear]
No. 6	1000	[unclear]
No. 7	1000	[unclear]
No. 8	1000	[unclear]
No. 9	1000	[unclear]
No. 10	1000	[unclear]
No. 11	1000	[unclear]
No. 12	1000	[unclear]
No. 13	1000	[unclear]
No. 14	1000	[unclear]
No. 15	1000	[unclear]
No. 16	1000	[unclear]
No. 17	1000	[unclear]
No. 18	1000	[unclear]
No. 19	1000	[unclear]
No. 20	1000	[unclear]
No. 21	1000	[unclear]
No. 22	1000	[unclear]
No. 23	1000	[unclear]
No. 24	1000	[unclear]
No. 25	1000	[unclear]
No. 26	1000	[unclear]
No. 27	1000	[unclear]
No. 28	1000	[unclear]
No. 29	1000	[unclear]
No. 30	1000	[unclear]
No. 31	1000	[unclear]
No. 32	1000	[unclear]
No. 33	1000	[unclear]
No. 34	1000	[unclear]
No. 35	1000	[unclear]
No. 36	1000	[unclear]
No. 37	1000	[unclear]
No. 38	1000	[unclear]
No. 39	1000	[unclear]
No. 40	1000	[unclear]
No. 41	1000	[unclear]
No. 42	1000	[unclear]
No. 43	1000	[unclear]
No. 44	1000	[unclear]
No. 45	1000	[unclear]
No. 46	1000	[unclear]
No. 47	1000	[unclear]
No. 48	1000	[unclear]
No. 49	1000	[unclear]
No. 50	1000	[unclear]
No. 51	1000	[unclear]
No. 52	1000	[unclear]
No. 53	1000	[unclear]
No. 54	1000	[unclear]
No. 55	1000	[unclear]
No. 56	1000	[unclear]
No. 57	1000	[unclear]
No. 58	1000	[unclear]
No. 59	1000	[unclear]
No. 60	1000	[unclear]
No. 61	1000	[unclear]
No. 62	1000	[unclear]
No. 63	1000	[unclear]
No. 64	1000	[unclear]
No. 65	1000	[unclear]
No. 66	1000	[unclear]
No. 67	1000	[unclear]
No. 68	1000	[unclear]
No. 69	1000	[unclear]
No. 70	1000	[unclear]
No. 71	1000	[unclear]
No. 72	1000	[unclear]
No. 73	1000	[unclear]
No. 74	1000	[unclear]
No. 75	1000	[unclear]
No. 76	1000	[unclear]
No. 77	1000	[unclear]
No. 78	1000	[unclear]
No. 79	1000	[unclear]
No. 80	1000	[unclear]
No. 81	1000	[unclear]
No. 82	1000	[unclear]
No. 83	1000	[unclear]
No. 84	1000	[unclear]
No. 85	1000	[unclear]
No. 86	1000	[unclear]
No. 87	1000	[unclear]
No. 88	1000	[unclear]
No. 89	1000	[unclear]
No. 90	1000	[unclear]
No. 91	1000	[unclear]
No. 92	1000	[unclear]
No. 93	1000	[unclear]
No. 94	1000	[unclear]
No. 95	1000	[unclear]
No. 96	1000	[unclear]
No. 97	1000	[unclear]
No. 98	1000	[unclear]
No. 99	1000	[unclear]
No. 100	1000	[unclear]

Kort
over
HøVEDS BYES JORDER
fra
Høveds Byes Amt i
Kroglunde Herred, opmaalt
i Aaret 1809 af [unclear]

[unclear]
[unclear]
[unclear]
[unclear]

Da Byen Søborg mange Aar efter byggedes, opførtes de mange Huse paa Vangede Søborre Vang, Buddinge Søborre Vang og Emdrup Sebore Vang, men inden den Tid havde Navnet Søberg eller Søborre gennemløbet en Forvandling og var blevet til Søborg.

Antagelig er det første Hus i Søborg bygget 1587. 15. Juni dette Aar³⁰) gav Frederik den Anden Befaling til „at udgrave og rydde Oterslev Sø“. Af Lensregnskabet kan man se, at det var en temmelig omstændelig og kostbar Historie. Ogsaa de Buddinge Bønder har sikkert været tilsagt til Arbejde. De staar dog ikke nævnt, for som Kronens Bønder maatte de møde til Arbejde, naar Kongen bød.

Da nu Søen var rensat, ansattes der en Damvogter og Fiskemester ved Søen, og der byggedes en Embedsbolig til ham paa Emdrup Seborevang. Antagelig er Huset bygget samme Aar, som Søen blev rensat, og i dette Hus finder vi Begyndelsen til det nuværende Søborg.

Huset staar nævnt adskillige Gange i saa vel Tingbøgerne som i Lensregnskaberne. 1607 omtales „Kongens Fiskehus ved Emdrup“, 1625 Søbergs Hus og 1627 Søborrehus.

Vandet i Søen blev i Trærender gennem Emdrup Sø ført ind til Byen og anvendtes til Byens Vandforsyning. Desuden forsynedes Kongens Bord med Fisk fra Søen.

Tilførselen af Vand fra Søen var dog ikke videre stabil; for om Vinteren frøs Vandet, og om Sommeren tørrede Søen til Dels ud.

I Nærheden af Damvogterboligen var der bygget en Sluse, der skulde holde Vandstanden i en bestemt Højde, og den havde Damvogteren Tilsynet med.

Bønderne var ikke glade for den høje Vandstand, som Slusen var Skyld i, og der findes en Mængde Klager fra Bønderne over, at den høje Vandstand ødelagde deres Enge, saa de ingen Græs fik. 30. Juni 1691 klager Husum Bymænd over den Skade, som gøres paa deres Enge af Københavns Springvand ved Søborghus-Utterslev Sø kaldet.

De gamle Tingbøger beretter, hvordan Bønderne forsøgte at bestikke Damvogteren til at sænke Vandstanden, saa Engene kunde blive tørre.

1625 behandlede en Sag³⁰) mod Damvogter Oluf Poulsen.

Han anklagedes for i 2 Aar at have modtaget 2 Daler af de Husumbønder for at lade Vandet løbe af Søen, saa de kunde komme til deres Enge.

1634 gik det galt for en Damvogter i Søborghus. Hans Navn var Rasmus Graver. De Husum Mænd havde givet ham en Speciedaler og 1 Td. Korn, for at han skulde lukke Vandet ud af Søen, men trods den gode Betaling nægtede han at gøre det, førend Bønderne i Brønshøj og Buddinge ogsaa havde givet ham deres Part. Men saa hævnede de Husum Bønder sig ved at anmelde ham til Øvrigheden for at have modtaget Bestikkelse, og han blev indsat i Blaataarn, skønt han jo ikke havde lukket Vandet ud.

Under Svenskekrigene led Gladsaxe Sogn særlig haardt, og der var knap et ordentligt Hus tilbage i Kommunen.

Synsforretningen efter Svenskekrigene 1660 lyder saaledes:

„Utterslev Sø ligger tør og øde, Slusen og Broen, som der have været, er i Fjendens Tid ruineret og bortkommet“.

Det var ikke noget fedt Embede at være Damvogter i Søborghus, selv om Indehaveren af Embedet 1632 i Regnskaberne hører til Københavns Slots Personale. For at bøde lidt paa den magre Indtægt fik Damvogteren 1657 en Slags Ret til at holde Kro, og en saadan har været paa samme Sted lige til vore Dage.

Der foreligger Krobevillinger³⁹⁾ fra 10. Marts 1679 udstedt af Amtmand v. Kørbitz og 1683, men kongelig Bevilling fik Kroen først 13. Januar 1721.

Kroen havde en god Beliggenhed ved Frederiksborgvej, der blev anlagt paa Christian den Fjerdes Tid, og fik efterhaanden Ry som et af Omegnens Traktørsteder.

I en Bog fra 1760 „Den grønne April“ finder man paa Titelbladet et grønmalet Kort over Københavns nærmeste Omegn, og her findes ogsaa Traktørstedet Seborg.

I Kroen er det tit gaaet livligt til, og et broget Liv har udfoldet sig her. Bønderne kørte dengang nødigt forbi en Kro, saa her har været Larm af drukne Bønder, ridende Godtfolk, Omløbere og Tiggere, som det vrिमlede af paa den Tid. Slagsmaal har hørt til Dagens Orden.

I Følge Markbogen laa der 1682 foruden Kroen et Kirkehus

Nr. 29. Søborghus Kro før Nedrivningen

ved Søborre Vangen. Huset tilhørte Gladsaxe Kirke og beboedes nævnte Aar af en Mand, der hed Hans Andersen.

Faktisk var Kroen og dette Hus de eneste Bygninger i Søborg i Aarhundreder. Mellem Kroen og Buddinge laa Byens Jorder og Overdrevet. Ved Foraarstid gik Buddinge Byhyrde gennem Byen, mens han tudede i Hornet; saa kom Bønderne ud med deres Kreaturer — nogle usle, smaa, magre Dyr. Det var en billig Maade at faa Kreaturerne passet paa. Een Mand ordnede det hele.

Naar Kornet hen paa Sommeren var høstet paa Bymarken, og Ledene aabnet — man opgav Ævred, som det hed — holdt Hyrden til der, og da laa de yderste Marker og Overdrevet hen som en Ørken, kun gennemskaaret af dybe Hjulspor, der skulde forestille Vejene til Buddinge, Gladsaxe og den øvrige Omverden.

Egentlig har der været ganske kønt ved Kroen. Sokkelunden laa jo næsten udenfor, den dækkede Arealet fra Mosen og op til den nuværende Gladsaxevej. Paa den anden Side laa Emdruplunden og naaede over til Landsbyen Emdrup. Endelig var der ikke langt til de nærmeste Landsbyer: Vangede, Emdrup, Utterslev og Buddinge.

Og Søen laa jo udstrakt uden for Vinduerne.

Men mellem Kroen og Landsbyerne fandtes hverken Gaarde eller Huse, naar man lige undtager Tinghuset, der 1650 blev bygget henne paa Tingstedet ved Tinghøj. Hver Torsdag var der Ting, og da kom Folk dragende fra fjern og nær over de øde Marker. 1683 flyttedes Tingstedet til Ballerup, og Tinghuset forfaldt.

Saadan laa Søborrevang hen til ca. 1770, da den store Udskiftning tog sin Begyndelse.

Bondebebyggelsen

Allerede 1770³¹⁾ ansøger 8 Bønder i Buddinge Kongen om Tilladelse til at faa deres Jord udskiftet af Fællesskabet for at flytte ud paa Buddinge Mark.

Og fra Juni 1773³¹⁾ foreligger en Ansøgning fra 5 Gaardmænd i Buddinge. De søger om Bygningshjælp, saa de kan udflytte deres Gaard: 50 Rdl. hver samt Egetømmer til 60 Stolper à 4 Alen m. m. samt Eftergivelse af Matrikelskatten i 2 Aar.

Og nu kom der Liv paa de øde Marker. Der blev en Byggen og Arbejden. Oven i Købet gav Kongen en ekstra Belønning til hver Bonde, der flyttede helt ud paa Overdrevet.

Paa Lundevangen, hvor der endnu var lidt Trævækst fra Sokkelunden, blev Lundegaarden opført (Matr. 5). I Udlængerne kan man endnu se gammelt Egebindingsværk — ikke umuligt, at noget stammer fra den første Gaard.

Søborggaard (Matr. 1) byggedes mellem nuværende Runebergs Allé og Wergelands Allé.

Laugaard (Matr. 2) i den nuværende Allé af samme Navn.

Maglegaarden (Matr. 3) blev opført paa den gamle Magleaaas.

I alt blev der efterhaanden bygget 12 Gaarde paa det Omraade, vi nu kalder Søborg.

Da de gamle Navne er bevarede i Veje, Alléer eller paa anden Maade, har Navnene en vis Interesse.

4 Gaarde er allerede nævnt.

De øvrige var:

Grønnemosegaard eller i ældre Tid Grønnegaard (Matr. 4).

Høje Søborg (Matr. 25).

Søborghøj (Matr. 24 og senere ogsaa Matr. 10).

Kildebakkegaard (Matr. 18 og 19).

Christianevej (Matr. 20).

Hyllegaarden, senere Hyldegaarden, opført paa Hyllevang (Matr. 6).

Hannedal (Matr. 26 og 27).

Marielyst (Matr. 23, 10a, 11a, 12b og 13a).

Den sidste Gaard er ingen egentlig Udflyttergaard, men en Gaard, der blev sammenkøbt i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede af Brændevinsbrænder og Dannebrogsmænd I. Møller. Fra 1880—90 var Ejeren af Marielyst, Nicolaus Møller, Sogneraadets Formand. Dengang beroede Sogneraadets Arkiv paa Formandens Loft, og Formandens Datter, den lille Edel Møller, der da var 9 $\frac{1}{2}$ Aar gammel, benyttede nu og da Lejligheden til at forsyne de tomme Sider af de gamle Protokoller med nogle allerkæreste Tegninger af Heste. Nedenunder skrev hun med smuk Skrift: Edel Møller, 9 $\frac{1}{2}$ Aar gammel.

Da al Jorden i Søborg har tilhørt Buddingegaarde, er alle Matrkelnumre den Dag i Dag Buddingenumre, og Tallet angiver, hvilken Gaard ens Jord stammer fra. Saaledes er alle 1 Numrene Jord fra Søborggaard, 2 fra Laugaard, 3 fra Maglegaard, 4 fra Grønnemosegaard, 24 fra Søborghøj o.s.v.

Hver af disse Gaardes Historie er det jo muligt at følge fra meget gammel Tid.

Vi vælger at foretage nogle Strejftog ind i Lundegaardens Historie. Gaarden blev for nogle Aar siden købt af Gladsaxe Kommune, og dens Dage er sikkert talt.

Gaarden har som tidligere nævnt haft sin Beliggenhed i Bondebyen Buddinge i Aarhundreder. Dens Nummer paa det gamle Udstykningskort fra 1770 er Nr. 20, saa vi kan nogenlunde stedfæste dens Beliggenhed.

Manden, der rev Gaarden ned i Buddinge og flyttede den ud paa den øde Lundevang, hed Peder Pedersen, ofte i Skøderne kaldt den Ældre til Forskel for Sønnen af samme Navn, der kaldes den Yngre og overtog Gaarden 1804. Hvornaar Gaarden blev flyttet ud, lader sig ikke nøjagtigt sige, da Udskiftningsprotokollerne for

Gladsaxe Kommune er forsvundne. Men meget taler for, at det skete 1774. Peder Pedersen den Yngre solgte allerede 1805 Lunde-gaarden til Urtekræmmer Smidt. I Handelen betingede han sig „Undertag“, som det dengang hed. Han skulde have Mælk, Korn, Flæsk m. m. fra Gaarden og desuden Kørsel efter Præsten, saa tit han ønskede det.

Urtekræmmer Smidt kunde ikke magte Bedriften og maatte allerede 1807 lade Gaarden sælge paa Tvangsauktion. Ved Auktionen meddeler Smidt, at han ikke ejede Gaarden alene, men sammen med Madame Dorothea Hansen. Madame optræder dog ikke selv, men repræsenteres af et Par Fuldmægtige fra det kgl. Rentekammer, som varetog hendes Interesser.

Man finder følgende Tilføjelse i den gamle Skødeprotokol:

„Hr. Fuldmægtig Erichstrup i det kgl. Rentekammer var mødt og fremlagde til Forevisning en Fuldmagt fra Madame Dorothea Hansen“.

Hvem denne Madame er, har det ikke været muligt at opklare.

Paa Tvangsauktionen blev Kammerraad Peter Jensen Giersing den lykkelige Ejer af Lundegaarden for 5260 Rdl.

Nu kommer vi ind i Gaardens Glansperiode. Allerede Aaret efter købte den rige Silke- og Klædekræmmer Anders Andersen Kierkegaard nemlig Lundegaarden for 10.000 Rdl. Kierkegaard var en Fætter til Søren Kirkegaards Fader, og paa det Tidspunkt, da han købte „Lystgaarden“, som den kaldes under hans Ejerskab, havde han allerede paabegyndt Opførelsen af Fabrikken „Enigheden“ paa det tidligere købte Stykke af Gaardens Jord. Han ombyggede Gaarden. Det gamle Stuehus, der var bygget af Egebindingsværk med Rørtag, blev nedrevet. Det var ogsaa ret tarveligt og ikke egnet til Bolig for den rige Silkekræmmer. En Stue og et Kammer var kun belagt med Sten, de øvrige Værelser havde dog Bræddegulv.

I Stedet opførte han den nuværende monumentale Hovedbygning 1811. 1812 blev det nye Stuehus takseret og brandforsikret for 22.950 Rdl. Bygningen blev opført i 2 Etager og fik 2 Indgange. Fra den ene førte Trappe op til øverste Etage, der rummede en stor Sal og 8 forskellige Værelser. Der er ikke sket megen Forandring med Husets Indretning de mange Aar. Om det saa er

Nr. 30. Lundegaarden. Hovedbygningen

den store aabne Skorsten i Køkkenet, er den der endnu, som da Huset fuldførtes 1811.

Ogsaa Gaardens øvrige Bygninger ombyggedes og udvidedes, og alle Gaardens Bygninger takseredes til 32.250 Rdl.^{a)})

Det var ikke mange Aar, den rige Handelsfyrste kunde nyde Livet paa sin Lystgaard. Allerede 1816 døde han; men da var det gaaet stærkt tilbage med hans Rigdom. Statsbankerotten 1813 gjorde Ende paa megen Velstand her i Landet og ogsaa paa Kierke-

a) Overleveringen melder om en vis Forbindelse mellem Frederik den Sjette og Lundegaarden. Det har hidtil ikke været muligt at finde denne Forbindelse. Kan Kongen ikke have besøgt den rige Kræmmer for at se den store Fabrik og været Gæst paa Lundegaarden? Muligvis kan Overleveringen stamme herfra.

Nr. 31. Den aabne Skorsten i Køkkenet
paa Lundegaard

gaards, og det er ikke underligt, naar vi hører, at Pengesedlerne sank til $\frac{1}{200}$ af deres Værdi, og 1813 kunde Landmanden faa 420 Kr. for en Td. Rug, men 1824 ca. 4 Kr.

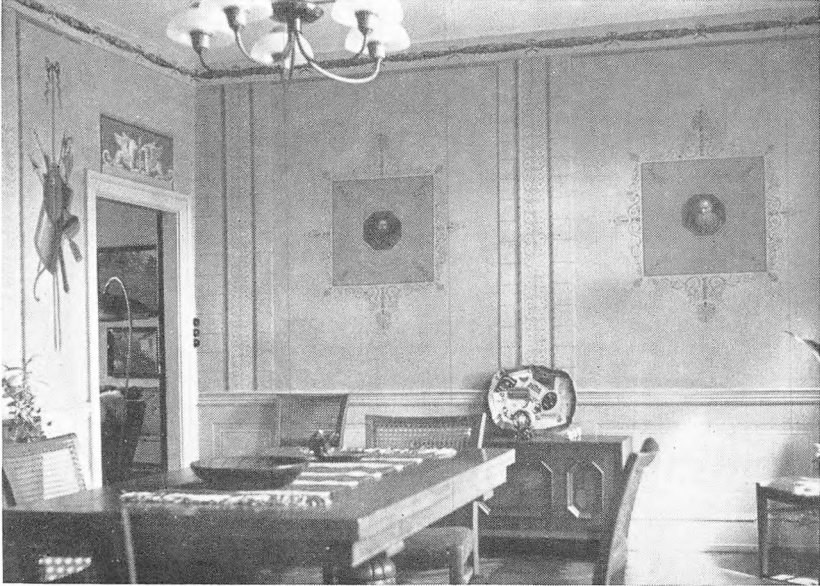
Enken maatte pantsætte Gaarden til Grosserer Søren Fack, der til sidst selv overtog den og solgte den til Grosserer Peter Thuesen. — Han kunde heller ikke klare Vanskelighederne, og 1827 kom Gaarden for 2. Gang paa Tvangsauktion.

Selv om de øvrige 11 Gaarde ikke kan fremvise en saa afvekslende og farverig Historie, kan Lundegaarden dog nok staa

som Bevis paa de gyldne Tider, Landmændene oplevede under Napoleonskrigene, og senere de tunge, fattige Aar efter Statsbankerotten.

Og vi springer saa disse Aar over og standser lige før Aarhundredskiftet ved Aarstallet 1890, men inden skal vi foretage en Tilbagetur til Aaret 1798, da Søborg Mose blev draget frem i Rampelyset.

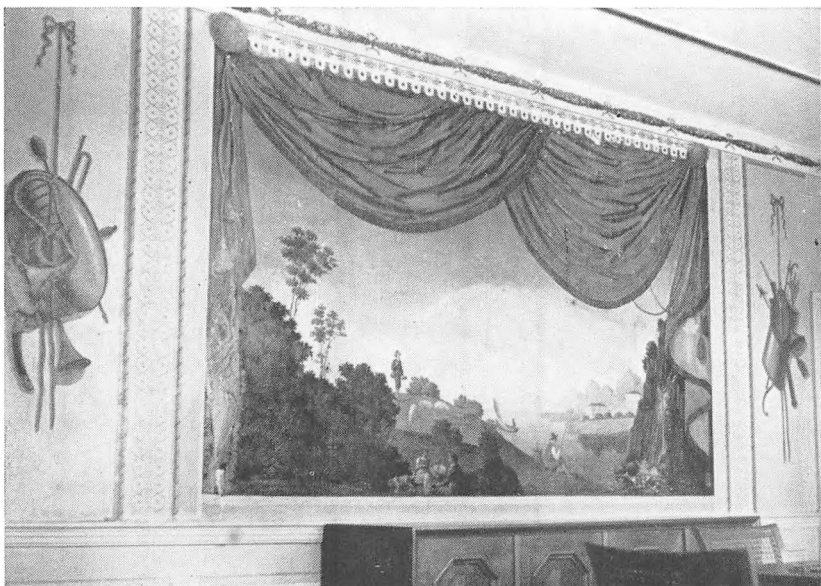
1798 forsøgte man at faa Søborg Mose bortforpagtet til Tørveskæring²²). Københavns Vandforsyning og Brandvæsen var i høj Grad interesseret i denne Plan, da Søen var Hovedleverandør til Københavns Vandforsyning, og man haabede ved Tørvegravning at faa Mosen mere vandholdig og driftsikker. Paa tørre Somre var det især galt med Vandtilførselen. Man havde udregnet, at Mosen aarligt i 30 Aar kunde give 64.000 Læs Tørv, en god Hjælp til Hovedstadens Brændselsforsyning.

Nr. 31. Gamle Vægdekorationer paa Lundegaard

Nr. 32. Gamle Vægdekorationer paa Lundegaard

Nr. 33. Væg i en Stue paa Lundegaard

I den Anledning foretog en Kommission en Besigtigelse af Søen i April 1798. Kroejeren af Søborghus, der var Fiskeforpagter af denne Sø, og flere andre deltog i Synet.

Kommissionens Syn paa Søborg Mose findes i et Brev dateret „Søborghus 1798 April 26“.

Da Brevet tegner et godt Billede af Mosen for 150 Aar siden, citeres en Del af det:

„1. Ved Søborghus er en Damsluse, hvis Vand fra Søen endnu i Dag $1\frac{1}{2}$ Fod løber ud i en Rende forbi Emdrup i sammes Sø.

2. Med 2 smaa Baade before vi det sejlbare Vand i Søen fra Søborghus i Sydsydvest i en længe siden opskaaen Rende af 4 til 8 à 9 Fods Dybde med omtrent 1 Fods løs Mudder og derefter haard Bund. Rendens Brede omtrent 8 Alen og dens Løb fra Grunden bevokset med Aakande Planter. Værtshusmanden og Forpagter af denne og flere Fiskesøer, Hr. Schade, fulgte os paa denne Tur indtil omtrent der, hvor denne Sø deler sig i 2 Arme, nemlig mellem Utterslev, Emdrup, Brønshøj, Husum, Buddinge og Vangede paastødende Marker, og som nogenledes er det halve

af Søens Længde, men hvis Bredde er forskellig fra $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Fjerdingsmil, og angav efter sin Overbevisning især fra for 8 Aar siden, da denne Sø formedelst en meget tør Sommer var gangbar paa de fleste Steder, at paa mange Steder blev af vedkommende Bønder skaaret og bjerget meget god og brugbar Tørv indtil 4 à 5 Fods Dybde, som brændte godt, og gav en hvid Aske uden nogen ubehagelig Stank“.

Trods flere Auktioner bed ingen paa Krogen. Ingen turde løbe den Risiko at forpagte Søborg Mose, og derfor fik den Lov at ligge i Naturtilstand, til den i vore Dage blev forvandlet til den skønne Naturpark, den nu er. Og det skal vi nok være glade ved.

Folketællingslisterne fra 1890 udviser, at de 12 Gaarde stadig findes, og saa er der desuden kommet eet Hus. Dette Hus laa paa Frederiksborgvejen, hvor Erik Bøgghs Allé gaar ud i Hovedgaden. Huset førte Navnet „Hulegaardshus“ og beboedes af 2 Arbejderfamilier. I alt boede der dengang 104 Mennesker i Søborg.

Villabebyggelsen begynder

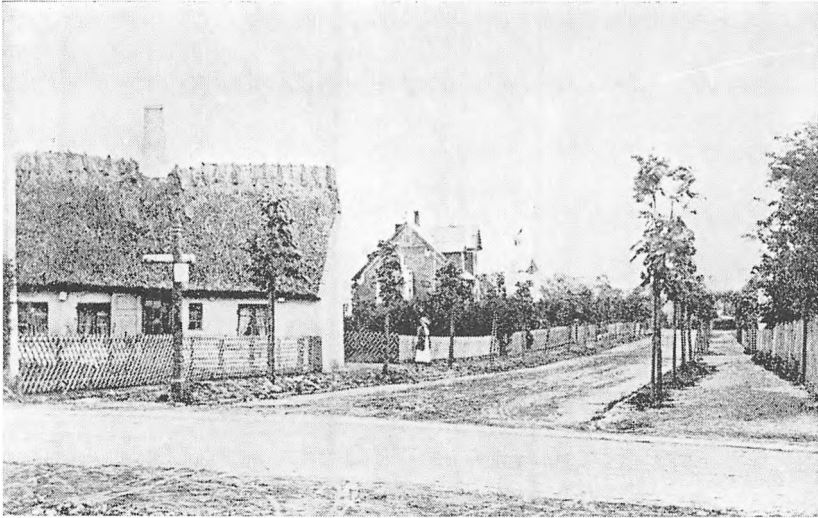
Men kommer vi hen til 1901, er Udviklingen saa smaat begyndt. Da er Laugaarden forsvundet. En Del af Jorden blev købt af et Par Gartnere, der anlagde Mosevej, Laugaards Allé og Kirstens Allé, og Maglegaarden overtog noget. Nu er Folketallet steget til 159 Mennesker, der bor i 11 Gaarde, 7 Huse og 2 Villaer.

1901 havde Søborg dog endnu Bondelandets Udseende. Paa begge Sider af Frederiksborgvejen — den nuværende Hovedgade, der lignede en rigtig gammeldags Landevej — strakte sig frodige Kornmarker, og fra Bakken havde man den frie Udsigt over Byen med de skønne Taarne.

Søborgs enorme Udvikling begyndte med, at et Konsortium 1898 købte Søborggaard af Brændevinsbrænder Larsen. To Aar efter afsattes en Del Veje over Jorden: Søborghus Allé, Frederiksborg Allé, Gladsaxe Allé og Buddinge Allé.

Fra 1901 foreligger et Andragende om Udstykning af Søborggaard i 78 Parceller, og Sogneraadet vedtog at anbefale dette.

1902 købte Konsortiet den Jord, der laa Nord for Frederiks-

Nr. 34. Det første Hus paa Søborg Hovedgade, „Hulegaardshuset“

borgvej i Søborg. Denne Jord havde fra gammel Tid ikke tilhørt nogen Søborg Gaard, idet Skødeprotokollen af 1791 udviser, at Gaardejeren af Hulegaard under Vangede, Hans Larsen, dette Aar købte 4 Tdr. Hartkorn Jord og Grund paa Buddinge Mark ved „Søborre Huus“. Dette Stykke Jord har Matr. 22 af Buddinge. 1801 købte Hulegaardsmanden Matr. 21 af en Værthusholder i København.

Da Hans Larsens Svigersøn Søren Larsen 1824 overtog Huulegaard, fulgte de to Jordstykker i Søborg med, og da var der tillige kommet et Hus, der ganske sikkert maa være „Hulegaardshuset“, der nævnes paa Folketællingslisten 1891 og laa paa Hovedgaden. Trods det, at Hulegaarden laa i Gentofte Kommune, vedblev denne Gaard at eje Søborgjorden Nord for Hovedgaden til 1902, da Konsortiet købte den.

Her anlagde man N. Finsens Allé, C. Blochs Allé og Vilh. Bergsøs Allé og senere de øvrige Alléer Nord for Frederiksborgvej.

Men Syvmilestøvlerne er kommet paa, og der er Fart over Udviklingen.

1903 begynder Salg af Jord omkring Venusvej, Maglegaards Allé, Uranienborg Allé og Mars Allé samt det Stykke, der benæv-

nes Marienborg Kvarteret og omfatter Marienborg Allé, Lykkesborg Allé, Frødings Allé, Wergelands Allé og Runebergs Allé.

Desværre blev alle disse Alléer anlagt paa en fantasiløs og ensformig Maade, parallelle med hinanden i Retning Nord-Syd og uden Hensyn til Terrainforholdene. Og knebent — uden at afsætte Legepladser, for slet ikke at tale om Anlæg eller Plads til et smukt Træ eller en Bænk.

Ogsaa de første Huse var fattige og uskønne. Fagbladet „Arkitekten“ skrev August 1912:

„Hvis ikke en Del af Husene fra den første Byggeperiode var saa grimme — man maa desværre endnu sige dagligdags — kunde Søborg kaldes en Haveby, men til en Haveby hører nu engang Arkitektur af den Slags, som ikke skurrer.

Der er begaaet Forbrydelser i saa Henseender i Søborg“.

De første Nybyggerne var klare herover og ikke uenige med Arkitekterne.

Fra flere Sider blev der gjort meget for at gøre den ny By smukkere.

1907 blev der stiftet en Foredragsforening. Emnet for Aftenens Møde var flere Gange Byggeskik, og adskillige Foredragsholdere talte varmt for denne Sag.

Ogsaa fra anden Side blev der arbejdet. Grundejerforeningen fik dannet en Forskønnelsesforening. Man arrangerede Udstillinger. Og Arbejdet var ikke forgæves. Efterhaanden blev der bygget smukkere, og man fik Øjnene op for god Arkitektur.

Selv om man ikke har kunnet fjerne Fortidens Synder, kan man vel nu med et Udtryk fra H. C. Andersen sige, at Søborg de følgende Aar voksede sig kønnere og kønnere.

Alle Forhold herude var i Begyndelsen meget primitive. Vejene var daarlige, og Kloakering manglede fuldstændig, men trods disse landlige og primitive Forhold voksede Husene op som Paddehatte³³).

1906 blev der givet Byggetilladelse til 25 Huse.

1907 „ „ „ „ „ 27 „

1908 „ „ „ „ „ 27 „

1909 „ „ „ „ „ 29 „

Nybyggerne indsaa snart, at de maatte organisere sig for at faa bedre Kaar, og man fik saa den første Grundejerforening herude.

Fra 19. Maj 1904 foreligger den første Skrivelse fra Søborg

Nr. 35. Søborg Hovedgade med de første Villaer

Villabys Grundejerforening til Sogneraadet. Man søgte om at maatte nedlægge Rør i Grøften paa Gladsaxevej. Sogneraadet bet kostede Halvdelen. Resten og Grøfternes Opfyldning bekostedes af Grundejerne, men kun Overfladevand og Drainledninger maatte føres til Rørene, saa det var altsaa ikke nogen Kloak, man fik.

Aaret efter at Grøfterne var fyldt paa Gladsaxevej, fik Frederiksborgvej samme Behandling, og Gangstier blev anlagt oven paa de fyldte Grøfter.

1904 opstilledes de første Telefonpæle fra Søborghus til Gladsaxe By. Telefonen holdt sit Indtog, og Aaret efter fik Sogneraadet Telefon.

Samme Aar — 1904 — kom der Lys paa Vejene, idet der dette Aar paa Foranledning af „Det af Villakvartererne ved Søborghus nedsatte Udvalg for fælles Optræden i Sager af fælles Interesse“ af Sogneraadet blev anbragt 5 Lygter paa Gladsaxevej og 5 paa Frederiksborgvej.

I Sogneraadets Arkiv findes denne Ansøgning, og da den sikkert ret nøgternt giver et Billede af Forholdene herude de første Aar og de Følelser, der besjælede de første Nybyggere, gengives Skrivelsen nedenfor:

„Det af Villakvartererne ved Søborghus nedsatte Udvalg for fælles Optræden i Sager af fælles Interesse“.

„Enighed gør stærk“.

Søborghus, den $\frac{9}{10}$ 1904.

Til det højtærede Sogneraad for Gladsaxe-Herlev Kommune.

Ovennævnte Udvalg tillader sig hermed at andrage, om der maa blive opstillet

5 Lygter paa Gladsaxevej	}	I Villabyen Søborg.
5 Lygter paa Frederiksborgvej		

Vi tillader os ærbødigst at henvise til, at Villabyen Søborg ikke tæller saa ganske et lille Antal Skatteydere nu, men et efter Forholdene temmelig stort Antal, som alle formener at have Krav paa det meget ærede Sogneraads Velvilje og Interesse. — Ligesom vi formener, at Kommunen har en vis Forpligtelse til at gøre noget for at gavne og hjælpe sine derboende Skatteydere ud over de værst forekomne Ubehageligheder.

Med særdeles Agtelse
Fr. Hans L. Møller.

Man motiverer Andragendets berettigede Fremkomst med, at begge vore Hovedveje henligger i et uigennemtrængeligt Mørke i Efteraars- og Vintertiden, og Vejene ere da af den Grund ret farlige at befare, hvorfor nogle tændte Lygter er af stor Nødvendighed.

I. P. Pedersen,
Udvalgets Formand.

1905 holdt Politiet sit Indtog, idet der ansattes en Politibetjent i Byen.

1906 blev der indlagt Gas i Lygterne — oven i Købet paa Kommunens Regning. Dog vedtog Sogneraadet, at man ikke kunde betale mere end 12 Kr. pr. Lygte for en Vinter. Det følgende Aar forøgedes Lygternes Antal til 17 (9 paa Frederiksborgvej og 8 paa Gladsaxevej).

Juli 1907 nedsatte Sogneraadet et Udvalg til at gennemføre Søborgs Kloakering, og allerede 1908 var man i Gang. Søborg deltes i 3 Distrikter eller Kvarterer: Frederiksborgkvarteret, Magle-

gaardskvarteret og det egentlige Søborgkvarter. Hvert Kvarter havde sin Entreprenør.

I Forbindelsen med Kloakeringen var der saa mange Udgifter, at Sogneraadet maatte rejse et Laan paa 290.000 Kr. — en meget stor Sum for en lille Landkommune i de Dage.

Vandværket voldte i Begyndelsen noget Besvær. Først sikrede man sig Jord ved Vadgaarden, men da Boringerne ikke syntes tilfredsstillende, forsøgte man ved Fabriksvej, og da Resultaterne her var gode, sikrede man sig Grund og byggede Vandværket 1908. Aaret efter toges det i Brug, og efterhaanden førtes Ledningsnettet til Kommunens øvrige Byer.

Dermed havde Søborg baade Kloak, Vand og Gas.

Børnenes Skolegang var et stort Problem for Nybyggerne. Skole fandtes ikke herude. Den nærmeste Skole var Buddinge, der var fyldt til Overbelastning og vanskeligt kunde tage flere. I Laugaards Allé fandtes en lille Privatskole ledet af Frk. Andersen Højer. Det var alt, hvad der var at byde paa. En Del Forældre forsøgte at lade deres Børn fortsætte deres Skolegang inde i Byen, men det havde jo sine store Vanskeligheder.

Buddinge Skole var ny — først taget i Brug 1901. Inden man byggede Skolen, var der Forslag om at lægge Skolen nærmere Søborg, saa at Børnene fra de faa nye Huse der ikke fik for lang en Skolevej, men den almindelige Mening var, at Byggeriet ved Søborggaard aldrig vilde blive til noget videre.

Men det tog Fart, og Forældrene sendte det ene Nødraab efter det andet til Sogneraadet.

August 1904 henstillede Skolekommissionen til Sogneraadet, at man købte Grund til en ny Skole i Søborgkvarteret. Man vred sig. Dog Nøden var stor, hvad skulde man gøre?

Da kom en frelsende Engel Sogneraadet til Hjælp. Oktober 1904 foreligger en Skrivelse fra Frk. Andersen Højer. Hun tilbød heri at undervise et Antal af indtil 60 Børn for en Betaling af 600 Kr. aarlig.

Sogneraadet modtog Tilbudet, stillede dog den Betingelse, at hun skulde binde sig for 5 Aar. Skoledirektionen tiltraadte Planen, dog nedsatte man Tidsrummet til 3 Aar.

Dette Tilbud gav Sogneraadet et lille Pusterum, hvad der nok

kunde gøres nødvendig, naar man erindrer, at man netop paa denne Tid byggede nye Skoler baade i Herlev og i Bagsværd.

1906 kunde man dog ikke godt vente længere med Skolebyggeriet i Søborg. Paa dette Tidspunkt havde den lille Skole i Laugaards Allé 80 Børn i Alderen 7—10 Aar, skønt mange af Søborgs Børn gik i københavnske Skoler.

Sogneraadet nedsatte da et Udvalg til at forberede Sagen.

Paa en ret nem Maade fik man Grunden til Skolen. Ejerne af Søborggaard tilbød Sogneraadet 8000 Kvadratalen til 35 Øre samt 4000 Kvadratalen som Gave til den nye Skole. Enstemmigt vedtog Sogneraadet at modtage denne Gave med Tak.

Senere skete der dog et Mageskifte med en Del af Jorden. Derved muliggjordes det, at Skolen kom til at ligge ved Frederiksborgvej. December 1907 vedtog man at bygge Skolen efter Arkitekt Mandrup Poulsens Tegning. Skolen skulde opføres i Pavillonsystem, der dengang var ret moderne. Foreløbig blev der opført 2 Bygninger. I Bygningen langs Frederiksborgvej blev Bolig for Førstelæreren, Gymnastiksal og Folkebad, og i en Pavillon ved Frødings Allé indrettedes 4 Klasseværelser.

Skolen indviedes 27. Februar 1908 og toges i Brug først i Marts s. A.^{a)} med et Elevtal paa 250, fordelt i 8 Klasser, men allerede ved Aarets Slutning var Elevtallet steget til 346, og man gik derfor i Gang med at bygge Pavillonen ved Wergelands Allé. 31. August 1909 havde Skolen 389 Børn.

Dermed er vi naaet til 1909. Søborg staar nu rustet til at modtage den Strøm af Tilflyttere, der skulde gøre Byen til en københavnsk Forstad. Men Kaarene er blevet blidere. Byen kan nu tilbyde Gas, Vand, Kloak, Skole og Veje. Ogsaa Elektriciteten faar trukket sine Ledninger gennem Sognet i Aarene 1908—09.

Derimod var Trafikforholdene elendige.

Lidt hjalp det, da Linie 5 1905 førtes til Bispebjerg. Selv om det var en lang Spadseretur til „Bjerget“, var det dog kortere end at spadsere til Lygten. Efterhaanden blev der ogsaa etableret kørende Forbindelse mellem Søborg og Sporvognen paa Bispebjerg.

1906 begyndte Slangstrupbanens Tog at rulle ud fra Byen, men

a) Overleveringen angiver 3. Marts.

denne Bane fik ikke stor Betydning for Søborg, da der i de Tider ikke engang fandtes en offentlig Vej til Vangede Station. Folk i Søborg, der ønskede at benytte Banen, havde undertiden Vanskeligheder med at komme til Stationen, da det skete, at den private Sti blev spærret af Ejeren.

1909 foreslaar Postvæsenet, at Navnet Vangede Station ændres til Søborg Station, men Sogneraadet svarer, at da der ikke uden Ekspropriation kan skaffes Vej til Stationen, har Navneforandringen ingen Interesse, især ikke, hvis Navneforandringen ikke medførte postale Forbedringer.

Trods disse Vanskeligheder voksede Byen stadig. 1906 naaede Indbyggertallet til 877. Stigningen fortsattes, og 1911 levede 1579 Mennesker i Villabyen Søborg.

BAGSVÆRD

Denne Bys Historie er i flere Henseender mere rig paa Begivenheder og mere afvekslende end de øvrige Bondebyers i Kommunen.

Det er allerede nævnt, at Bagsværd i et Par Hundrede Aar dannede sit eget Sogn med egen Kirke og Kirkegaard.

I det 17. og 18. Aarhundrede var Byens Skæbne omtumlet. Snart var den Kongens Ejendom, snart en Del af Frederiksdal Gods, og først 1735 kom Bagsværd ind i mere smult Vande, idet Byen da som Kommunens øvrige Byer blev Kongens Ejendom.

Der er ogsaa berettet, at Bagsværd indtil 1717 kunde prale med at have Kommunens største Gaard.

Allerede 1668 omtales en Kro i Bagsværd, „beliggende i Hareskoven ved Frederiksborg Landevej“. 1. Maj 1678 fik Jacob Jensen af Dronningen Bevilling til at drive Kro. Prinsesse Sophie Hedevig fornyede denne Tilladelse 1718 og 1731, men nogen kgl. Bevilling synes Kroen aldrig at have faaet³⁸). I mange Aar var der knyttet et betydeligt Landbrug til Kroen.

Skole fik Byen allerede 1721, da Prinsesse Sophie Hedevig byggede den saakaldte Prinsesseskole. En gammel Journal³⁹) over Skolebesøg i Gladsaxe Sogn meddeler, at dette Skolehus 1817 blev nedbrudt og igen opbygget og udvidet. Omkring 1840 afløstes denne Skole af en endnu mere rummelig Bygning. Biskop Mynster visiterede Skolen 1844 og skriver i sin Visitatsbog: „Skolehuset er nyt og rummeligt, men skal være slet bygget“. Denne Skole fik dog kun en kort Levetid, idet den totalt nedbrændte 30. November 1853 sammen med en Del Gaarde og Huse.

Atter opførtes — sikkert paa samme Sted — Bagsværds 4. Skole, der saa 1906 afløstes af den nye Bygning paa Hovedgaden.

Nr. 36. „Viktoria“, Bagsværd

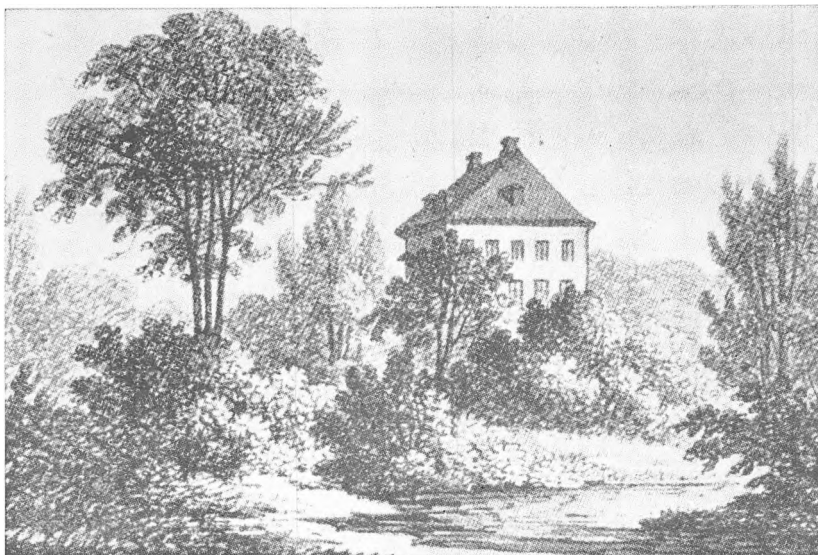
Den gamle Skole solgtes for 8.250 Kr. Bygningen eksisterer endnu og fører det noget prangende Navn „Viktoria“, og endnu lever der Folk i Bagsværd, der kan berette om de Dage, da de gik i Skole i „Viktoria“.

Der i den gamle Bydel paa „Viktoria“s Grund har alle Bagsværds gamle Skoler sikkert haft deres Beliggenhed fra 1721 til 1906.

Ogsaa Udskiftningen formede sig noget anderledes i Bagsværd end i de øvrige Byer. Byens skønne Beliggenhed ved Skov og Sø trak den store Bys Velhavere til sig, og Gaardene forvandlede efterhaanden til Lystgaarde.

Kongshvile eller, som den først hed, Kongsvillie opførtes allerede i Aarene omkring 1770 af Anna Erika Gleerup, Enke efter Landfysikus B. Wichmann. 30 Tdr. Land af dens Jord laa tidligere i Lyngby-Taarbæk Kommune. Blandt Gaardens mange Ejere skal nævnes Rudolph Larshoff, der var Formand for Gladsaxe Sogns Forstanderskab 1851 — 64.

Aldershviles monumentale Hovedbygning blev opført i Aarene omkring 1782 af Dronning Juliane Maries Kabinetsekretær Th. Holmskjold.

Nr. 37. Aldershvile, Tegning af S. Mygind

Johan Theodor Holmskjold var oprindelig uddannet som Læge og virkede en Tid som Læge i Sorø. Samtidig drev han botaniske Studier. Imidlertid forlod han Sorø og blev 1. Direktør i Generalpostamtet. Han havde Hofmandsevner og steg i Graderne. Adlet blev han 1781, og 1792 blev han Hofchef hos Enkedronningen. Det var paa hans Forslag, at en botanisk Have blev anlagt i København 1778.

I Aarene omkring 1780 erhvervede han en Del Ejendomme i Bagsværd, bl. a. Lynggaarden (Stengaarden), „Udsigten“, Højgaard og Sandværkskaarden.

Han var meget virksom, og under hans Ledelse forvandlede Moser og Enge og Overdrev ved Plantning og Opdyrkning, men hans største Bedrift i Bagsværd blev Bygningen af Aldershvile Slot og Anlægget af den enestaaende skønne Park.

De ældste Brandtaxationsprotokoller er desværre borte, men en Taxation fra 2. Juni 1856 giver os et Billede af den store Bygning.

Hovedbygningen var i 3 Etager og havde Tegtag. I 1. Etage var Entre, Korridor, Køkken med Røge- og Stegeindretning, Viktualiekammer og Domestikværelser. I 2. Etage var 7 Værelser, i 3. Etage 10 Værelser og paa Loftet 3 Kamre.

Da Holmskjold døde 1793, viste det sig, at han havde Kasse-mangel, og at han havde formøblet sin Kones Formue. Alle de mange Penge havde Holmskjold uden Tvivl begravet i Aldershvile.

August Hennings^{a)} skriver i sin Dagbog 1802 om Aldershvile³⁶⁾:

„Til Oberst Oxholms Landsted hører et fuldstændigt Landbrug, der ligner en engelsk eller Naturhave efter mit Ideal. Her er ikke Landeveje eller Rejseruter til Fornøjelse som i de kunstige Havegange, man kalder Natur. Her er hvert Punkt en glad Berøring af den indre Følelse, hver Beskuelse en Omfavnelser af Naturen. Dette Sted var fordem en Skovsump. Holmskjold lod den grave ud og en Kanal flyde ud i en Sø, der skiller Oxholms Landsted fra Frederiksdal, og opføre en rummelig Bygning. Herved bortødslede han sin Hustrus Formue paa 150.000 Rdl., forgreb sig paa Postkassen og døde forgældet, men her staar han som en Mand med Smag, og hvo, som tænker paa den Sump, der før var her, glæder sig over det skønne Mindesmærke, han har rejst sig selv paa dette Sted“.

Aldershvile, der 31. December 1927 overtoges af Kommunen, er stadig en ejendommelig skøn Park. Naar vi betragter Sumpen udenom, aner vi maaske, hvad denne Park maa have kostet. En Hustru ofrede sin Formue og en Mand sin Ære for at forvandle en Sump til en Have.

Ved Holmskjolds Død 1793 blev de mange Ejendomme overtaget af Grev Ludvig Ribbing, der skal have været meddelagtig i Mordet paa den svenske Konge Gustav den Tredje. 1796 overtog hans Stiffader Baron C. Maclean den kostbare Lystejendom og de øvrige Besiddelser.

I Følge Louis Bobés før omtalte Afhandling skal Aarsagen til Grev Ludvig Ribbings Bortrejse fra den smukke Ejendom i Bagsværd have været en ulykkelig Kærlighed til hans kloge, smukke Naboerske, Enkegrevinde Schulin, paa Frederiksdal Slot. Paa en smuk og pietetsfuld Maade har Gyrithe Lemche i sin lille Novelle „Tyranrens Blod“ skildret den smukke, livlige Enkegrevinde og den mandige, svenske Adelsmand.

a) Statsmand og Forfatter (1746—1826).

Efter Maclean overtog den tidligere nævnte Oberst Oxholm Ejendommene. Han havde dem til 1804.

Blandt de øvrige Ejere skal nævnes Peter Nicolaj Arboe, Baron og Baronesse Stampe, der byggede Bagsværd Asyl 1884, og Overdirektør ved Ny Carlsberg van der Kühle.

Mest sagnomspunden af alle Ejerne er dog Enkefru Angelika Goerz, der havde levet sammen med en rig Guldmineejer i Transvaal, men senere indgik Ægteskab med Rigs greve Carl Valdemar von Sponneck. Dette Ægteskab blev opløst, men fra den Tid skrev sig hendes populære Navn „Grevinden af Bagsværd“. Hun blev Ejerinde af Aldershvile 1901, og 2 Aar senere indgik hun i England Ægteskab med Kunsthandler Gustavus Mayer. 4. Gang blev hun gift med William Ewans, med hvem hun var i Ægteskab, da Slottet nedbrændte den 8. Juni 1909.

Paa Slottet opholdt sig, da Branden udbrød³⁶), kun Grevinden, hendes attenaarige Datter Stella Filippa, Husjomfruen samt en ung Tjenestepige.

Det stedlige Brandvæsen, der hurtigt blev tilkaldt, stod fuldstændig magtesløs overfor det store Ildhav, og det var først, da Københavns Brandvæsen kom med en Dampsprøjte fra Utterslev, at man fik Magt over Ilden, men da var ogsaa hele Slottet raseret.

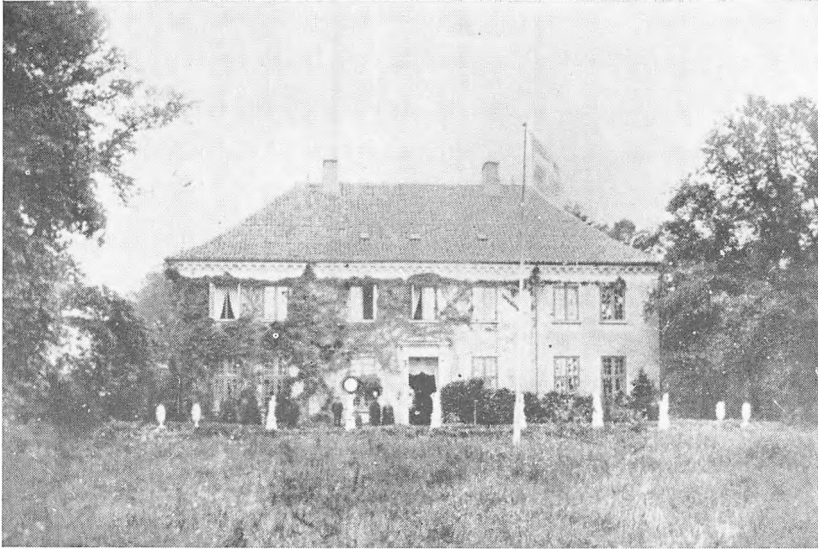
Lofterne var allerede tidligt skredet ned og havde begravet det kostbare Indbo, Værdisager og Kunstsager under sig. I de store Sale hang kostbare Silketapeter, sjældne Gobeliner og vanvittige dyre Malerier. Blandt andet skal der have været flere Rembrandter, sjældne Smykker, et Værelse udelukkende udstyret med originale Thorvaldsen Møbler, tre Flygler, et Service i drevet Sølv, Guldvaser og mange andre uerstattelige Kostbarheder.

Foran Slottet var anbragt 10 Marmorfigurer, der var gamle, franske Barokarbejder og af sagkyndige anslaaet til en Værdi af 100.000 Kr. Dem lod Direktør Falck fra Redningskorpset i sidste Øjeblik føre i Sikkerhed, men hvor de siden blev af, ved man ikke.

Antagelig skyldtes Branden en Kortslutning.

Bygningen var assureret for 160.000 Kr. og Indboet for 365.564 Kr.

Grevinden opgav fuldstændig at genopbygge Slottet. I Stedet bosatte den tidligere hovedrige og feterede Grevinde, der for øvrigt

Nr. 38. Aldershvile før Branden 8. Juni 1909

var født 1870 som Datter af Gipser Julius Pierri og Hustru Caroline Petersen, sig i en lille Mezzaninlejlighed Vesterbrogade 47, hvor hun levede af en lille Livrente.

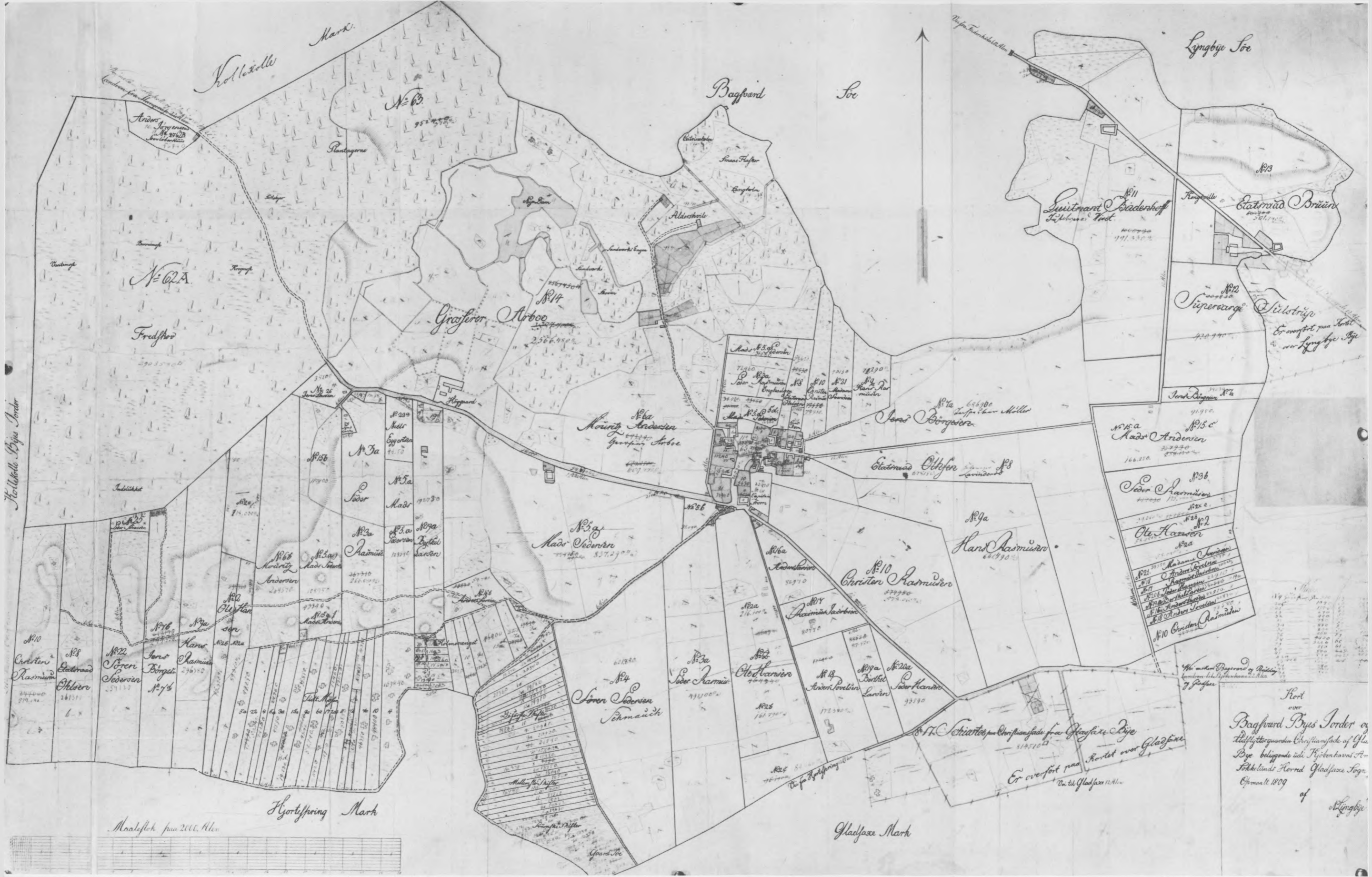
Her døde hun den 12. Juli 1914. Ved sin Død betegnedes hun som Pantelaanerske.

En mærkelig Skæbne fik altsaa baade Slottet og dets første og sidste Ejer.

Indtil Aarhundredskiftet var Bagsværd Kommunens største By trods det, at Befolkningstallet nærmest var nedadgaaende. 1890 boede der 680 Mennesker i Byen, men 1901 var Tallet sunket til 663. I de følgende Aar skete en langsom Vækst — ganske modsat Søborg, hvor Udviklingen gik med Stormskridt.

Gaardene frasolgte stadig Villagrunde, og Bebyggelsen tog da efterhaanden mere Fart.

Fra 1905 foreligger en Ansøgning fra „A/S Bagsværd Gasværk“ om Tilladelse til at opføre et Gashus i Bagsværd. Værket opførtes, men fik ikke nogen lang Levetid. Gassen blev for kostbar, og 3 Aar efter Starten maatte man indstille Driften paa Grund af økonomiske Vanskeligheder, men Bagsværd opnaaede dog at faa Gas-

Kølleholle Byses Tønder

Maafteft fra 2000 Alen

Kort
over
Bagford Bys Tønder og
Hjortefringens Christianstads af Glad-
faxe beliggende i den Kjøbenhavnske
Folkelunds Herred Gladfaxe Sogn.
Opmaalt 1809
af
Lindhøj

belysning fra eget Værk. Ganske vist var det en kostbar Fornøjelse, idet hver Gaslygte stod Grund-ejerforeningen i 9 Kr. pr. Aften. Det var ikke underligt, at Lygterne maatte tændes saa lidt som muligt.

November 1907 klager en Forbruger i „Gladsaxe-Herlev Sognetidende“ over den daarlige Gasser-vice, der ydes i Bagsværd. Og Formanden for Gasværket svarer i et følgende Nummer, at Gasværket er utæt, og at der ingen Penge er i Kas-sen, saa han har selv

af sin egen Lomme maatte lægge ud til Karbid. — Formanden synes fuldstændig at have tabt Modet. 1908 gik Gasværket da ogsaa konkurs.

Fra 1907 foreligger en Ansøgning om Sogneraadets Hjælp. Man vilde gerne have Lygterne ændret til Petroleum. Gassen blev opgivet.

Dette Aar havde Bagsværd 18 Lygter.

1908 startede en privat Real- og Latinskole i Bagsværd.

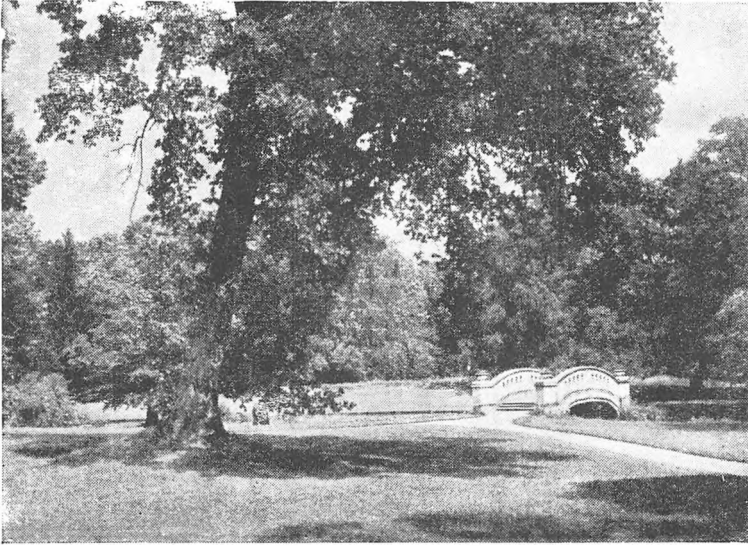
1909 straaledede det elektriske Lys paa Gader og Veje.

Kloakeringen af Bagsværd og Stengaards Allé paabegyndtes 1909, og samme Aar førtes Vandledningerne til Byen.

Dermed stod ogsaa denne By udstyret med sin Tids Hjelpe-midler. Oven i Købet havde den et Fortrin frem for Søborg: de

Nr. 39. Aldershvile Ruin

Nr. 40. Aldershvile Park

bedre Trafikforhold, som Slangerup Banen og den nære Beliggenhed ved Lyngby Statsbanestation gav den. Slangerupbanen var i særlig Grad medvirkende til og gav Stødet til, at Bondebyen Bagsværd i Løbet af kort Tid gennemløb en Forvandling, hvis Resultat blev Villabyen Bagsværd.

KOMMUNENS ØVRIGE BYER

I de øvrige Byer forsøgte man selvfølgelig at skaffe sig de samme Behageligheder, som Herlev, Søborg og Bagsværd havde faaet.

1904 fik Gladsaxe saaledes Kloak, og det samme fik man i Buddinge 1909 og i Mørkhøj 1907. Naar Buddinge kom sidst med, skyldes dette, at Byen i Forvejen havde et omend mindre godt Kloaksystem.

Det saa meget omtalte Fattighus i Gladsaxe var 1906 temmelig forfaldent og ubeboet. Det blev stillet til Auktion og solgtes.

1903 fik Buddinge opstillet 13 Gadelygter.

Som allerede nævnt fik Buddinge sin første Skole omkring 1768. Bygningen laa inde i den gamle Del af Byen — nu Anlægsvej 8—12, hvor ogsaa Bystævnet skal have ligget^{a)}. Da Buddinge i Aarenes Løb har været hjemsøgt af talrige Ildebrande, ligger det nær at slutte, at Bygningen har været fornyet een eller flere Gange. Herom foreligger imidlertid intet skriftligt ud over, at Fattigvæsenets Protokol meddeler 1819, at en ny Skole er under Opførelse i Buddinge. I Sogneraadets Arkiv finder man en Indberetning fra Inspektør Vedsmand, hvori han meddeler, at Buddinge gl. Skole opførtes 1809. Antagelig er Fattigprotokollens Meddelelse den rigtige.

Bygningen var i Følge Brandtaxation December 1822 beliggende med Enderne Syd og Nord og var 10 Fag lang og 5 Fag dyb. Den var opført med klinede Lervægge og havde Straatag. Fra Gaarden kom man ind i en Forstue med Murstengulv. Derfra ind i Skolestuen, der om Vinteren opvarmedes af en Bilæggerkakkellovn. Læreren Lejlighed bestod af en Stue med en Vindovn i een Etage og et Sovekammer og et Køkken med Skorsten.

---

a) Gamle Folk fortæller endnu om en stor Sten, der skal have ligget der.

Nr. 41. Buddinge Skole opført 1901

Et Udhus rummede et Tørveskur og Stald til 3 Kreaturer.

Hele Herligheden med Brønd og Hegn vurderedes til 1580 Rdl. I Aarenes Løb blev dog Bygningen forbedret noget.

Af ovenstaaende vil man sikkert erkende, at det var en ringe Skole. 1900 erklærede Distriktslægen den for uegnet til Skolebrug, og man ansaa den for Amtets daarligste Skolebygning. Ydermere steg Elevtallet 1900 til 80.

1899 var Buddinge hjem søgt af en slem Difteritisepidemi, og Skolen ansaaes i Almindelighed for Smittekilden. Hele Skolen blev desinficeret, hvorved Skolens Bogbestand blev ødelagt, saa Skolen fik 150 Kr. i Erstatning af Amtet.

Noget maatte derfor gøres.

En Del af Beboerne androg om, at der maatte blive bygget en ny Skole mellem Buddinge og Gladsaxe og de 2 Distrikter slaet sammen.

Andre ønskede den nye Skole nærmere Søborg.

Sogneraadet vedtog imidlertid at bygge en Skole paa Skolens Markjord, da den gamle Skoles Grund ikke egnede sig til en ny Skole.

Nr. 42. Endnu 1948 fandtes saa smukke gamle Huse i Buddinge

Nr. 43. Indtil for faa Aar siden laa dette maleriske gamle Hus
paa Buddingevej 335

Nr. 44. Huset beboedes af Bente Ane

Marts 1901 forelaa Tilbud. Laveste Bud var paa 16.750 Kr., der blev givet af Muremester N. Nielsen, Herlev. — Med Støbegods, Brønd, Kloak m. m. kom Skolen til at staa Kommunen i 21.000 Kroner.

Skolens Indvielse fandt Sted den 21. November 1901⁹⁾). Til Indvielsen var mødt Sogneraadet, Skolekommissionen, en Kreds af Skoledistriktets Beboere og samtlige Skolebørn.

Sognepræsten, Pastor Holm, holdt Indvielsestalen og mindede om, hvorledes man efterhaanden var naaet frem til

den Overbevisning, at det var en Nødvendighed at ombytte den gamle, brøstfældige og smittefarlige Skole med en ny og tidsvarende.

Ogsaa Skolens Lærer, Vedsmand, talte.

Den gamle Skole med Grund solgtes for 4.000 Kr.

Det voksende Børnetal gjorde det nødvendigt at oprette et Lærerindeembede, saa Skolen fik 2 Lærerkrafter. Det havde man dog forudset og beregnet ved Bygningens Opførelse.

Da Søborg Skole opførtes, overførtes de større Børn til denne Skole, og Bygningen blev Kommunens første Kommunekontor og er nu Ingeniørkontor.

Af offentlige Institutioner foruden de nævnte er kun tilbage at nævne Kroerne. Mørkhøj og Gladsaxe har aldrig haft officielle Kroer — derimod nok Smugkroer. Ganske vist maa Sognefoged Peder Jensen i Gladsaxe 1705¹⁰⁾) indrømme, at han har et lidet

Udsalg af Øl og Brændevin i sit Hus. Buddinge havde derimod i gamle Dage en Kro. 1705 drives Kroforretningen af Hans Heindrich Smed, som beboede en af Kongens Fæstegaarde, men det lykkedes ikke ham at faa kgl. Bevilling. Fra det 19. Aarhundrede foreligger mange Ansøgninger om Krobevilling i Buddinge, men det var først 1907, at Byen fik sin egen Kro.

Indtil 1909 havde Buddinge, Gladsaxe og Mørkhøj endnu bevaret et vist Præg af den urgamle, oprindelige Landbebyggelse med Gaarde og Landbrug, selv om den nye Tid ogsaa her var paa Vej — og især i Buddinge.

SOGNENES ADSKILLELSE

Lidt hen i det nye Aarhundrede var det, at Bebyggelsen i Søborg og Buddinge tog en saa enorm Fart, at den næsten tog Pusten fra Kommunalbestyrelsen. Ikke mindst Herlev saa med den største Forbavselse paa denne Invasion, der truede med at gøre en Del af Gladsaxe Kommune til Københavns Forstad med et Lyntempo, der kunde synes truende for Kommunens Finanser. Der skulde mange Penge til Skoler, Kloak, Forsørgelse m. m.

Om end selve Herlev By havde faaet et vist byagtigt Udseende, var Sognet dog stadigt et rent Landsogn. Under disse Forhold var det ikke underligt, at man begyndte at se en Fare for Herlev Sogn i Forbindelsen med Gladsaxe, og lidt efter lidt modnedes den Tanke, om Herlev Kommune ikke gjorde klogest i at kaste los fra Gladsaxe og styre sin egen Kurs.

„Vi er — og vi vil vedblive at være en agrarisk By“, blev Mottoet i Herlev, efter hvad „Gladsaxe-Herlev Sognetidende“ anfører 1907.

Efter alle Solemærker at dømme kunde dette Motto ikke holde, om Herlev fortsatte i samme Baad som Gladsaxe.

21. Juni 1906 behandlede Sogneraadet et Andragende fra en Del Beboere i Herlev — indsendt 10. April 1906. Andragendet var indsendt til Amtsraadet, og man ansøgte der om, at Herlev maatte blive adskilt som særligt Sogn. Sogneraadet synes at have staaet lidt vakkende, idet 5 stemte for og 4 imod. To Medlemmer var fraværende.

Amtet forlangte en Afstemning i Herlev. Desuden udbad man sig et Forslag til Afvikling af det hidtidige økonomiske Fællesskab mellem de to Sogne og en Fremstilling af Raadets Synspunkter m. H. t. Gladsaxe Kommunes fremtidige Stilling i økonomisk

Udvalgt af den danske Landmæssige og Landbrugs-Inspektør, og af den danske Landmæssige og Landbrugs-Inspektør, og af den danske Landmæssige og Landbrugs-Inspektør.

Cartens No.	Markstykke	Indhold af Engbunde	Ager-Jord	Summa
A	Maar Pedersen paa Holms Gaard	...	...	...
B	Niels Christian bag ved Gaarden Lille-Vangen	...	...	...
C	Søren Nielsens Gaard paa Kavs-Vangen	...	...	...
D	Jens Pedersen paa Kavs Gaard paa Lunders Lille-Vangen ved Gaarden	...	...	...
E	Ohle Pedersen paa Kilde Gaard bag ved Gaarden paa Lunders Vangen Kilde	...	...	...
F	Eggert Pedersen bag Gaarden paa Lunders Vangen Lille-Vangen	...	...	...
G	Joh. Pedersen hans Toffe bag ved Gaarden paa Lille-Vangen Saad-gaards Forder	...	...	...
H	Rasmus Sjak	...	...	...
I	hans Toffe bag ved Gaarden paa Lille og Kavs Vangen	...	...	...
J	Maar Pedersen paa Lille Gaard	...	...	...
K	Rasmus Sjak paa Lille og Kavs Vangen	...	...	...
L	til Saad i Kavs Vangen ved Kilde	...	...	...
M	til Saad i Kavs Vangen ved Kilde	...	...	...
	Summa	3802 1/2	...	...

Henseende. At man ikke udbad sig det sidst anførte for Herlevs Vedkommende, synes at tyde paa, at man nærede Frygt for Gladsaxe Sogns fremtidige Skæbne, medens man ikke nærede en saadan for Herlevs Vedkommende.

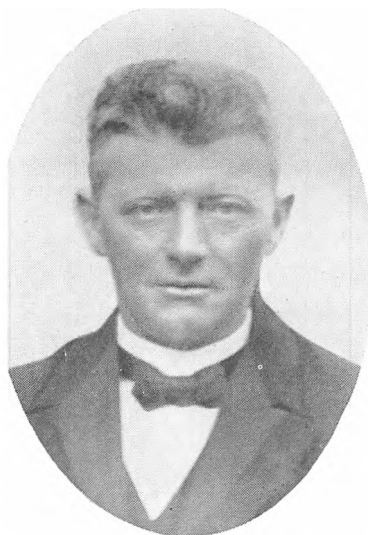
Ved Afstemningen i Herlev stemte samtlige Sogneraadsvælgere med Undtagelse af 6, der ikke vilde afgive Stemme, for Adskillelsen og slet ingen imod.

I den følgende Tid gik Bølgerne højt mellem Kommunens Beboere. Mens Grundejerforeningerne i Bagsværd, Buddinge og Søborg indsendte Protester mod Adskillelsen i kommunal Henseende, vedtog Herlev Grundejerforening at fremskynde Adskillelsen mest muligt, bl. a. ved Henvendelse til Sogneraadet.

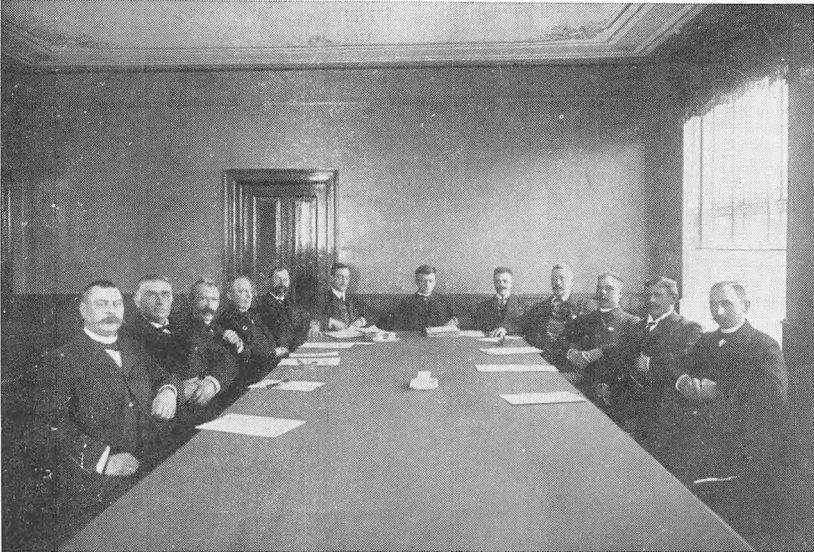
Sogneraadet synes at have taget Sagen roligt og nøgternt. Det gav sig til at undersøge Kommunens Indtægter og Udgifter for Aaret 1905—06, og paa dette Grundlag gennemgik det de to Sognes hele Status og fandt, at Sagen slet ikke stillede sig daarligt for Gladsaxe.

Resultatet var, at Raadet — der var kommet et nyt Sogneraad — den 10. Oktober 1907 enstemmigt med 10 Stemmer — 1 Medlem fra Herlev var fraværende — vedtog Adskillelsen.

Derefter gav man sig i Lag med at ordne den økonomiske Side, og man blev enig om, at hvert af Sognene overtog Forrentning og Amortisering af de til Sognet gjorde Laan. Fællesejendom — f. Eks. Stolpegaarden og Kassebeholdningen — deltes i Forhold til Sognenes Hartkorn og Ejendomsskyld. Ved denne Beregning kom man til Enighed om, at saavel de fælles Aktiver som de fælles Passiver deltes efter Forholdstallene 72, 75 pCt. og 27, 25 pCt. — det sidste for Herlevs Vedkommende.

Nr. 45. Sogneraadformand, Gaardejer
Niels Hansen

Nr. 46. Det sidste Sogneraad for Gladsaxe-Herlev Kommune

Nr. 1 fra venstre er Skatteopkræver Nicolaj Olsen, 2 Gaardejer Peter Johansen, 3 Pottemager Emil Hansen, 4 Lærer Jensen, 5 Malermester H. P. Jensen, 6 Kommunesekretær Plesner, 7 Formanden (for Midten) Gaardejer Niels Hansen, 8 Ingeniør Viggo Pedersen, 9 Proprietær Kjær, 10 Maler C. V. Rasmussen, 11 Købmand H. Jensen, 12 Gaardejer Vilh. Madsen

For øvrigt viste det sig, hvad der vakte en Del Undren, at Gladsaxe Sogn bidrog med 69 pCt. af Kommunens samlede Indtægt, medens Herlev kun bidrog med 31 pCt.

Af Kommunens samlede Udgifter dækkede Gladsaxe derimod 60,4 pCt. og Herlev kun 39,6 pCt. Tilsyneladende havde altsaa Herlev Fortjeneste af Fællesskabet.

13. August 1908 forelaa Indenrigsministeriets Tilladelse til, at de 2 Sogne adskiltes fra 1. April 1909.

Inden Adskillelsen blev der valgt 7 Sogneraadsmlemmer til at styre Herlev Kommune. Man foretog ogsaa Skatteligning og satte Ligningsprocenten til 4,1 (Gladsaxe 3,7) og Skatteprocenten til 4,4 (Gladsaxe 3,1).

Dermed endte et aarhundredgammelt Fællesskab i mørke og lyse Tider, men intetsteds finder man Udtryk for nogen Bitterhed.

Afviklingen synes sket i bedste Forstaaelse, saaledes at de to Kommuner kunde fortsætte deres Liv som gode Naboer.

Pudsigt nok synes man i begge Kommuner at have gjort en god Forretning. At Herlev, som havde rejst Sagen, mente det, fremgaar jo tydeligt nok. Men at ogsaa Gladsaxe Sogneraad mente det, fremgaar af følgende Skrivelse til Amdsraadet af 21. Oktober 1907:

„For Herlev Sogns Vedkommende mener man, og sikkert med Rette, at selv om det tilsyneladende vil være uheldigere stillet økonomisk efter Adskillelsen end før, saa vil dette, at man i Herlev Kommune vil faa et meget nøje Kendskab til den enkelte Skatteyder som ogsaa til de mindrestillede, i høj Grad bidrage til at holde Udgift og Indtægt i godt Forhold til hinanden, ligesom ogsaa Administrationen etc. kun vil forvolde en forholdsvis ringe Udgift, dog er det jo muligt, at man de første Par Aar vil komme til en lidt højere Skatteydelse end hidtil.

Hvad der yderligere taler for Adskillelse, er, at Forskellen mellem de 2 Sogne træder mere og mere frem, idet Herlev nærmest er et rent Landsogn, medens Gladsaxe med det stærkt voksende Søborgkvarter mere og mere maa betragtes som en Mellemting mellem By og Land og for selve Søborgs og Buddinges Vedkommende nærmest som en Forstad til København. Herved fremkommer der ogsaa i sidstnævnte Sogn videregaaende Fordringer i forskellig Retning, i hvis Udgifter det vil være uretfærdigt at lade Herlev Sogn participere, uden at dette faar noget af de opnaaede Goder, medens Indførelsen af disse vil bidrage yderligere til Bebyggelse og Tilflytning til Gladsaxe“.

FORTEGNELSE OVER SOGNEFORSTANDERNE

1842—1867^{a)}

1842—1844

Sognepræst O. Grundtvig.*)

Proprietær, cand. jur. Eylardi, Mørkhøjgaard, Formand og Kasserer.

Sognefoged Hans Cadovius, Enghavegaard.

Gaardejer Hans Pedersen, Bagsværd.**)

„ Hans Jensen, Herlev.

„ Anders Pedersen, Herlev.

„ Peter Johansen, Hjortespring.***)

Løjtnant Berggreen, Søegaard.

Gaardejer Jungelausen, Hjortespring.****)

„ Ole Olesen, Buddinge.

*) døde 14. Januar 1843. Efterfølges af Dr. theol. & phil. Kalkar.

**) afløses 1843 af Gaardejer Peter Madsen, Bagsværd.

***) „ 1844 „ „ Frantzen, Hjortespring.

****) „ 1842 „ „ Jens Andersen, Gladsaxe.

1845—1847

Sognepræst Dr. Kalkar.

Proprietær Eylardi, Mørkhøjgaard, Formand og Kasserer.

Gaardejer N. Stampe, Gladsaxe.*)

„ Frantzen, Hjortespring.

Hjulmand Peder Nielsen, Bagsværd.

Gaardejer Christen Jensen, Buddinge.

„ B. U. Schmidt, Gladsaxe.

„ R. Schow, Herlev.

„ Niels Nielsen, Herlev.

„ H. Cadovius, Mørkhøj.

*) afløstes 1845 af Gaardejer Peder Nielsen, Buddinge.

---

a) Det fremgaar ikke altid klart af Optegnelserne, om vedkommende har været Forstander hele Perioden eller kun en Del af den.

1848—1850

Sognepræst Dr. Kalkar.
 Proprietær Eylardi, Formand og Kasserer.
 Gaardejer Smidt, Gladsaxe.
 „ Chr. Jensen, Buddinge.
 „ Jens Sørensen, Bagsværd.
 „ Hans Rasmussen, Herlev.
 „ Schubert, Buddinge.
 „ F. Nielsen, Hjortespring.
 Proprietær Rudolph Larshoff, Kongsvillie.
 Gaardejer Peter Nielsen, Buddinge.

1851—1852

Sognepræst Dr. Kalkar.
 Proprietær Eylardi, Formand og Kasserer.*)
 Gaardejer Anders Eriksen, Herlev.
 „ Hans Petersen, Gladsaxe.
 „ F. Nielsen, Hjortespring.
 „ Jens P. Sørensen, Bagsværd.
 Proprietær Rudolph Larshoff, Kongsvillie, Formand og Kasserer fra
 24. Oktober 1851.
 Gaardejer P. Jensen, Buddinge.
 „ Hans R. Rasmussen, Herlev.
 „ Jens Olsen, Gladsaxe.
 *) afløstes 1851 af Gaardejer Jacob Pedersen, Søborggaard.

1853—1855

Sognepræst Dr. Kalkar.
 Proprietær Larshoff, Kongsvillie, Formand og Kasserer.
 Gaardejer Anders Eriksen, Herlev.
 „ Peder Jensen, Buddinge.
 „ Hans Pedersen, Mørkhøj.
 „ Jens Sørensen, Bagsværd.
 „ Jens Olsen, Gladsaxe.
 „ Hans Rasmussen, Herlev.
 „ F. Nielsen, Hjortespring.
 „ Jens Petersen.

I Valgperioden er 3 udtraadt og er blevet erstattet af

Gaardejer Johan Christensen, Herlev.

„ Niels Møller, Buddinge.

„ Peter Madsen, Buddinge.

Den nye Valglov af 22. Marts 1855 nødvendiggjorde 2 Valg. 30. Oktober 1855 valgtes 4 og 8. November s. A. valgtes 5 Forstandere

1856—1858

Sognepræst Dr. Kalkar.

Proprietær Larshoff, Kongsvillie, Formand og Kasserer.

Gaardejer S. Svendsen, Gladsaxe.

„ Christian Jensen, Mørkhøj.

„ Ole Torben Olsen, Buddinge.

„ Ole Pedersen, Bagsværd.

„ C. Christensen, Buddinge.

Sognefoged Knudsen, Bagsværd.*)

Gaardejer Sonnesen, Hjortespring.

„ Lars Olsen, Herlev.**)

*) afløstes 1856 af Gaardejer Hans Jensen.

***) „ „ „ „ Niels Rasmussen.

1859—1861

Sognepræst Dr. Kalkar.

Proprietær Larshoff, Bagsværd, Formand og Kasserer.

Gaardejer Mads Larsen, Buddinge.

„ Chr. Andersen, Herlev.

„ Fabritius de Tengnagel, Gladsaxe.

„ Chr. Jensen, Mørkhøj.

„ Ole T. Olsen, Buddinge.

„ Sonnesen, Hjortespring.

„ Hans Jensen, Hjortespring.

„ N. Rasmussen, Bagsværd.

1862—1864

Sognepræst Dr. Kalkar.

Proprietær Larshoff, Kongsvillie, Formand og Kasserer.

Gaardejer N. Rasmussen, Bagsværd.*)

Gaardejer Chr. Jensen, Mørkhøj.
„ Bagge, Bagsværd.
„ Poul Nielsen, Hjortespring.
„ Jens Nielsen, Hjortespring.
„ Søren Nielsen, Herlev.**)
„ Peder Hansen, Herlev.
„ Fabritius de Tengnagel.

*) afløstes af Gaardejer O. T. Olsen, Buddinge.

***) valgt 17. Oktober 1861, men erklærede ikke at kunne modtage Valget p. G. af sine mange offentlige Hverv, men Forstanderskabet var ikke enig med ham heri og tvang ham til at blive.

1865—1867

Sognepræst Dr. Kalkar.

Gaardejer Anders Eriksen, Herlev, Formand og Kasserer.

„ Chr. Jensen, Mørkhøj.

Hjulmand C. Fabritius de Tengnagel, Gladsaxe.

Gaardejer E. Bagge, Bagsværd.

Jordbruger Anders Larsen, Hjortespring.

Gaardejer Poul Nielsen, Buddinge.

„ H. P. Larsen, Buddinge.

„ S. Nielsen, Herlev.

„ Jens Nielsen, Hjortespring.

SOGNERRAADETS MEDLEMMER

1868—1870

- Gaardejer E. Bagge, Højgaard, Bagsværd, Formand.
„ Chr. Andersen, Vadgaard, Buddinge.
„ Anders Eriksen, Herlev.
„ Jens Christensen, Hjortespring.
„ Jens Pedersen, Herlev.
„ H. P. Larsen, Søborggaard, Buddinge.
„ Christian Jensen, Mørkhøj.
„ Anders Larsen, Hjortespring.
„ C. Fabritius de Tengnagel, Søborghøj.
„ Rasmus Sørensen, Gladsaxe.
„ Aleksander Porter, Bagsværd.

1871—1873

- Gaardejer E. Bagge, Bagsværd, Formand.
„ Chr. Andersen, Buddinge.*)
„ Anders Eriksen, Herlev.**)
„ Jens Christensen, Hjortespring.
„ Jens Pedersen, Herlev.
„ Alexander Porter, Bagsværd.
„ Ole Hansen, Gladsaxe.
„ Hans Nielsen, Hjortespring.
„ Chr. Jensen, Mørkhøj.
„ Peder Nielsen, Buddinge.
„ Søren Pedersen, Mørkhøj.

*) og **) fungerede som Formænd under Bagges Sygdom 1873.

1874—1876

- Gaardejer C. H. Clausen, Buddinge, Formand.
„ Jørgen Larsen, Herlev.

Dyrlæge Anders Pedersen, Bagsværd.
 Gaardejer Chr. Frantzen, Herlev.*)
 „ Hans Pedersen, Bagsværd.**)
 Jordbruger Niels Hansen, Hjortespring.
 Gaardejer Ole Hansen, Gladsaxe.
 „ Hans Nielsen, Hjortespring.
 „ Chr. Svendsen, Gladsaxe.
 „ Peder Nielsen, Buddinge.
 „ Søren Pedersen, Mørkhøj.

*) udtræder 1874 p. G. af Bortrejse. I Stedet valgtes Kroejer P. Petersen, Bagsværd.

***) udtræder 1874 p. G. af Sygdom. I Stedet valgtes Gaardbestyrer Morten Nielsen, Herlev.

1877—1879

Dyrlæge Anders Pedersen, Bagsværd.
 Gaardejer C. Clausen, Buddinge.
 „ Jørgen Larsen, Herlev.
 Kroejer P. Petersen, Bagsværd.
 Gaardbestyrer M. Nielsen, Herlev.
 Jordbruger Niels Hansen, Hjortespring.
 Gaardejer Nicolaus Møller, Buddinge.
 „ Chr. Svendsen, Gladsaxe.
 Købmand Ole Knudsen, Hjortespring.
 Gaardejer L. Cadovius.
 „ Fr. Nielsen, Gladsaxe.

1880—1882

Gaardejer Nicolaus Møller, Buddinge, Formand.
 „ Niels Rasmussen, Bagsværd.
 „ A. Eriksen, Herlev.
 Gaardbestyrer Schow, Herlev.
 Gaardejer Hans Olsen, Buddinge.
 „ P. Olsen, Bagsværd.
 „ Munch, Hjortespring.
 „ Chr. Svendsen, Gladsaxe.

Købmand Ole Knudsen, Hjortespring.
 Gaardejer L. Cadovius, Mørkhøj.
 „ Fr. Nielsen, Gladsaxe.

1883—1885

Gaardejer Nicolaus Møller, Buddinge, Formand.
 „ L. Cadovius, Mørkhøj.
 Købmand Ole Knudsen, Hjortespring.
 Gaardejer Ole Hansen, Gladsaxe.
 „ Skyum, Søgaard.
 „ Niels Rasmussen, Bagsværd.
 „ A. Eriksen, Herlev.*)
 Gaardbestyrer Schow, Herlev.
 Gaardejer Hans Olsen, Buddinge.
 „ P. Olsen, Bagsværd.
 „ Munch, Herlev.

*) afløstes p. G. af Dødsfald 1883 af Gaardejer Lars Petersen, Herlev.

1886—1888

Gaardejer Nicolaj Møller, Buddinge, Formand.
 „ L. Cadovius, Mørkhøj.
 Købmand Ole Knudsen, Hjortespring.
 Gaardejer Ole Hansen, Gladsaxe.*)
 „ Skyum, Søgaard.
 „ N. Rasmussen, Bagsværd.**)
 „ Schow, Herlev.
 „ Lars Petersen, Herlev.

Forpagter Lindegaard, Gladsaxe.
 Gaardejer Jens Christensen, Buddinge.
 „ Niels P. Jensen, Hjortespring.

*) afløses p. G. af Dødsfald 1886 af Gaardejer Anders Jensen, Gladsaxe.

***) afløstes 1887 af Gaardejer Johan Andersen, Bagsværd.

1889—1891

Gaardejer Nicolaus Møller, Buddinge, Formand 1889 og 1890.
 Købmand Ole Knudsen, Hjortespring.
 Gaardejer Thomas Johansen, Mørkhøj.

Gaardejer Johannes Christiansen, Gladsaxe.
 Proprietær C. Jensen, Højgaard, Formand 1891.*)
 Gaardejer Johan Andersen, Bagsværd.
 „ Schow, Herlev.
 „ Lars Petersen, Herlev.
 Forpagter Lindegaard, Gladsaxe.**)
 Gaardejer Jens Christensen, Buddinge.
 „ Niels P. Jensen, Hjortespring.

*) valgtes med 6 Stemmer, mens Nicolaus Møller fik 4.

***) afløstet 1889 af Gaardejer Christen Svendsen, Gladsaxe.

1892—1894

Gaardejer Johannes Christiansen, Gladsaxe, Formand.*)
 Proprietær C. Jensen, Højgaard.**)
 Gaardejer Anders Nielsen, Buddinge.
 „ Chr. Christiansen, Herlev.***)
 „ Chr. Jørgensen, Herlev.
 „ Emil Lorenzen, Hjortespring.
 „ Christen Svendsen, Gladsaxe.
 „ Carl Schubert, Buddinge.
 Proprietær Nicolaus Møller, Buddinge.****)
 Købmand Ole Knudsen, Hjortespring.*****)
 Gaardejer Thomas Johansen, Mørkhøj.

*) valgtes 1892 ved Lodtrækning, idet Lorenzen og han fik hver 6 Stemmer, men 1894 valgtes han enstemmigt med Akklamation.

***) udtraadte allerede 1. Januar 1892, afløstes af Hjulmand Peter Andersen, Bagsværd.

****) udtraadt p. G. af Dødsfald 1893, afløstes af Kroejer Lauritz Chr. Petersen, Herlev.

*****) udtraadt p. G. af Bortrejse 1893, afløstes af Gaardejer Peter Olsen, Bagsværd.

*****) udtraadt p. G. af Sygdom 1892, afløstes af Konsul Rath, Hjortespring.

1895—1897

Gaardejer Johannes Christiansen, Gladsaxe, Formand.
 „ Lars Sørensen, Hjortespring.

Gaardejer Peter Olsen, Bagsværd.
 Købmand H. Mogensen, Bagsværd*)
 Gaardejer L. Cadovius, Mørkhøj.
 „ Anders Nielsen, Buddinge.
 Kroejer Lauritz Chr. Petersen, Herlev.**)
 Gaardejer Chr. Jørgensen, Herlev.
 „ Emil Lorenzen, Hjortespring.
 „ Christen Svendsen, Gladsaxe.
 „ Carl Schubart, Buddinge.***)

*) udtraadt 1897, men tilbagekaldte Udtrædelsen og fortsatte.

***) udtraadte 13. November 1896 p. G. af Bortrejse. Der valgtes ingen Stedfortræder.

**) udtraadte 1895 p. G. af Flytning, afløstes af Gaardejer Peter Petersen, Hyldegaarden.

1898—1900

Gaardejer Johannes Christiansen, Gladsaxe, Formand.
 „ Lars Sørensen, Hjortespring.
 „ Peter Olsen, Bagsværd.*)
 Købmand H. Mogensen, Bagsværd.**)
 Gaardejer L. Cadovius, Mørkhøj.
 „ Peter Petersen, Buddinge.
 „ Lars Andersen, Herlev.
 „ Niels Hansen, Gladsaxe.
 „ Paludan, Hjortespring.
 „ Peter Jensen, Buddinge.***)
 „ Niels Olsen, Herlev.

*) udtraadt 1898, afløstes af Gaardejer Johan Andersen, Bagsværd.

***) døde 1898, afløstes af Købmand A. Jensen, Bagsværd.

**) udtraadt p. G. af Sygdom 1900, afløstes af Gaardejer Vilhelm Madsen, Bagsværd.

1901—1903

Gaardejer Paludan, Hjortespring, Formand.
 „ Vilh. Madsen, Bagsværd.
 „ Niels Olsen, Herlev.
 Malermester H. P. Jensen, Buddinge.

Købmand A. Jensen, Bagsværd.
Tømrermester Chr. Larsen, Gladsaxe.
Gaardejer Andreas Jensen, Mørkhøj.
„ Chr. Jensen, Hjortespring.
„ Peter Petersen, Buddinge.
„ Lars Andersen, Herlev.
„ Niels Hansen, Gladsaxe.

1904—1906

Gaardejer Niels Hansen, Gladsaxe, Formand.
„ Vilh. Madsen, Bagsværd.
Proprietær Kjær, Maglegaard.
Lærer M. P. Jensen, Hjortespring.
Bagermester Pittzner, Herlev.
Gaardejer P. Johansen, Herlev.
Malermester H. P. Jensen, Buddinge.
Købmand A. Jensen, Bagsværd.
Tømrermester Chr. Larsen, Gladsaxe.
Gaardejer Andreas Jensen, Mørkhøj.
„ Chr. Jensen, Hjortespring.

1907—1909

Gaardejer Niels Hansen, Gladsaxe, Formand.
„ Vilh. Madsen, Bagsværd.
Proprietær Kjær, Maglegaard.
Lærer M. P. Jensen, Hjortespring.
Bagermester Pittzner, Herlev.
Gaardejer P. Johansen, Herlev.
Malermester H. P. Jensen, Buddinge.
Pottemager Emil Hansen, Hjortespring.
Købmand H. Jensen, Mørkhøj.
Arbejdsmand Laurits Andreasen, Bagsværd.
Maler C. V. Rasmussen, Søborg.

FORMÆND I FORSTANDERSKAB OG SOGNERAAD

1842—1851 Proprietær, cand. jur. Eylardi, Mørkhøjgaard.

1851—1864 Proprietær Rudolph Larshoff, Kongsvillie.

1865—1867 Gaardejer Anders Eriksen, Herlev.

1868—1873 Gaardejer E. Bagge, Højgaard, Bagsværd.*)

1874—1876 Gaardejer C. H. Clausen, Buddinge.

1877—1879 Dyr læge Anders Pedersen, Bagsværd.

1880—1890 Gaardejer Nicolaus Møller, Marielyst, Søborg.

1891—1891 Proprietær C. Jensen, Højgaard, Bagsværd.

1892—1900 Gaardejer Johannes Christiansen, Gladsaxe.

1901—1903 Gaardejer Paludan, Hjortespring.

1904—1909 Gaardejer Niels Hansen, Gladsaxe.

*) Under Bagges Sygdom 1873 fungerede først Gaardejer Andersen, Buddinge, og derefter Gaardejer Anders Eriksen, Herlev, som Formænd.

FOLKETALLET I GLADSAXE-HERLEV
KOMMUNE 1645 — 1930

Aar	Gladsaxe Sogn	Herlev Sogn	Ialt
1645			ca. 421*)
1660	ca. 124	ca. 43	ca. 167**)
1769***)	822	227	1049
1787	922****)	354	1276
1801	1102*****)	461	1563
1834	1534	692	2226
1840	1486	718	2204
1845	1480	724	2204
1850	1536	778	2314
1855	1629	832	2461
1860	1619	820	2439
1870	1611	754	2365
1880	1562	727	2289
1890	1695	764	2459
1901	1754*****)	694	2448
1906	2806	921	3727
1911	3714	986	—
1916	5637	1060	—
1921	7001	1158	—
1925	10537*****)	1717	
1930	13749*****)	2384	

*) Hele Danmarks Befolkning 1645 sættes til 558.500 (altsaa godt $\frac{1}{2}$ Mill.) København havde ca. 20.000 Indb. (Rentekammerarkivet). Se ogsaa „Meddelelse fra Rentekammeret” ved Johan Grundtvig 1871 — 72 Side 208.

**) Tilbagegangen skyldes „Svenskekrigen” 1658 — 1660.

***) 1. rigtige Folketælling i Danmark.

****) Gladsaxe havde 197 Beboere, Mørkhøj 130, Buddinge 359 og Bagsværd 236.

*****) Gladsaxe havde 258 Beboere, Mørkhøj 143, Buddinge 384 og Bagsværd 317.

*****) Statistisk Departement opgiver ogsaa 1747.

*****) Heraf Søborg 4708 Indbyggere.

*****) Heraf Søborg 6004 Indbyggere.

KILDEANGIVELSER OG HENVISNINGER

Afhandlingen bygger først og fremmest paa Gladsaxe Kommunes Arkiv, men desuden paa Arkivalier i Rigsarkivet, Landsarkivet, Matrikelarkivet m. m.

Yderligere henvises bl. a. til nedennævnte Kilder:

1. „Kommunens første Beboere“ skylder især Overinspektør, Dr phil. Therkel Mathiassens Ekskursion og Foredrag i „Historisk-topografisk Selskab“ sin Tilblivelse. Desuden er benyttet Nationalmuseets Optegnelse og forskellige Afhandlinger.
2. Pontoppidan, Erich: Danske Atlas I—III 1763—1767, fortsat af Hans de Hofman IV—VII 1768—1781. Tom. II, S. 234.
3. R. K. Hoved-, Krigs- og Portionsjordebog for det københavnske Distrikts Ryttergods fra 1. Oktober 1718.
4. Nielsen, O.: Kjøbenhavns Diplomatarium I, 1872, S. 1.
5. Hansen, P.: Historiske Optegnelser især om Kjøbenhavns Amts Rytterdistrict 1866.
- 5a. Dänische Bibliothec Tom. II 1738. S. 38.
6. Danske Magazin III R. 3. Bd. S. 215. (III R. 1839 og flg.)
7. Danske Magazin III R. 1. Bd. S. 69 og 76.
8. Rørdam, H. F.: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621. I—IV. 1868—1877. Bd. 1. 1537—1558. S. 65 og
Danske Magazin III R. 1. Bd. S. 69, 73 og 76 og
Danske Magazin III R. 6. Bd. S. 7.
9. Ny Kirkehistoriske Samlinger II R. 3. Bd. 1863—1866. S. 448.
10. Dänische Bibliothec Tom. II 1738. S. 41.
11. Nielsen, O.: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse II. 1879. S. 151.
12. Kancelliets Brevbøger 1596—1602. 1913. S. 366 og 464.
Kancelliets Brevbøger 1603—1608. 1915. S. 65.
Kancelliets Brevbøger 1551—1555. 1885—1886. S. 233.
Kjøbenhavns Diplomatarium IV. 1879. S. 542. (30. Marts 1553).
13. Gliemann, Th.: Geographisk-statistisk Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt. 1821.
Nystrøm, Eiler: Lyngby Sogn i Fortid og Nutid. 1934. S. 162 flg.
Desuden Markbøger m. m.
14. Aarbog udg. af Historisk Samfund for Københavns Amt. 1912.

15. Rockstroh, K. C.: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede. I—III. 1909—1926.
16. Danske Magazin V R. 5. Bd. S. 257. 1904.
Historisk Tidsskrift IV R. 3. Bd. 1872—73. S. 651—666.
Dagbog, ført under Københavns Beleiring 1658—60. Ved Dr. phil. O. Nielsen i: „Museum“, 1896. S. 29—50 og 95—133.
17. Vejledende Arkivregistraturer II. 1892. S. 42.
18. Historisk Tidsskrift IV R. 3. Bd. 1872—73.
Danske Magazin V R. 4. Bd. 1898—1901.
de Beverens Dagbog, trykt i: Historisk Tidsskrift IV R. 3. Bd. S. 651—666.
19. Militære Regnskaber IV d 40 b. Ove Juels Regnskab for Hovedskatten til Jul 1660 af Sjællands Stift Nr. 52 B. (Rigsarkivet).
20. Tidsskrift for Skovvæsen. Bd. 20. 1908. S. 100—126.
21. Sjællandske Tegnelser 1669 Nr. 809.
Tidsskrift for Skovvæsen. Bd. 20. 1908. S. 100—126 og
Vejledende Arkivregistraturer II. 1892. S. 42.
22. Landv. Kom. Register over Journalen for Aaret 1770. (Rigsarkivet).
23. Pontoppidan, Erich: Danske Atlas. Tom. VI (ved Hans de Hofman). 1774. S. 6—7.
24. Tandrup, A. C.: Det kommunale Styre i Lyngby-Taarbæk Kommune. I. 1842—1892. 1943. S. 15.
25. Pedersen, Jørgen: Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer i Perioden ca. 1850—1913. 1930.
26. Offentlige Indretninger af Blom, trykt i: Jørgensen, I. P.: Landsogdenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage. 1890. S. 153—156.
27. Industri- og Fabrikfagets Journaler 1809—1814; sammes Privilegier og Koncessioner 1814—1827. (Rigsarkivet).
28. Hohlenberg, Johs.: Søren Kierkegaard. 1940.
Troels-Lund, T. F.: Et Liv. 1924.
29. Bull, Adolph: Kort over Kjøbenhavns Omegn. 1844.
30. Sundbo, Arne: Søborghus — Lundehuset — Store Vibenshus, trykt i: Historiske Meddelelser om København. II R. 3. Bd. 1927—28.
Lensregnskaber og Tingbøger.
31. Rytterdistrikternes Kontors kgl. Resolutioner og Journaler til Landvæsenkommissionen 1770. (Rigsarkivet).
32. „Minerva“. 1799.
33. Andersen, H. P. (Krigsassessor): „Søborg Grundejerforening“, hvorfra flere værdifulde Oplysninger stammer. Bogen foreligger ikke trykt. Manuskriptet ejes af Søborg Grundejerforening.
34. Journal over Skolebesøg i Gladsaxe, Bagsværd, Buddinge og Herlev Skoler 1805—1823. (Landsarkivet).
35. Bobe, Louis: Lystrejser og Lystgaarde i Københavns Omegn i det 18. Aarhundrede, trykt i: Historiske Meddelelser om Kbh. I R. 4. Bd. 1913—15.

36. Oplysningerne er taget fra Dagbladet „Politiken“ og fra Arkivar Holger Nielsens Artikel i „Folkebladet“ den 9. Juni 1939.
37. Københavns Amts Avis November 1901.
38. Stiftsarkivet, Kroer. (Landsarkivet).
Rentekammerets Ekspeditionsprotokol.

Andre benyttede Bøger er bl. a.

- Overlærer Vedsmands Afhandlinger i Vejviser for Gladsaxe Kommune. Redigeret og udg. af Herman Jørgensen. 1929—1935.
- Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1887.
- Petersen, Anders: Sjællands Stifts Degnehistorie. 1899.
- Jensen, Thøger: Kong Frederik den Fjerdes Skoler (Rytterskolerne). Udg. i 200 Aar efter deres Oprettelse. 1921.
- Larsen, Joakim: Den danske Folkeskoles Historie. 1918,
Bøger udgivet af Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune.
- Welblund, Aage og Arthur Hassø: Gamle Landevejskroer. 1946.
- Afsnittet om Gladsaxe Kirke er for største Delen udarbejdet efter Nationalmuseets Optegnelser samt Værket „Danmarks Kirker“, udgivet af Nationalmuseet. Fra sidstnævnte Værk kan faas yderligere Oplysninger om Herlev Kirke.

REGISTER

- Aabye 120
Aakjær 64
Agerskov 121
Aldershvile 50, 148 ff.
Andersen, Hans 131
Andreasen, Andreas Peter 57 ff.
Andreasen, Laurits 83
Anlægsvej 155
Arboe, Nicolaj 151
Arup 17

Bagge, E. 70, 78, 79
Bagsværd 13, 14, 16, 17-32, 48, 50, 80,
82, 88, 91, 98, 104, 108, 109, 112,
114-117, 147 ff.
Bagsværd Arbejderforening 70, 118
„ Gasværk 152
Bagsværdvej 104
Balle 91
Ballerup 17, 35, 132
Baumann, P. 81
Baumgarten 60
Bellahøj 32
Bentzon 53, 55, 57, 91
Berggren 65
Bispebjerg 145
Bobe, Louis 150
Bondehave 27
Brønshøj 19, 32
Buddinge 16-25, 33-35, 48-50, 82-96, 98,
107-113, 119, 131, 155 ff.
Buddinge Allé 139

Cadovius 15, 65, 111
C. Blochs Allé 140

Charlotte Amalie 27
Christensen, C. 126
Christian II 20-24
„ III 23, 34
„ IV 25, 32, 41, 130
„ V 27-28
„ VI 28
„ VIII 71
Christianevej 133
Christiansen, J. 79
Christianslyst 109

Damhussøen 16, 29
Dronninggaard 26

Emdruplund 16, 33, 131
Enigheden 119 ff.
Eremitagesletten 29
Erichsdatter, Anne 44
Erichstrup 134
Eriksen, Anders 69, 70, 73, 74
Erslev 64
Espehøj 12
Estridsøn, Svend 19
Ewans, W. 151
Eyerlersdatter, Johanne 36
Eylardi 65, 66, 73, 95

Fabriksvej 104, 119, 121, 144
Fack, Søren 136
Falck 151
Farre, Jens 92
„ N. Chr. 92
Fedmose 29
Finsens, N. Allé 140

- Frederik, Arveprins 101
 Frederik II 129
 „ III 26
 „ IV 86
 „ VI 46, 135
 „ VII 113
 Frederiksborg Allé 139
 Frederiksborgvej 23, 130, 142, 143, 147
 Frederiksdal 20, 26, 27, 28, 114, 150
 Frederiksen, Frederik 35
 Frydensgave 27
 Frødings Allé 141

 Garhøj 12
 Gentofte 19, 99
 Giersing, P. J. 134
 Gjørl 93
 Gladsaxe 17-25, 30, 32-38, 48, 50, 64,
 70, 71, 82, 86, 91-99, 108, 114, 116,
 155 ff.
 Gladsaxe Allé 139
 Gladsaxe Møllevej 12
 Gladsaxe-Herlev Sognetidende 84, 153,
 160
 Gladsaxevej 142, 143
 Gleerup, Anna Erika 148
 Goerz, Angelika 151
 Graver, Rasmus 130
 Gronenberg 96
 Grundtvig, O. 56, 65, 68, 69, 92
 Grønnemosegaard 132
 Gustav, Karl 132
 Gyngemosen 15

 Hahn 28, 29
 Hammond 92
 Hannedal 133
 Hans, Konge 23
 Hansen, Dorothea 134
 Hansen, Emil 83, 162
 Hansen, Niels 161, 162
 Haraldslund 104
 Haraldson, Oluf 16
 Haslehøj 22
 Haugaarden 26, 27, 28

 Hedevig, Sophie 27, 32, 88, 147
 Heining, N. Johs. 91
 Hennings, August 150
 Herlev 15, 17-25, 28, 48, 49, 50, 81-89,
 98, 105-126 ff., 160 ff.
 Hjortespring 16, 17, 29, 31, 50, 68, 89,
 96, 98, 108, 109, 116, 119, 126 ff.
 Hjortholm 20, 23
 Holm, Præst 158
 Holmevej 12
 Holmskjold, Th. 148 ff.
 Holmstrøm 92, 93
 Hulegaard 140
 Hulegaardshuset 139, 140
 Husmann, Johan 29
 Husum 34
 Hveen 19
 Hvidovre 19
 Hyllegaard 16, 48, 119, 133
 Høje Søborg 133
 Højer, Andersen 144
 Højgaard 13, 14, 48, 49, 70, 109, 149

 Johannis, Mathias 23
 Jensen, Hans 65, 69
 „ H. 83, 162
 „ H. P. 83, 162
 „ Jacob 147
 „ M. P. 96, 162
 „ Peter 69, 73, 104, 158
 Jode, Jacob 41
 Johansen, Peter 65, 162
 Jungelausen 65

 Kagsaa 16
 Kalkar 59, 60, 63, 70, 73, 90, 117
 Kelterne 13
 Kierkegaard, Anders A. 119 ff., 134 ff.
 „ Søren Aabye 121
 Kildegaard 89, 127
 Kildebakkegaard 133
 Kirkebjerg 22
 Kirsebærhøj 12
 Kirstens Allé 139
 Kjær 162

- Knudsen, Laurits 35
 Kongens Mose 29
 Kongshvile 27, 48, 52, 70, 148
 Kühle 151
 København 20, 25, 29
 Københavns Amtsavis 84
     „ Birk 35
     „ Landkommunaltidende 67
 Københavnerposten 69
 Kørbitz 33, 130
- Larshoff 52, 60, 63, 69, 70, 73, 117,
     118, 148
 Laugaard 132, 139
 Laugaards Allé 139, 144, 145
 Larsen, Hans 140
     „ Søren 140
 Ledøje 29
 Lemche, Gyrithe 150
 Lemvig, Michel Sørensen 44
     „ Søfren Nielsen 44
 Lente 28
 Lorentzen, N. 86
 Lund, Troels 121
 Lundegaarden 16; 48, 132, 133 ff.
 Lybæk 23
 Lyngbakken 22
 Lyngby 69, 70, 98, 99
 Lynggaarden 149
- Maclean, C. 150
 Madsen, Peter 117
 Maglegaard 132, 139
 Maglegaards Allé 140
 Mandrup-Poulsen 127, 145
 Marielyst 133
 Marielyst Skole 120
 Marienborg Allé 141
 Mars Allé 140
 Mathiassen, Therkel 9, 13
 Mayer, Gustavus 151
 Meyn 92
 Missionsselskab, Det danske 71
 Mosevej 139
 Mynster, I. P. 43, 71, 92, 147
- Møeballe 92
 Møller, Lærer 117
     „ Edel 133
     „ Hans 143
     „ I. 133
     „ N. 79, 133
 Mørkhøj 17-20, 25, 32, 33, 36, 48, 50,
     98, 116, 119, 155 ff.
 Mørkhøjgaard 10, 12, 65, 109
- Nielsen, F. 73
     „ Hans 36, 44
     „ Johan 15
     „ Jørgen 89, 90
     „ M. 158
 Nordby, Søren 20
 Nordre Birk 35
 Nordre Birks Tidende 84
 Normann 58, 66, 68
- Olsdatter, Gertrud 96
 Olsen, Jens 69, 73
     „ Karen Marie 17, 89, 90
     „ Knud 90
     „ Ole 65
 Oxholm 150 ff.
- Paludan 80
 Paris 43
 Pedersen, Anders 79
     „ Hans 69, 73
     „ I. P. 143
     „ Ole 63
     „ Peder 133
     „ Viggo 82, 162
 Petersen, Anders 65
 Petersen, C. 152
 Petersen, H. 65
 Pierri, Julius 152
 Plesner 81, 162
 Pontoppidan 26
 Poulsen, Oluf 129
- Rasmussen, C. V. 83, 162
     „ Hans 73
     „ Niels 69

- Resen, Laurits 86
 Ribbing, Ludvig 150
 Ricco 16
 Ringvejen 14
 Roed, J. 43
 Roskilde 19, 20
 Roskilde Bisps Jordebog 18, 20, 21
 Runebergs Allé 141
 Ryebjerg Aas 34
 Rytterskolen 32, 86, 87, 88
 Rødovre 19

 Sandværksgaarden 149
 Sauter 94, 95
 Saxe 16, 19
 Schade 138
 Schulin 28, 150
 Sehested 43
 Skinderskov 17, 104
 Skovbrynet 11
 Slangerupbanen 14, 145 ff., 154
 Slangerupbanens Oplands Avis 83
 Smed, H. 159
 Smidt 134
 Smørum 19, 35, 86
 Sneglehøj 12
 Sokkelunden 16, 33, 131
 Sokkelund Herred 16, 19, 25, 34, 35
 Sommer 92
 Sonnesen 69
 Sponneck 151
 Sporten 80, 81, 82
 Stampe 117, 151
 Stella Filippa 151
 Stokkerup 29
 Stolpegaard 97, 161
 Stralsund 109
 Støvnæs 19, 20
 Svitzer 86
 Sæby, H. N. 44
 Søborg 16, 17, 48, 49, 82, 128 ff.
 Søborggaard 48, 132, 139, 145
 Søborghus 129 ff.
 Søborghus Allé 139
 Søborghøj 133

 Søborg Mose 16, 136 ff.
 Søllerød 19, 26, 98, 99
 Søndersø 16
 Sørensen, I. 73
 „ L. 113

 Tibberup 15, 16-18, 25-33
 Thomasson, S. 44
 Thuesen, P. 136
 Tikøb 97
 Tingbækken 34
 Tinghuset 34
 Toftaasen 34
 Toppen 12
 Trinitatis Kirke 23
 Troschell 41
 Truelsen, C. 54

 Udsigten 149
 Uhlanerskoven 17
 Universitetet 21, 43, 45, 96
 Uranienborg Allé 140
 Urban III 20
 Urne, Lage 21
 Utterslev Mose 9, 11, 15, 16, 129, 130
 131

 Vadgaarden 14, 144
 Vadrenden 16
 Valby 19
 Valdemar II (Sejr) 20
 Valdemar den Store 18
 Vangede 131, 146
 Vedsmand 155, 158
 Venusvej 140
 Vestre Fængsel 43
 Vilh. Bergsøs Allé 140
 Viktoria 148
 Virum 114
 Værebros Aa 16
 Wergelands Allé 141
 Westenholz, J. D. 52

 Ærtemarken 12
 Ølstykke 35

BILLEDFORTEGNELSE

Nr.	Side
1. Rester af Dyssen paa Mørkhøjgaards Jord	10
2. Offerfund af to uslebne, tyndnakkede Flintøkser	11
3. Ornamenteret Spidsvaaben	11
4. Kirsebærhøj	12
5. Spydspidser, Dolk, Bæltekrog og Knap	13
6. Hagekorsformet Smykkenaal af forgyldt Sølv	14
7. Smykkenaal af Bronze med Guldbelægning	14
8. En gammel Eg paa Hylleager	17
9. Herlev Kirke	22
10. Ligstenen over Herlev Kirkes Bygmester	23
11. Johan Husmanns Kort fra 1677	30
12. Herregaarden Hjortespring (Frederik den V's Kort, ca. 1700)	31
13. Sognepræst Hans Nielsens Epitafium	37
14. Nordre Side af Gladsaxe Kirke	39
15. Den sjældne Portal af skaansk Sandsten	42
16. Byhornet fra Buddinge fra 1758	47
Kort over Buddinge fra 1773*)	ved 48
17. Højgaard i Bagsværd	49
Kort over Gladsaxe fra 1773	ved 56
18. Sognepræst Dr. theol. & phil. Kalkar	71
19. Gdr. Anders Eriksen, Fm. f. Forstanderskabet 1865—1867 .	74
20. Sogneraadsformand, Gdr. E. Bagge	79
21. — Dyrslæge Anders Pedersen	79
22. — Gdr. Nicolaus Møller	79
23. — Gdr. Johannes Christiansen	79
24. — Gdr. Paludan	80

---

*) Kortet fra 1773 er tydeligere end det i Bogen omtalte Kort fra 1771, der vanskeligt lader sig fotografere.

25.	„Sporten” i Buddinge	81
26.	Verset paa Rytterskolens Mur	87
27.	Den gamle Rytterskole i Gladsaxe	88
28.	Adolph Bulls Kort fra 1843—44	122
	Kort over Herlev fra 1809 . . . . . ved	128
29.	Søborg Kro før Nedrivningen	131
30.	Lundegaarden, Hovedbygningen	135
31.	(Side 136) Den aabne Skorsten i Køkkenet paa Lundegaarden .	136
31.	(Side 137) Gamle Vægdekorationer paa Lundegaard	137
32.	Gamle Vægdekorationer paa Lundegaard	137
33.	Væg i en Stue paa Lundegaard	138
34.	Det første Hus paa Søborg Hovedgade	140
35.	Søborg Hovedgade med de første Villaer	142
36.	„Viktoria” i Bagsværd	148
37.	Aldershvile, Tegning af S. Mygind	149
38.	Aldershvile før Branden 8. Juni 1909	152
	Kort over Bagsværd fra 1809 . . . . . ved	152
39.	Aldershvile Ruin	153
40.	Aldershvile Park	154
41.	Buddinge Skole opført 1901	156
42.	Gamle Huse i Buddinge	157
43.	Gammelt Hus i Buddinge	157
44.	Bente Ane	158
	Kort over Mørkhøj fra 1771-72 . . . . . ved	160
45.	Sogneraadformand, Gdr. Niels Hansen	161
46.	Det sidste Sogneraad for Gladsaxe-Herlev Kommune	162

Billederne Nr. 2, 3, 5, 6, 7 er fra Nationalmuseet.

Billederne Nr. 11, 12, 28, 37 er fotograferet af Det kongelige Bibliotek, og det samme gælder de 5 Kortbilag, der dog er eftertegnet af Overkobberstikker B. Steiner.

Billede Nr. 16 er fotograferet paa Landbrugsmuseet i Lyngby af Eugen Amding.

Billederne Nr. 1, 4, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 25, 30, 31, 32, 33, 36, 42 er fotograferet af Arn Jensen, Teknisk Film Co.

Billederne Nr. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 35, 41, 45, 46 er laant af Private.

Billederne Nr. 38, 39, 40, 43, 44 er laant af Gladsaxe Kommune.

